05-33467

ИЗВѢСТИЯ

НА

Варненското Археологическо Дружество.

КНИГА V.

(Съ 11 таблици и единъ образъ въ текста).

ВАРНА
Печатница „Зора“ на Д. Костакевъ
1912.

Издания на Археологическото Дружество

ВЪ ВАРНА.

Намиратъ се за проданъ при **варненския музей** и въ **книжарницата** на **Ат. Велчевъ** (Прѣславска улица).

Извѣстия на Археологическото Дружество въ Варна.

КНИГА I.

Сражението при Варна въ 1444 година.

(80 страници, 2 таблици и 1 образъ).

ЦѢНА 60 СТОТ.

Съдържание: *Сраженіето* (Г. Димитровъ). *Походътъ на Владислава прѣзъ България и битката при Варна* (Х. К. Шкорпилъ). *Владиславовъ отдѣлъ при варненския музей. Писмото на царь Николай* (въ 1828 г.) *за издигане паметникъ на Владислава (въ Варшава). Паметникътъ на Владислава* (1856 г.). *Маджаритѣ за паметника на Владислава. Позивъ за събиране помощи за паметника.*

КНИГА II.

Материали за изучване историята на гр. Варна и окржга.

(80 страници и 2 таблици).

ЦѢНА 60 СТ.

Съдържание: *Римския водопроводъ въ Варна* (Х. К. Шкорпилъ). *Разкопки на могили въ Варна* (Х. К. Шкорпилъ). *Гагаузи* (Г. Димитровъ). *Турскитѣ укрѣпления въ Варна* (Х. К. Шкорпилъ).

КНИГА III.

Материали за изучване историята на гр. Варна и източна България.

(146 стр. и 2 таблици).

ЦѢНА 1 ЛЕВЪ.

Съдържание: *Одесусъ и Варна* (Х. К. Шкорпилъ). *Обичаитѣ на Гагаузитѣ* (Ив. А. Мановъ). *Спомени за Варна отъ врѣмето на Кримската война* (Ст. Кабакчиевъ). *Сраженіето при Варна въ 1444 г., варненскитѣ черкви и гробътъ на Владислава* (Г. Димитровъ). *Сраженіето при Варна въ 1444 г.* (К. Н. Мирски). *Девненскитѣ извори. I* (Х. К. Шкорпилъ). *Разкопкитѣ въ Патлейна (до Прѣславъ) и значеніето имъ за българската история* (П. С. Господиновъ). *Прѣславъ* (Х. К. Шкорпилъ).

305(240).
инв. 33467
отд. 05 –

ИЗВѢСТИЯ

НА

Варненското Археологическо Дружество.

КНИГА V.

(съ таблици и 1 образъ въ текста).

ВАРНА
Печатница „Зора“ на Д. Костакевъ
1912.

PA354

57

I.

Милиярни стълпове отъ гр. Русе.

(съ единъ образъ)

Съобщаватъ **Х.** и **К. Шкорпилъ.**

Въ сѣверозападната часть на гр. Русе, въ жгъла на р. Ломъ и Дунава, е билъ разположенъ римския градъ „Sexanta Pristis.“ [1])

Прѣзъ 1910 год., когато се уравнявалъ дунавския брѣгъ за новото пристанище, намѣрени сж били подъ офицерския клубъ, основи на стари постройки, подземие, архитектурни камъни, гюлета отъ камъкъ и нѣколко камъни съ надписи и изображения.

Още прѣди уравняването личаха при политѣ на високия брѣгъ, върху който е съградень клуба, основитѣ на една четвъртита постройка, наричана „римска баня.“ Тя била постлана съ голѣми четвъртити тухли, върху които има печатъ на „първия италиянски легионъ.“ [2])

Между камънитѣ съ надписи особенъ интересъ заслужватъ три милиярни стълпа (columnae miliariae).

А.

Първия стълпъ който е отъ варовникъ, има диаметръ 0·47 м., дължина 1·25 м.; той е счупенъ на три части. Върху него е издълбанъ надписъ, състоящъ отъ 13 реда (гл. образа) и съ слѣдно съдържание:

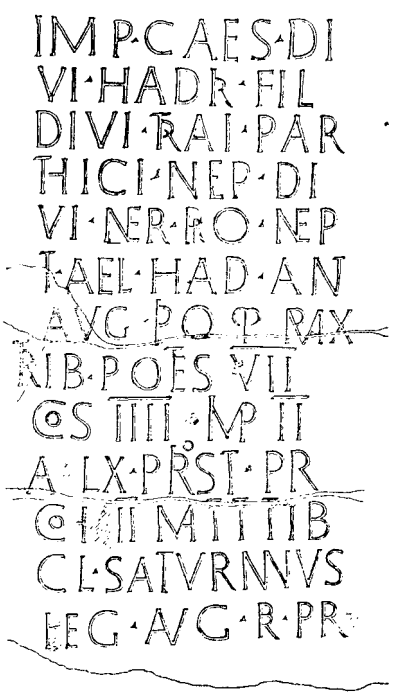

Императоръ Антонинъ Пий, синъ на Адриана, внукъ на Траяна и правнукъ на Нерва, великъ архиерей на седмото трибунство, на четвъртото консулство и на второто императорство, въ LX Пристисъ (поставилъ този стълпъ) *Тиберий Клавди Сатурнусъ, августейши замѣстникъ съ* (помощьта) *на втората Матиакоска кохорта.*

Imp. Caes. T. Ael. Hadr. Antoninus Aug. Pius (6 и 7 редъ) *divi Hadriani filius, divi Traiani Parthici nepos, divi Nervae pronepos, pontifex maximus, tribunicia potestate VII cons. IIII, imp. II a LX Pristis, per cohortem II Mattiacorum, Tiberius Claudius Saturnus, legatus Augusti pro praetore.*

Антонинъ царувалъ отъ 138—161 год. Името на императорския замѣстникъ е извѣстно отъ единъ надписъ въ Силистра [3]). За военния отдѣлъ (II Мат. кохорта) се споменува че е билъ въ „Долна Мизия“ прѣзъ 99 и 134 год. [4]).

Б.

Вториятъ стълпъ, който е отъ варовникъ има диаметръ 0·47 метра и дължина 1·25 м. Той е счупенъ на двѣ части; върху него е издълбанъ надписъ отъ шесть реда. Липсва началото му, а именно:

Императоръ М. Аврели, синъ на Антонина, внукъ на Адриана (Imp. Caes. M. Aurelius Antoninus Aug., divi Antonini filius, divi Hadriani nepos“).

Слѣдва върху стълпа: *Правнукъ на Траяна, пра-правнукъ на*

[1]) Бр. Шкорпилови въ „*Абоба-Плиска*“ стр. 453.
[2]) Абоба-Плиска стр. 453.
[3]) C. I. L. № 7474.
[4]) C. I. L. № 7620, 12449, 99 и 134 (p. 2496).

Нерва, въ LX Пристисъ съ втората британска кохорта на Флавия, августейши замѣстникъ Сервилий Фабианъ (divi Traiani pronepos, divi Nervae abnepos, a LX Pristis per cohortem II Flaviam Brittonum Servilio Fabiano, legato augusto pro praetore).

М. Аврели царувалъ отъ 140—180 год. Името на императорския замѣстникъ е извѣстно отъ единъ надписъ изъ Вратчанско (с. Громшинъ).[1]) Името на военния отдѣлъ (Coh. II Flavia Brittonum) е извѣстно още отъ единъ другъ надписъ, който билъ намѣренъ въ гр. Русе[2]).

В.

Третия стълпъ се състои отъ два отломъка. Диаметъра му е 0·40 м. и дължината 1·35 метра. Върху него е издълбанъ надписъ отъ седемь реда; той е много повредѣнъ и доста небрѣжно издълбанъ. Неможе съ положителность да се каже, да-ли двата отломъка принадлежатъ къмъ единъ и сжщи стълпъ.

Отъ надписа може да се разбере, че стълпа е билъ поставенъ въ царуването на императора Аврелиана (?) отъ втората кохорта на Флавия въ LX Пристисъ.

Аврелианъ царувалъ отъ 270—275 год.

Г.

Освѣнъ описанитѣ стълпове сж били намѣрени още нѣколко отломъка съ латински надписи, изображения и капители, украсени съ волути, акантови листа и човѣшки главички.

Върху два отломъка на каменен стълпъ, съ диаметръ отъ 0·37—0·40 м. и дължина 0·94 м. има надписъ отъ врѣмето на Аврелиана (Imp. Caes. Lucius Domitius Aurelianus pius, felix invictus, augustus, Germanicus, pontifex maximus trib. pot., patr. p. c. pro cons); слѣдва името на втората кохорта (coh. II Fl. Brittonum) и М. А. Себастианъ (M. Aur. Sebastianus).

Д.

Върху милиярнитѣ стълпове се споменува римското име на гр. Русе; то е било до сега извѣстно отъ литературни източници[3]). Описанитѣ стълпове сж слѣдователно първитѣ каменни паметници, върху които е отбѣлѣзано името на града.

Стълповетѣ сж били поставени въ града, отъ който излизали пжтища къмъ Силистра (Durostorum), Свищовъ (Novae) и др. Първата станция на крайдунавския пжть къмъ истокъ е била *Tegris* (Tigra); тя е била отдалечена отъ *Pristis* деветь римски мили т. е. около 13 км. Това разтояние отговаря на старото укрѣпление до с. Мартенъ[4]).

На пжтя за Свищовъ първата станция е била *Trimamium;* тя е отстояла отъ *Pristis* 12 р. м. т. е. около 18 км. Това разтояние отговаря на Дикилиташъ (до с. Мечка), дѣто има старо селище и укрѣпление[5]).

Името *Sexaginta (LX) Pristis* значи „60 кораба.“ Pristis обозначава малки военни римски кораби. Споредъ това „Пристисъ“ е било военно римско пристанище съ 60 кораба. Mannert прѣдполага, че тукъ е било пристанището на долнодунавската римска флотилия[6]). Извѣстния проф. Д-ръ Борманъ въ едно писмо до насъ съобщава слѣдното: „Прѣдполагамъ че пристанището *Sexaginta Pristis* (сега гр. Русе) е било основано още прѣди Антонина, а именно въ врѣмето на императора Траяна (98—117 год.), когато е воювалъ съ дакитѣ. Сжщия императоръ е основалъ въ Италия едно военно пристанище, което било наименувано „*Centum cellae*“ т. е. *сто камари* (за кораби).[7])“

Прѣдъ видъ на това, че въпроснитѣ милиярни камъни иматъ голѣмо историческо значение, Варненското археологическо дружество рѣши да помоли общинския съвѣтъ въ гр. Русе, щото стълповетѣ да се поставятъ на лично мѣсто въ вестибула на строящето се общинско здание[8]).

---

[1]) C. I. L. № 12385.
[2]) C. I. L. № 7473.
[3]) *Pristis* Tab. Peut.; *Sexaginta Prista*, Not. Dign. Or. p. 102; *Sexanta Pristis*, Itin. Ant. p. 222.
[4]) *Абоба-Шишка* стр. 451. Въ укрѣплението била намѣрена тухла съ печата за „третя кохорта“ (C. I. L № 2107).
[5]) *Абоба-Шишка* стр. 454.
[6]) Kanitz I 132.
[7]) Сега гр. Civita Vecchia (гл. C. Calisse, Storia di Civita Vecchia p. 17).
[8]) Гл. стр. 19 на шестия отчетъ на варненското археологическо дружество за 1911 год.

II.

„Заешка игра“ у Гагаузитѣ въ Добричъ.[1]

Съобщава Д-ръ Хр. Докторовъ.

Когато сѫ дошли първитѣ Българи въ Добричъ, прѣди ок. 80 год., а именно Хаджи Иванчо Велковъ[2]), Абаджи Деню, Балтаджи Иванъ отъ Трѣвна и Абаджи Дабко, тѣ намѣрили града населенъ почти изключително отъ Турци на чело съ своя деребей Саржклѫ-оглу Аптулла и нѣколко арменски сѣмейства. При тѣзи Турци се намирали, като слуги, християни съ особени нрави и обичаи, нарѣчени Гагаузи. Освѣнъ слуги имало е и нѣколко видни Гагаузи като Хаджи Панчо Тетрадъ (златаръ), Бояджи Георги Чаушъ-оглу (извѣстенъ богаташъ), Хрисопъ, Георги Сарандоглу заедно съ брата си Янаки. Послѣднитѣ двама се прѣселили въ Добричъ отъ с. Джиздаркьой (Провадийско); за тѣхъ се говорило, че сѫ погърчени българи. Българитѣ съ очудване гледали, че Гагаузитѣ не говорили другъ языкъ освѣнъ турски, отличавали се отъ тѣхъ по своитѣ обичаи, но както и да е, тѣ заживѣли добрѣ. Когато Българитѣ любопитствували да узнаятъ отъ тѣхъ за происхождението имъ, тѣ имъ казали, че се наричали „Кубани“ и че сѫ дошли отъ „Кефе“, дѣто имало 39 господарства. Подъ названието „Кефе“[3]) тѣ сѫ искали, види се, да кажатъ, за кримския градъ „Кафа“. Това ни навежда къмъ прѣдположението, че тѣ ще да сѫ били „Кумани“ като се вземе прѣдъ видъ, че гръцката азбука нѣма буква „б“, а тоя звукъ се означава съ „мп“ (кумпани-кумани).

Отъ покойния ми дядо Ив. Балтаджи и отъ Вълчо Добревъ, Иосифъ и Иванъ Стояновъ имамъ свѣдение за една любопитна игра на Гагаузитѣ, нарѣчена *„коянъ оюнъ“* („заешка игра“, отъ татарската дума „коянъ“, която значи заякъ).

Както казахме по-горѣ Българитѣ живѣяли добрѣ съ Гагаузитѣ; тѣ се събирали на гощавки. На една отъ такива Българитѣ били изненадани отъ „заешката игра“; тя се играяла при особена тържественость и веселба. Особено женитѣ се забавлявали съ нея безъ присѫтствието на мѫже, подъ звуковетѣ на интересни гагаушки пѣсни, които пѣяли моми въ хоръ.

Прѣзъ врѣме на увеселението, въ присѫтствието на Българитѣ, лицето, което изпълнявало играта, си завързало съ една кърпа на ушитѣ си по единъ чехалъ така щото половината отъ него, а именно частьта откъмъ върха да стърчи свободно на горѣ. По този начинъ се добива илюзията на заешка глава, още повече усилена отъ обличането на единъ прѣобърнатъ кожухъ, който си играча облѣкълъ. Той натикналъ още къмъ гърба си и една възглавница за да стане камбурестъ. Играча зималъ тояга, съ която чукалъ по земята. Играта почнала при особени напѣви, срѣдъ които излѣзалъ единъ свирачъ на гайда (безъ ручило). Къмъ него се обраща веднага заяка съ думитѣ: *„пъркълдатъ,*[4]) *баламъ,*[5]) *пъркълдатъ“*. Слѣдъ това гайдата засвирва, а играча захващалъ да подражава движенията на заяка, подскачалъ и тропалъ. Прѣзъ това врѣме прѣдлагали на „заяка“ да пие вино съ думитѣ: *„шарапъ берелимъ, шарапъ берелимъ*..... (т. е. вино да ти дадемъ, вино да ти дадемъ.....). Играча отговарялъ: *„кумысъ беринъ, кумысъ беринъ“* (т. е. дайте кумисъ, дайте кумисъ)[6]).

Слѣдъ това му прѣдлагатъ орѣхъ за закуска съ думитѣ: *„Сана мезе козъ берелимъ“* (т. е. на тебе за закуска да дадемъ орѣхъ)[7]). Играча, все при сѫщитѣ движения, отговаря: *„бана шитлаукъ беринъ“* (т. е. на менъ лешникъ дайте)[8]).

---

[1]) За тази игра споменува Иречекъ (Cesty str. 608); той я нарича *„таушанъ уюну“*. Съобщението на Д-ръ Хр. Докторовъ ни очудва съ прѣданията на Гагаузитѣ за потеклото имъ и съ нетурскитѣ думи въ играта.

Бѣл. на ред.

[2]) Прѣдставитель отъ Добрушко въ народния съборъ въ Цариградъ (гл. „Извѣстията“ IV, Варна стр. 5 и 16).

[3]) Татарско име на гр. Каффа (сега гр Феодосия въ южна Русия).

[4]) К. Иречекъ прѣвожда „надувай“ (Cesty str. 608).

[5]) „Баламъ“ прѣвожда „сине“; у срѣднеазийскитѣ Турци обозначава „бала“ момче (Иречекъ str. 608).

[6]) Кумисъ е татарско питие, а именно ферментирано млѣко отъ кобила.

[7]) „Козъ“ е татарска дума и значи „орѣхъ“.

Въ куманския кодексъ (Codex Cumanicus) се срѣща тази дума (choх, coх = орѣхъ).

[8]) „Шитлаукъ“ отъ татарската дума, която означава „лѣшникъ“. К. Иречекъ (стр. 609) казва, че „чатлаукъ“ (орѣхъ) се срѣща въ куманския глосаръ отъ 1303 г., който произлиза отъ италианскитѣ колонии въ Кримъ. Тази дума се срѣща и у казанскитѣ и тоболски татари.

Думитѣ *„коянъ, козъ, кумъсъ, шитлаукъ“* сѫ произвели особенно впечатление на присѫтствующитѣ Българи, които не сѫ ги чували други пѫть. Когато слѣдъ кримската война сѫ се прѣселили въ Добруджа Татаритѣ, тѣ чували отъ тѣхъ да се произнасятъ сѫщитѣ думи, които споредъ нашата провѣрка и днесъ се употрѣбяватъ отъ нашитѣ татари.

Играта „коянъ оюнъ“ е извѣстна и на Гагаузитѣ въ с. Гяуръ Суютчикъ, Кестеричъ и др.

III.

Дописки отъ Варна въ архивата на С. Раковски.

Архивата се съхранява въ етнографическия музей въ София. Въ нея има четири дописки отъ Варна, а именно: 1) подъ № 7844 отъ 15 юни 1861 г. дописка до редактора на единъ вѣстникъ, 2) подъ № 7444 отъ 20 юни 1861 г. дописка, която е подписана както горнята съ „С. С. Т.“, 3) подъ № 7481 една дописка писана до редактора на в. „Дунавски Лебедъ“ (Бѣлградъ) съ дата януари 1861 г. Дописката е изпратена отъ „българската въ Варна община“ и е подписана отъ тогавашнитѣ ѝ членове[1]): Р. Х. П. Мавридосъ, Бр. Георгиевичъ, Бр. Х. Поповъ, Д. Х. Тюлевъ, Стоянчо Хаджи Ивановъ, Спасъ Димитровъ, учил. епитропъ и Кост. Димитриевичъ, епитропъ и 4) подъ № 7445 дописка отъ 25 юни 1861 год. до редактора на „Българскитѣ Книжици“. Дописката е подписана съ сѫщитѣ букви както горнитѣ двѣ.

Първата дописка[2]).

Моля Ви, г. редакторе, дайте мѣсто въ почтенитѣ си листове, ако намѣрите за благосклонно, на това кратко описание на Варна и жителитѣ ѝ.

Мнозина съмъ слушалъ, че желаятъ да се научатъ какви сѫ и съ какъвъ духъ сѫ Българитѣ въ Варна и селата ѝ, и какви сѫ Гагаузитѣ.

А сега азъ, като съмъ честитъ да се намирамъ въ този край, който заслужва любопитство на мнозина, и като имахъ честь да се запозная и съ простия народъ, можахъ да науча много любопитни нѣща, но за всички не мога да се отговори сега, а оставамъ за другъ пѫть; сега само ще кажа на кѫсо за тадѣвашния народъ и за градъ Варна.

Варна е разположена на брѣговетѣ на Черно море и на единъ малъкъ, но доволно широкъ заливъ, до когото на близо се намира едно твърдѣ голѣмо блато, за което се говори, че ще го съединятъ съ морето за по-добро пристанище зимно врѣме и между два доволно голѣми и дълги върха, отъ които единия е посипанъ съ лозя, 5—6 тепета, нѣколко стари табии и въ политѣ му два мънастира — Св. Константинъ и Св. Димитъръ. Въ брѣга му се плескатъ пакъ сѣкога морскитѣ вълни; другия брѣгъ е природно, като една градина, накиченъ съ гора (лѣсъ), разновиденъ храсталакъ и по нѣкадѣ съ черни угари и зелено класни нивя. И така Варна се намира на равнина между два върха по на часъ разтояние единъ отъ другъ; и отъ единия ѝ край лежи безпредѣлно, тихо и бурно море, а отъ другия много голѣмо блато, задъ което нататъкъ се простиратъ малки върхища и могили, между които се намиратъ разноцвѣтни, плодородни равнини и долини, кои всѣка минута могатъ да дадатъ балсамъ на пожалено сърце, радость и веселие на пѫтна душа, всѣка минута сѫ готови да възбудятъ жално възпоминание за преминалото и благотворна надежда за добра бѫдащность.

Отврѣдъ е окружена Варна съ камена стѣна между която се намиратъ 8—9 табии (батереи) съ топове, което ѝ е калето.

---

[1]) Отъ подписитѣ се вижда, кои сѫ били членоветѣ на първата българска община въ Варна. Погрѣшно е слѣдователно съобщението на свещ. К. Джновски, че членоветѣ ѝ сѫ били освѣнъ горнитѣ: свещ. К. Джновски, Стаматъ Сидеревъ, Ник. Даскаловъ и Хр. Поповичъ. Свещеника не е могълъ да бѫде членъ на българската община, защото е билъ тогава гръцки свещеникъ (гл. стр. 17 и 18 въ „Извѣстията на Варненското арх. дружество“ IV.)

[2]) Другитѣ три дописки ще бѫдатъ обнародвани въ идущитѣ книжки на „Извѣстията на археологич. д-во въ Варна“.

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

Кѫщи казватъ да има до 5000, жителитѣ на които сѫ повече Гагаузи, Турци, послѣ Грьци и Българи, а тукъ тамъ Татари, Ерменци и Евреи.

Грьцитѣ не сѫ всички потомци на природни Грьци, ами повечето погърчени Гагаузи и Българи, слѣдователно синове на наши прадѣди, населяващи тия страни.

Гагаузитѣ не сѫ ни Турци, ни Гърци, нито никакви други; ами едни (по-старитѣ) сѫ сирачета на падналитѣ наши Българи въ тѣзи страни, на бойно поле, за честь, слава и защита на тогавашната ни държава; другитѣ (по-младитѣ) сѫ синове на преселци Българи, изъ други градове на България, а оженени за тукашни българки, кои нито едно слово българско знаятъ. За това, че сѫ навѣрно чисти Българи, нека Ви служи за свидѣтелство любовьта имъ къмъ българския езикъ: въ продължение на шесть мѣсеца, отъ както се е отворило въ Варна българско училище, има да сѫ дошли до 50 момчета — Гагаузчета, а около 30 момчета Българи, а както еднитѣ, тъй и другитѣ нито словце по български знаятъ.

Дѣйствително че се намиратъ много даже и повечето Гагаузи и Грьци да се противатъ на това и да казватъ, че сѫ Елини, но това не е за чудо, защото хиляди примѣри имахме, па и до сега имаме, прѣдъ очитѣ си, за такива стари, заразени хора и то гдѣ? Въ Търново и Сливенъ — самий центъръ на България, и гдѣ още отдавна народа се е пробудилъ, а тука сега захваща.

Нà, какъ ми приказва единъ отъ чиститѣ Гагаузи за себе си.

„Ни сме слушали отъ наши стари людие да ни приказватъ, че сме били Българи. Причината, по която говориме по турски и служиме по гръцки е тази: когато Турцитѣ покорили Българитѣ и и завладѣли България, зели да правятъ много золумъ по тия страни, т. е. били, грабили и дору убивали сѣкиго другóвѣрца, а особито, който не знаялъ да говори по турски. Въ тѣзи лоши години, при такива прѣтяснения, грабежи и убийства, всѣки единъ билъ принуденъ да говори по турски, та да може съ това да се избави отъ тирански и варварски мѫчения! И тъй устало обичай и до сега се говори по турски“.

А изпослѣ, кога се съзидали изново срупанитѣ божественни храмове, кои били разрушени отъ Агарани, зели да имъ пращатъ *орумъ папазъ* (гръцки попъ), както видите че и до сега тъй отива.

А отъ гдѣ сѫ се нарекли *Гагаузи* незнамъ още. А и тѣ сами не знаятъ. Казватъ нѣкои, че ги нарекли така Руситѣ, когато дохождали въ 28 год. като ги питали: „какви сте ви“? „Грьци“ казали имъ тѣ. Нѣкои отъ Руситѣ имъ заприказвали по грьцки а тѣ, като незнали — примълчали си; руситѣ ги запитали пакъ: „какви сте ви“? „Българи“, рѣкли имъ тогава. „Ами защо не приказвате по български?“ Защото не знаемъ. Тогава имъ рекли руситѣ: „ви какаузи или кака-руси“, че изпослѣ се измѣнило на *Гагаузи,* та и до сега.

Трудно е да се повѣрва тази истина, защото отъ тогава до сега има около 33 год., слѣдователно трѣба да има живи хора още отъ него врѣме, а тѣ би знали прежното си име.

Вѣрно е това само, че на мнозина почти отъ тѣхъ паднала въ сърцето българската електрическа искра, коя ги сближава по-малко съ братята имъ — Българи, и коя искра ще може твърдѣ скоро да ги сближи и разпали, стига само да има родолюбци Българи, че да пожертвуватъ по-малко пари, та да се отвори тука порядочно училище и да се съгради народна българска церкова. Тъй сѫщо има и Гърци, кои зеха да се упознаватъ съ братята си — Българи.

Другата явна часть Българи, т. е. които знаятъ по български, и се признаватъ за чисти Българи, сѫ сбирщина отъ разни мѣста изъ България, Тракия, Македония, Тесалия и Епиръ. Тѣ сѫ сички на работа: кои търговци, кои занаятчии (отъ всѣкакъвъ родъ занаяти), надничари и пр. и пр. Сѣкого едного изъ тѣхъ ще да видишъ съ благородно чувство и стремление, съ чиста и незлобна българска душа, съ откровенно сърце и всѣкий стои на кракъ за правдината, съ която знай че той и на рода му ще се възползува и че ще се покаже по-достоенъ предъ — царя си.

А колкото за селата знамъ само че отъ трийсетъ села варненски: двѣ сѫ само грьцки, гдѣ има и Гагаузи, три — четире турски, гдѣ има и Българи и двѣ села гагаузки; останалитѣ сѫ до едно български т. е. населени само съ едни чисти Българи; тѣ сѫ весели и засмени лица, съ здрава и крѣпка снага и съ ръстъ не твърдѣ високъ, нито пъкъ нисъкъ, а умѣренъ.

А за тѣхното чувство за българщина и постоянство за своята си свобода отъ фенерското духовенство, нека отговори това: че освѣнъ двѣ села (които и тѣ сега се отказватъ) сички други още отъ лани не плащатъ владишнина; друго тѣхния отговоръ на тукашния каймакаминъ, който, като

имъ прочелъ царското ираде, заради възприемането 15-тѣхъ точки, що отпуща патриарха на Българитѣ, накаралъ ги да се подпишатъ какъ че сѫ послушни на царя си и че сѫ доволни на това що имъ се отпуща. Ний неразбираме що ни четете казали тѣ; каймакамина се поразсърдилъ и приказалъ да имъ го прѣведатъ на български, па да имъ го прочетатъ пакъ; като имъ го прочели — отговора имъ билъ: „Ний царя си обичами, сме му послушни и радо ще стоиме за услуга нему. А колкото за патриката ний я неприпознаваме, и за нищо се несъгласяваме, защото ний сме тадѣва малцина, ами каквото на вѫтрѣ по-голѣмитѣ градове, като Цариградъ, Пловдивъ, София, Търново и пр. и пр. направятъ, това щемъ и ний". Каймакамина зелъ да ги позаплашя, че ще ги затвори сички до единъ (колкото били събрани старѣйшини отъ села), ако се неподпишатъ. „Прави каквото щешъ на насъ всички; ний ти пакъ казваме, че каквото навѫтрѣ по-голѣмитѣ градове направятъ това щемъ и ний."

При такава рѣшителность за правдата, може-ли нѣкой да имъ стори нѣщо? Рѣшително нищо. И така отиватъ си селенитѣ по работата си, и чакатъ да чуятъ що се върши за народний ни въпросъ.

А за унията? Пази боже! Току да имъ спомене нѣкой, живъ ще го разкъсатъ, като му кажатъ: „Нашитѣ бащи бѣха въ по-голѣмо тегло, на никому глава не преклониха и вѣра си не измениха, та ний ли сме тѣзи, дѣто да станемъ Павликяни въ сегашно мирно врѣме, и при такъвъ добъръ царь!"

Това сѫ и такива сѫ тадѣвашнитѣ Българи и Гагаузи. Тѣ ако се не лъжа сѫ истина остатъка отъ онѣзи честити юнаци-Българи, които сѫ паднали мрътви въ тѣзи страни за своя си милий край и свѣтла си княгиня — Райна! Нека ги поживи богъ на България и на нашия царь Абдулъ Меджитъ, който да живѣй за многая лѣта и се радва, че има такава благочестива и вѣрна, рѣшителна за правдата и мощна рая.

С. С. Т.

IV.

Обсадата на Варна въ 1828 г. [1]

(съ таблица № 1).

Съобщава: Лейтенантъ Ганчевъ. [2]

I. Явяването на рускитѣ сухопѫтни и морски сили прѣдъ Варна.

Обявяване на войната. Оскръблението на руския флагъ, задържането на рускитѣ кораби въ Босфора и спирането съ това руската черноморска търговия послужили за поводъ да се почнатъ противъ Турция военнитѣ дѣйствия; на 14 априлъ 1828 год. билъ издаденъ отъ императоръ Николай I манифестъ за обявяване война на Турция. Споредъ съставения планъ на военнитѣ дѣйствия било рѣшено: 1) Главната армия, подъ началството на Витгенщайна да заеме Молдавия и Влашко, да прѣмине Дунава и да дѣйствува въ България и Румелия и 2) графъ Паскевичъ Ериванski, съ кавказкия корпусъ, да пападне азиатскитѣ области на Турция.

Флотътъ пъкъ билъ прѣдназначенъ да дѣйствува въ Черно и Срѣдиземно морета; на черноморския флотъ е било възложено да покори крѣпостьта Анапа, послѣ, като прѣмине на румелийския брѣгъ, да съдѣйствува на главната армия за покорение на приморскитѣ крѣпости въ България и Румелия; а Срѣдиземноморската ескадра на графа Гейдена се прѣдназначавала за блокиране на Дарданелитѣ.

---

[1]) Отъ 24. VII. до 29. IX.

[2]) Източницитѣ отъ които се ползувахъ при написване настоящата статия сѫ: 1. Описаніе дѣйствій черноморскаго флота въ продолженій войны съ Турціею въ 1828 и 1829 годахъ — Мелихова; 2. Обсада Варны 1828 года — изъ Атласъ сраженій XIX вѣка Чекмарева (почти буквално прѣведена); 3. Рускій флотъ въ царствованіе императора Николая I — Н. Коргуева и 4. Енциклопедія военыхъ и морскихъ наукъ — Генерала Леера." Гл. „Руско-турската война въ 1828 г." Г. Димитровъ (Извѣстията. Варна, IV, стр. 87—104).

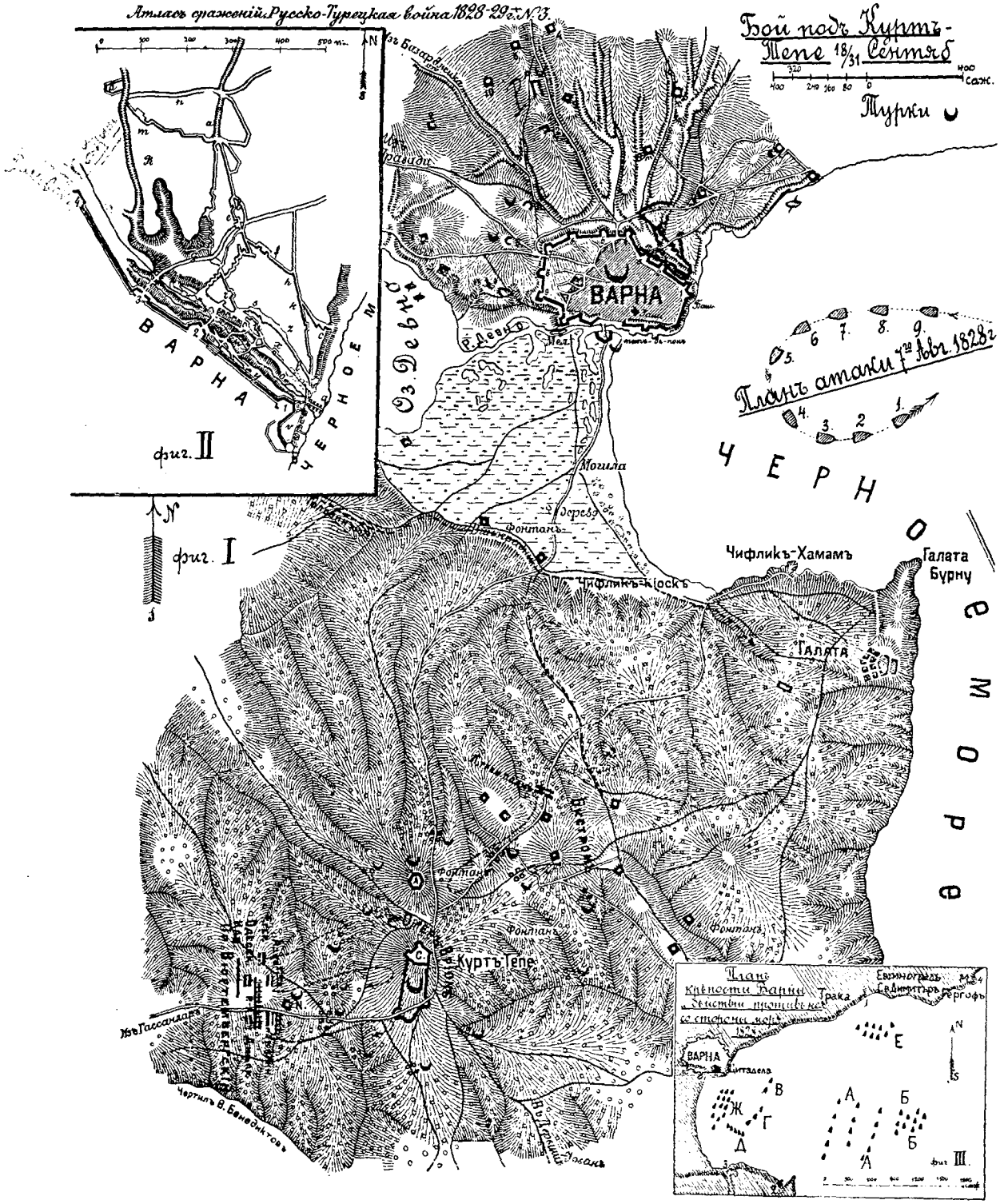

Обсадата на Варна въ 1828 год.

(Къмъ статията на лейт. Ганчевъ).

Крѣпостьта на Варна (гл. таблицата). Укрѣплението на Варна се състояло отъ низка главна ограда съ 10 тѣсни земни бастиона, съ дълги фаси и къси фланки; всѣки бастионъ билъ въоржженъ съ по 14 орждия, които стрѣляли прѣзъ амбразури. Доволно дългитѣ куртини били снабдени съ толкосъ тѣсенъ валгангъ, че върху него не могли да се поставятъ орждия, но тѣ били прѣдназначени за отбрана съ пушки. Ровътъ билъ тѣсенъ, сухъ и съ каменни ескарпъ и контра-ескарпъ. Тази ограда се допирала на изтокъ до каменна кула[1]), която стояла до самото море на стръменъ и скалистъ брѣгъ, който тукъ билъ високъ около 12 метра. Отъ тукъ оградата обхващала отъ сѣверъ и западъ града и гробищата и свършвала съ десетия бастионъ на лѣвия брѣгъ на рѣката, която съединявала морето съ езерото. На морския брѣгъ крѣпостьта е била заградена съ голѣма каменна стѣна съ бойници (мазгали).

Крѣпостьта заемала обширно пространство: дължината ѝ, отъ изтокъ къмъ западъ била около 1500 метра, а широчината ѝ отъ сѣверъ къмъ югъ, около 1050 метра; дължината на главния валъ достигала до около 7500 метра.

Пространството вжтрѣ въ главната ограда, въ по-голѣмата (юго-източна) часть, било застроено съ кжщи, когато въ другата (сѣверо-източната) часть, която постепено се повдигала, се намирали само гробищата. Вжтрѣ въ града, по-близо до морето имало старъ цитадель (барутъ хане) отъ 12 четири жгълни кули и високи каменни стѣни съ бойници. Въ цитаделя се намиралъ арсеналъ, който съставлявалъ другъ голѣмъ цитадель доста удобенъ за отбрана съ пушки.

Вънкашни верки (съоружения) нѣмало съвсѣмъ. Такъвъ можалъ да се счита доволно тѣсния тетъ-де-понъ на дѣсния брѣгъ на рѣката, който прикривалъ моста съ каменни сводове на сжщата рѣка[2]). Отъ отдѣлнитѣ укрѣпления имало 3 люнета „*f*, *g* и *h*“ (гл. таблицата) приблизително на 370 метра прѣдъ западния фронтъ, слѣдъ това редута „*П*“ на височината прѣдъ сѣверния фронтъ, на разстояние 1,100 метра[3]).

Всичкитѣ тѣзи верки били земни.

Въоржжението на крѣпостьта се състояло отъ 162 тѣжки орждия и мортири, а снаряди и продоволствени припаси имало за достатъчно продължително врѣме.

Населението на града, освѣнъ гарнизона, достигало 25,000 жители.

Значението на Варна. Особенната важность на Варна, въ епохата която описваме, се заключавала въ това, че тя прикривала пжтя прѣзъ Балкана за Цариградъ, разтоянието ѝ до когото е 250 километра.

Тъй като въ 1828 год. Руситѣ сж имали пълно господство надъ Черно море и прѣдъ видъ съдѣйствието, което щѣлъ да укаже флота, то операционната линия била избрана по брѣга на морето, отъ Измаилъ прѣзъ Варна за Цариградъ. По тази причина за Руситѣ — завладяването на Варна, а за Турцитѣ — запазването ѝ, съставлявали прѣдметъ на особенни грижи. За Руситѣ освѣнъ това, Варна била необходима и за безопасността на войскитѣ, назначени да зимуватъ задъ Дунава, а сжщо и като пунктъ важенъ за сношенията на флота и за складиране продоволствении запаси.

Силитѣ на двѣтѣ страни. Като схващали голѣмото значение на крѣпостьта Варна, Турцитѣ обърнали особенно внимание за нейното усилване, за да може да отрази рускитѣ нападения.

Гарнизона на крѣпостьта, до началото на обсадата, достигналъ до 7,000 души, подъ началството на Юсуфъ-Паша.

На 21. VI. тръгнали отъ Цариградъ, а на 5 юлий пристигнали въ крѣпостьта още 5000 души (пѣхота и конници) покрѣпление, подъ началството на Капуданъ Паша Изетъ-Мехмедъ, който и поелъ командуването на гарнизона; послѣдния тогава достигналъ до 12,000 души.

Артилерията била многочисленна и управлявана отъ хора добрѣ запознати съ работата, самата крѣпость снабдена съ всичко въ излишъкъ. Самото повѣряване отбраната на крѣпостьта въ ржцѣтѣ на главния адмиралъ служи за доказателство на голѣмото значение, което сж отдавали Турцитѣ на варненската крѣпость.

Турцитѣ разполагали и съ военна флотилия въ Варна. Подъ стѣнитѣ на крѣпостьта стояли 14 гребни военни кораби, екипажитѣ на които сж били въоржжени съ пушки. Отъ тѣзи кораби само единъ ималъ двѣ малки орждия, а два барказа имали по единъ дванадесеть фунтовъ единорогъ

Начало на военнитѣ дѣйствия. Третиятъ корпусъ на руската армия на 27 май прѣминалъ Дунавъ близо до устието му, при Сатуново и на 29 юний пристигналъ въ Добричъ, гдѣто се съеди-

---

[1]) Тя е стояла на мѣстото на „Ени куле табия“ близо до аквариума (гл. Извѣстията II стр. 51).
[2]) Гл. Ташъ-кюпрю-табия (гл. Извѣстията на археол. дружество Варна. II. стр. 33 и др.).
[3]) На мѣстото дѣто сж резервоаритѣ на водопровода. *Бѣлѣжки на редакцията.*

33467

нилъ съ седмия корпусъ, който по-рано, на 6 юний, прѣвзелъ Браила, слѣдъ обсада. Слѣдъ това и двата корпуса, около 40,000 души, подъ личното прѣдводителство на императора Николай I, който пристигналъ на 26. V. при лагера при Сатуново, тръгнали къмъ Варна. Въ авангардъ на главнитѣ сили билъ изпратенъ графъ Сухтеленъ съ 4 дружини и 4 ескадрона, а едноврѣменно съ него генералъ Ушаковъ съ II бригада отъ VII пѣхотна дивизия и 5 ескадрона, които войски се освободили слѣдъ капитулацията на Тулча.

Явяването на Руситѣ прѣдъ Варна. Слѣдъ пристигането въ Козлуджа, на 4 юлий, въ императорската главна квартира било рѣшено да се насочи армията къмъ Шуменъ, гдѣто се намиралъ извѣстния изтрѣбитель на яничаритѣ Хюсейнъ Паша съ 40,000 Турци, като се оставятъ отрядитѣ на Сухтелена и Ушакова при Варна за прикритие на лѣвия флангъ.

Графъ Сухтеленъ съ своя отрядъ отъ 2500 души пристигналъ при Варна, но вслѣдствие на излизането направено на Турцитѣ съ значителни сили, билъ принуденъ да отстѫпи на височината на сѣверъ отъ този пунктъ. На 3 юлий пристигнала бригадата на Ушакова, но тъй като гарнизона на крѣпостьта достигалъ до 15000 души, а Руситѣ разполагали само съ 5000 души, то послѣднитѣ сѫ могли да се държатъ само отбранително задъ редутитѣ, построени набързо, на сѣверъ отъ крѣпостьта.

На 8 Юлий графъ Сухтеленъ получилъ заповѣдь да тръгне къмъ Козлуджа и се присъедини съ главнитѣ сили на армията.

Тогава Турцитѣ атакували отряда на Ушакова, който отстѫпилъ при Дервентъ, за да чака обѣщанитѣ му подкрѣпления.

Това е пето по реда си явяване на Руситѣ прѣдъ Варна.

Явяване на Руситѣ прѣдъ Варна до 1828 год. Въ 1043 год. избухнала война между Ярослава I и императора Константинъ Мономахъ. Явилитѣ се въ Босфора лодки, на които били натоварени рускитѣ войски, вслѣдствие на буря били потопени, изхвърлени на брѣга, или засѣднали на пѣсъкъ. На брѣга се събрали около 6000 Руси, които останали безъ лодки, и рѣшили да се върнатъ въ отечеството си по сухо. Къмъ тѣхъ се присъединилъ и главния войвода Вишата. При Варна Руситѣ се срѣщнали съ силна гърцка войска. По голѣмата часть отъ отряда на Вишата паднала на мѣстото. Въ Цариградъ завели 800 плѣнници; заедно съ тѣхъ билъ и Вишата. Императорътъ заповѣдалъ да ги ослѣпятъ [1]).

Въ 1603 год., споредъ Скрягинъ [2]), или 1605 год., споредъ Висковатовъ [3]), или 1610 година, споредъ Bruzen la Martinière [4]), казацитѣ опустошили и изгорили Варна.

Въ войната 1773 год. фелдмаршалъ графъ Румянцевъ изпратилъ къмъ Варна отряда на генералъ Унгерна, но Руситѣ не могли да прѣминатъ рова, по нѣмане на срѣдства, и били отблъснати, но отстѫпили въ порядъкъ [5]).

Въ 1810 год. за Варна наблюдавали отрядитѣ на генералитѣ Цизирева и Войнова и къмъ края на есеньта се оттеглили на зимни квартири [6]).

Назначението на флота. Слѣдъ Наваринъ у Турцитѣ уцѣлѣли: единъ линеенъ корабъ, 2 брига, 1 голетъ и единъ брандеръ. При започване на войната всичкитѣ морски сили, които Турция могла да използува, се състоели отъ три линейни кораби и 4 фрегати, съ които Капуданъ Паша стоялъ на котва въ залива Буюкъ-дере, за отбраната на столицата, безъ да смѣе да излѣзе въ Черно море, срѣщу руския флотъ. Руситѣ, обаче, не сѫ знаяли нито числото, нито силата на корабитѣ на турския флотъ, нито за състоянието имъ, нито за началствующитѣ лица, въобще нищо положително.

На руския черноморски флотъ, освѣнъ главната му задача разбиване на турския флотъ, ако излѣзе въ морето, се възлагало: 1) Да съдѣйствува за завладяване пунктоветѣ по западния брѣгъ на морето, които били близки до пѫтя по който щѣла да слѣдва армията и гдѣто се прѣдполагало да се устроятъ магазини за запаситѣ, които щѣли да се доставятъ съ наемни търговски кораби; 2) Да пази наемнитѣ кораби отъ разни покушения; 3) Да възпрѣпятствува снабдяването на турскитѣ крѣпости съ запаси и 4) Да съдѣйствува на войскитѣ за покорение първокласни морски крѣпости.

---

[1]) Краткій историческій обзоръ морскихъ походовъ рускихъ и мореходсто ихъ вообще до исхода XVII столѣтия. — А. Висковатовъ.

[2]) Мореходство и его вліяніе на развитіе россійскаго государства — Капитанъ I рангъ Скрягинъ.

[3]) А. Висковатовъ. Op. cit.

[4]) Турскитѣ укрѣпления въ Варна — Х. К. Шкорпилъ. (Извѣстията на арх-то дружество, Варна II). Ев. Челеби споменува че „казацитѣ" въ 1656 год нападнали гр. Балчикъ (Пер. Списание София, XXI, 1909 год.) Види се, че прѣзъ тази година е билъ опустошенъ и града Варна.

[5]) гл. стр. 29 на шестия отчетъ на арх-то дружество Варна.

[6]) Энциклопедія военныхъ и морскихъ наукъ. — Лееръ.

Бѣлѣжки на редакцията.

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

Въ врѣме на движението на руската армия къмъ Варна, по голѣмата часть отъ черноморския флотъ била изпратена за завладяване на крѣпостьта Анапа, което било необходимо за обезпечение военнитѣ дѣйствия на кавказкия корпусъ въ азиятска Турция.

Указа за приготовлението на флота да отплува къмъ Анапа билъ издаденъ на 30.III; на 11 априлъ 1828 год. главния командиръ вице-адмиралъ Грейгъ повдигналъ флага си на кораба *„Парижъ“;* вице адмиралъ Мессеръ на кораба *„Императоръ Францъ“* и контра адмиралъ Салти на кораба *„Нордъ Адлеръ,“* а на 21.IV излѣзли отъ Севастополъ и се опѫтили къмъ Анапа: 7 кораба, 4 фрегата, 11 малки кораби, 2 бомбарди, 1 параходъ, 1 военень транспортъ и 8 наемни кораби. На послѣднитѣ билъ натовареңъ десантъ отъ 2 егерски полка и една артилерийска батарейна рота.

Ескадрата командувалъ главния командиръ вице-адмиралъ Грейгъ, който носилъ флага си на кораба „Парижъ“, командуването на десантнитѣ войски било врѫчено на началника на морския щабъ контра адмиралъ князъ А. С. Меншиковъ. Ескадрата била задържана отъ противенъ вѣтъръ въ морето и доближила до Анапа на 2 Май, а чакъ на 6 Май имала възможность да свали на брѣга десанта, къмъ който се присъединилъ отряда отъ сухопѫтнитѣ войски, който дошелъ отъ Тамани къмъ Анапа, подъ началството на флигелъ адютанта Перовски. Послѣ безуспѣшно бомбардирване на крѣпостьта отъ флота, било рѣшено да се пристѫпи къмъ правилна обсада, която, безъ да се гледа на численното прѣвъзходство на Турцитѣ и на ограниченностьта на срѣдствата на Руситѣ, била водена съ таково искуство, неуморимость и усърдие че се свършила съ покорение на крѣпостьта на 12 Юний. Въ награда за завладяване на Анапа, Грейгъ билъ произведенъ адмиралъ, а князъ Меншиковъ въ вице-адмиралъ.

Плаването на флота и пристигането на адмирала прѣдъ Варна. Като натоварилъ на кораба десантнитѣ войски и артилерията, адмиралъ Грейгъ съ ескадрата напустналъ на 3 юлий анапския рейдъ и се отправилъ за Севастополъ, гдѣто пристигналъ на 9 юлий, слѣдъ като разгледалъ заливитѣ „Суджакъ кале“ и „Геленджикъ.“ Като попълнила запаситѣ си съ провизия и снаряди и свалила на брѣга болнитѣ, ескадрата се отправила за Каварна, гдѣто я очаквалъ отряда на вице-адмиралъ Мессеръ, изпратенъ въ срѣдата на май да крейсерува между Калиакра и Бургазския заливъ, съ назначение да наблюдава особенно за варненската крѣпость. На 13 юлий станало съединението на двѣтѣ ескадри въ Каварна.

Ескадрата на вице-адмиралъ Мессеръ се състояла отъ корабитѣ: *„Императоръ Францъ“* (110 орѫдия, командиръ капитанъ I рангъ Уманецъ), *„Пименъ“* (74 орѫдия, командиръ капитанъ I рангъ Скаловски), *„Иоанъ Златоустъ“* (74 орѫдия, командиръ капитанъ I рангъ Папаегоровъ), фрегатитѣ *„Евстафий“* (44 орѫдия, командиръ капитанъ II Полской), *„Щандартъ“* (44 орѫдия, командиръ капитантъ лейтенантъ Колотопцевъ) и *„Рафаилъ“* (36 орѫдия, командиръ II рангъ Юриевъ), брикъ *„Меркурий“* и бригантинъ *„Елизавета“* (14 орѫдия, командиръ капитанъ-лейтенантъ Мессеръ).

Ескадрата на Грейгъ се състояла отъ корабитѣ: *„Парижъ“* (110 орѫдия, командиръ капитанъ I рангъ Балзамъ), *„Нордъ Адлеръ“* (74 орѫдия, командиръ капитанъ I рангъ Стожевский), *„Пантелеймонъ“* (80 орѫдия, капитанъ II рангъ Есмантъ), *„Скорий“* (74 орѫдия, капитанъ II рангъ Михайли), фрегатъ *„Флора“* (44 орѫдия, капитанъ II рангъ Метакса), шкуна *„Гонецъ“* (14 орѫдия, капитанъ лейтенантъ Брилиянъ), люгеръ *„Глубокий“* (10 орѫдия, лейтенантъ Билимъ Колосовский); бомбардскитѣ кораби *„Подобний,“ „Опитъ“* и *„Съперникъ.“*

Още сѫщия денъ (13 юлий) корабитѣ *„Нордъ Адлеръ“* и *„Парижъ“*, подъ командата на контра адмиралъ Салти, били изпратени за блокадата Варна, а на бригъ *„Меркурий“* заповѣдали да продължи крайсерството между Варна и Каварна.

На 21/VIII сутриньта се получила Височайша заповѣдь за повѣряване обсадата на Варна на адмиралъ Грейгъ и за назначение да командува сухопѫтнитѣ войски, за дѣйствия противъ крѣпостьта Варна, на вице-адмиралъ князъ Меншиковъ. Вслѣдствие на това тутакси била свалена останалата часть отъ десанта, егерската бригада отъ VII пѣхотна дивизия, подъ командата на генералъ-майоръ Тишевски и отправена къмъ Варна, за да се съедини съ войскитѣ подъ началството на Меншикова.

Въ 2 часа послѣ обѣдъ, на сѫщия день, корабитѣ: *„Парижъ,“ Императоръ Францъ,“ Пантелеймонъ,“ „Пименъ“* и *„Скорий;“* фрегатитѣ: *„Евстафий,“ „Флора“* и *„Щандратъ;“* бомбардскитѣ кораби: *„Опитъ,“ „Съперникъ“* и *„Подобний;“* люгеръ *„Глубокий“* и параходъ *„Метеоръ,“* който се завърналъ отъ Балчикъ, гдѣто е взелъ дърва за машината му, се снели отъ котва и отправили къмъ

Варна и на 22 Юлий, въ 2 часа послѣ обѣдъ, пристигнали прѣдъ Варна и заедно съ находящитѣ се вече тамъ кораби *„Иоанъ Златоустъ“* и бригантинъ *„Елизавета,“* спуснали котва срѣщу залива Св. Димитръ (Саханлжкъ-Евксиноградъ).

Съ пристигането на ескадрата немедленно било пристѫпено къмъ устройството на пристанище при Св. Димитръ, и се влѣзло въ съобщение съ войскитѣ на Меншиковъ.

Два часа, слѣдъ пристигането, началника на щаба, капитанъ II рангъ Мелиховъ направилъ рекогносцировка на крѣпостьта Варна съ бригантинъ *„Елизавета.“*

Въ сѫщия день, 22 Юлий, Меншиковъ прѣдвдигналъ отъ Дервентъ, по близо къмъ Варна, бригадата на Ушакова, която отхвърлила въ крѣпостьта турския отрядъ, който излизалъ на срѣща ѝ.

На 23 Юлий, сутриньта главния командиръ съ парахода „Метеоръ“ прѣгледалъ крѣпостьта Варна и пристанището при Евксиноградъ.

На 24/VII пристигналъ въ Варна отъ Шушенъ, императоръ Николай I съ XIX егерски полкъ, четири ескадрона конни егери и 12 орѫдия, а слѣдъ това отъ Провадия, бригадата на Бенкендорфа отъ 10 пѣхотна дивизия.

На 6 ч. сутриньта парахода *„Метеоръ“* билъ изпратенъ при Евксиноградъ да чака импетатора, който въ 1½ часа слѣдъ обѣдъ пристигналъ при флота, придруженъ отъ началника на морския щабъ, отъ Меншиковъ, графъ Неселроде, генералъ адютанта Бенкендорфъ и др. и съ катеръ отишелъ на кораба *„Парижъ.“* Великия Князъ Михаилъ Павловичъ, който сѫщо пристигналъ съ императора, отишелъ на фрегатъ *„Флора.“*

Въ 5 часа императора отъ *„Парижъ“* отишелъ на фрегатъ *„Флора“* и съ послѣдния си заминалъ за Одеса.

Прѣдложение за прѣдаване на крѣпостьта. На 25 Юлий въ 6 часа сутриньта билъ изпратенъ отъ адмиралъ Грейгъ чиновника отъ Външното Министерство Батияновъ до коменданта на Варна Капуданъ Паша Иззетъ Мохамедъ, съ прѣдложение да се прѣдаде крѣпостьта на капитулация.

Катера, на който се намиралъ Батияновъ билъ срѣщнатъ на половината пѫть отъ една турска гребна лодка съ единъ чиновникъ, на когото Батияновъ прѣдалъ писмото и се завърналъ на кораба.

Въ 6½ часа флота се снелъ отъ котва и се доближилъ къмъ крѣпостьта на два пушечни изстрѣла.

Къмъ 7 часа послѣ обѣдъ пристигналъ отъ Варна турски чиновникъ съ отговора на Капуданъ Паша.

Иззетъ Мохамедъ изявявалъ твърдото си рѣшение да се защищава. Той пишалъ, че като се съобразявалъ съ волята на своя могѫщъ и великодушенъ падишахъ, покровителя на мировете, той щѣлъ да употрѣби всички сили за отражение на руското нападение и се надѣвалъ да се наслаждава отъ желания успѣхъ на побѣда.

Слѣдователно орѫжието трѣбвало вече да реши кой ще владѣе Варна.

II. Обсада.

Сухопѫтнитѣ сили на Руситѣ. Събранитѣ подъ Варна руски сухопѫтни бойни сили били:

Главнокумандующъ вице-адмиралъ князъ Меншиковъ.

Корпуси	Дивизии	Бригади	Части	Баталиони	Ескадрони	Орѫдия
III	7 пѣхотна	2 пѣхотна	Низов. п. п.	2	—	—
			Симбир. „ „	2	—	—
		Егерска	13 Егер. п.	2	—	—
			14 „ „	2	—	—
		7 Артилерийска	—	—	—	16
	10-та пѣхотна	1 пѣхотна	Велингтонски п. п.	2		
			Могилевски п. п.	2		
		—	19 Егер. п.	2		
	1 егерска	—	Сѣверс. полкъ	—	4	—
VII	Бугската уланска	—			5	
III	Донски казаци		2 кон. батар.	—	—	12
		Всичко . .	9000 души	14	9	28

Първитѣ операции на Руситѣ (гл. таблицата). Малочисленостьта на рускитѣ сили, въ сравнение съ турскитѣ, а така сѫщо и отсѫтствието на обсадна артилерия, вмѣсто която сѫ се ползували отъ морскитѣ орѫдия, не давали даже и да се помисли за пълно загражданe на крѣпостьта, нито за сериозното ѝ обстрѣлване. По тѣзи причини князъ Меншиковъ рѣшилъ да закрѣпи прѣдварително своята позиция на сѣверъ отъ Варна и да загради крѣпостьта само отъ морския брѣгъ до Девненското езеро. Понеже това е давало възможность на неприятеля да прѣкъсне за нѣколко врѣме съобщенията на войскитѣ съ флота, то първата грижа на адмирала Грейга била устройството на единъ надеженъ редутъ, който да може да спрѣ неприятеля въ случай че той би отблъсналъ рускитѣ войски отъ брѣга. За тази цѣль на 25 юлий слѣдъ заминаването на императора, били отдѣлени отъ флота 350 души за постройката на редута, подъ командата на капитанъ-лейтенанта Центиловичъ. Този редутъ е билъ на Траката. Освѣнъ това до 28. VII. били построени укрѣпленията 1—6, а сѫщо и траншея за свързване редута съ шанцъ № 6. Всѣко укрѣпление било въоръжено съ 3—5 полски орѫдия. При редута били построени, когато той билъ готовъ и въоръженъ, лазаретъ, магазинъ, помѣщение за офицеритѣ и долнитѣ чинове, барутенъ погребъ и пр.

При това главния командиръ разпоредилъ:

1. Да се отдѣлятъ отъ корабитѣ 500 души, заедно съ офицеритѣ, за производство на обсаднитѣ работи; 2. Да се свалятъ на брѣга орѫдия, снаряди, барутъ и др., припаси за обсаднитѣ батареи. Това било възложено на капитанъ II рангъ Залески, комуто били подчинени офицеритѣ и долнитѣ чинове отъ артилерийскитѣ команди, назначени на брѣговитѣ батареи; 3. Часть отъ корабитѣ съ припаси, които пристигнали въ Каварна, да се изпращатъ при редута въ Варна.

Започване морскитѣ дѣйствия противъ Варна. Честьта за започване военнитѣ дѣйствия противъ Варна отъ къмъ морето се паднала на фрегата *„Евстатий."* Гл. командиръ, като забѣлѣжилъ къмъ обѣдъ на 26 юлий, че единъ силенъ турски отрядъ, който се криялъ въ храсталацитѣ, ималъ намѣрение да обходи лѣвия флангъ на рускитѣ войски, които подхождали въ това врѣме къмъ крѣпостьта, заповѣдалъ на фрегатъ *„Евстатий"* да разгони Турцитѣ. Едвамъ фрегатътъ заелъ мѣстото си, отъ крѣпостьта открили огънь противъ него, на което той не закъснѣлъ да отговори, като едноврѣмено дѣйствувалъ и противъ неприятелскитѣ войски.

Въобще за дѣйствие противъ крѣпостьта отъ къмъ морето отъ тогава, ежедневно се назначавалъ по единъ корабъ или фрегатъ и единъ отъ бомбардирскитѣ кораби. По нѣкога се поставяли и по два кораба и по 2—3 бомбардирски кораби. Въ сѫщия день бригантина „Елизавета" билъ изпратенъ въ 2½ часа сл. пл. да узнае да-ли се строятъ укрѣпления на южната часть на рейда. Като се приближавалъ къмъ крѣпостьта билъ посрѣщнатъ отъ въоръжени гребни турски кораби. Затова бригантина билъ повиканъ назадъ при флота и съобщилъ, че не се строяли укрѣпления на южния брѣгъ на рейда.

Завладѣване на турската гребна флотилия. Подъ стѣнитѣ на крѣпостьта, както се спомена по-горѣ била разположена турска гребна флотилия отъ 14 военни корита, подъ командата на единъ началникъ на флотилията, подчиненъ на Капуданъ Паша. Понеже тѣзи кораби прѣдставлявали голѣма опастность за руски флотъ въ случай че Турцитѣ ги употрѣбятъ като брандери, Руситѣ, по указанието на самия императоръ, рѣшили да завладѣятъ тази флотилия (гл. въ таблицата фиг. III)[1].

За изпълнение на горнето, гл. командиръ възложилъ на началникъ щаба на черноморския флотъ капитанъ II рангъ Мелиховъ да командува експедицията. За тази цѣль отъ всички кораби и фрегати били дадени въ негово разпореждане по 2 въоръжени гребни лодки.

Всичкитѣ лодки се събрали вечерьта въ 10 часа на 26. VII. на бригантинъ *„Елизавета,"* който нарочно билъ поставенъ между флота и крѣпостьта. Въ 11 часа отряда тръгналъ като вървелъ близо до южния брѣгъ, за да бѫде по-късно забѣлѣзанъ отъ Турцитѣ. Послѣднитѣ открили отряда, когато той се намиралъ отъ тѣхъ не по-вече отъ ½ пушеченъ визтрѣлъ. Отъ нѣкои кораби Турцитѣ открили огънь, но било късно: отряда съ викове: *„ура"* се нахвърлилъ къмъ неприятеля и послѣ половинъ

[1]) Въ тази фигура е отбѣлязано съ букви и числа разположението на турската („Ж") и руска флотилия съ рускитѣ редути на брѣга. Руски кораби и фрегати („А"), малки кораблени (судови) транспорти („Б"), кораби дѣйствующи противъ крѣпостьта („В"), бомбардирни кораби („Г"), отряди на гребната флотилия („Д"), наемни кораби („Е"), редутъ съ пристанище и телеграфъ, построенъ на 26 юлий („1"), редутъ съ пристанище и телеграфъ („2"), построенъ на 30 августъ, морска батарея построена на 8 септемврий („3") и мѣсто дѣто корабитѣ се снабдявали съ вода („4"). Отъ първия редутъ билъ направенъ пѫть за върха Турна Тепе, върху който е била палатката на императора Николай I. Пѫтя до днесъ още се казва „Московъ йолъ."

часово съпротивление, завладѣлъ флотилията. Всичкитѣ корита били взети на буксиръ и закарани при флота. Въ врѣме на атаката крѣпостьта мълчала, но щомъ Турцитѣ видѣли че флотилията имъ пропадала, започнали да стрѣлятъ отъ всичкитѣ батареи, обърнати къмъ морето.

Турцитѣ се защищавали съ голѣмо упорство. Много Турци слѣдъ отчаяна отбрана, като виждали, че е безуспѣшно упорството, се хвърлили въ морето за да доплаватъ до брѣга и се спасятъ[1]).

Руситѣ имали 4 убити и 37 ранени, между които и 4 офицери. Загубитѣ на Турцитѣ не сж извѣстни, тъй като всичкитѣ убити Турци били хвърлени въ морето, но ако се сждн отъ съпротивлението което указали Турцитѣ, загубитѣ имъ трѣбва да сж били голѣми. Корито № 8 по редъ било на брандвахтенъ постъ и на него се намиралъ началника на флотилията. То имало при себе си два голѣми барказа, съ по 25 души въоржжени и по единъ 12 фунтовъ единорогъ. Това корито № 8 било завладѣно отъ катеритѣ на *„Парменъ, Скорий* и *„Рафаилъ,“* като взели въ плѣнъ 46 души, въ това число и началника на флотилията.

Всичкитѣ участници въ това смѣло нападение сж били щедро наградени, а на адмиралъ Грейгъ била изказана царска признателность за този войнственъ духъ на бодрость, порядъкъ и послушность, който той съумѣлъ да внуши на цѣлия Черноморски флотъ.

Отъ този день до 7 августъ крѣпостьта е била ежедневно бомбардирана отъ единъ или нѣколко кораби за отвличане вниманието на отбраняющия отъ атакитѣ на сухопжтнитѣ сили.

Продължение операциитѣ по суша (гл. таблицата) До 3 августъ били привършени укрѣпленията 7 и 8 и съединени помежду имъ съ траншея, която била продължена на югъ до морето и на края ѝ била заложена демонтирна батарея за 11 двадесеть четири фунтови морски оржжия. Огъня на послѣднята билъ насоченъ главно противъ бастиона „1“ и кулата.

За да се загради крѣпостьта поне отчасти и отъ южната страна, на 1 августъ билъ изпратенъ отрядъ отъ 1 баталионъ и 5 ескадрона кавалерия, съ двѣ казачи оржжия, подъ началството на генералъ Аткинсиевъ, къмъ Гебедже, гдѣто да прѣброди и достигне до височинитѣ на дѣсния брѣгъ на Девненското езеро. Но при Гебедже отряда се натъкналъ на прѣвъзходни сили на противника, който спрѣлъ по нататъшното му настжпление. Затова генералъ Аткинсиевъ се установилъ на височината при с. Малки Аладънъ, отъ гдѣто можалъ да наблюдава южната страна на Варна.

Вкарване руски гребни лодки въ Девненското езеро. За да прѣкрати всѣко съобщение на Турцитѣ съ околноститѣ прѣзъ езерото и за да прѣчи на всичко покушение прѣзъ езерото, надъ Руситѣ, и най-послѣ, за продоволствието на войскитѣ на Аткинсиева на 3 августъ били изпратени въ езерото единъ барказъ съ каронада и единъ ялъ съ фалконетъ, подъ командата на мичманъ Ланкинъ. Тѣзи кораби сж били разглобени, прѣнесени по сухо до езерото и тамъ сглобени и спустнати.

Пристигане подкрѣпление на Турцитѣ. Въ това врѣме по пжтя, който иде отъ югъ, влѣзли въ Варна два силни турски транспорта съ жизнени припаси, съпроводени отъ 5000 и 3000 войници, вслѣдствие на което числения съставъ на гарнизона достигналъ до повече отъ 23000 души. Въпрѣки това Юсуфъ Паша, вмѣсто да се възползува отъ своята почти два пжти по голѣма численность, се ограничавалъ съ единични излизания, които нѣмали успѣхъ.

III. Начало на самитѣ обсадни работи.

(гл. таблицата фиг. II).

Изборъ на фронта на обсаднитѣ работи. За обсаднитѣ дѣйствия билъ избранъ С. И. фронтъ на Варна, между бастионитѣ „1“ и „4“ тъй като тамъ могло да се разчита сжщо и на съдѣйствието на флота и не ставало нужда да се завладѣватъ отдѣлни укрѣпления, а сжщо и затова, че споредъ мѣстнитѣ условия, тука могли да се водятъ обсаднитѣ работи незабѣлѣзано.

На 6 августъ главния командиръ събралъ на *„Парижъ“* флагманитѣ и командиритѣ на корабитѣ и този на фрег. *„Поспѣшний“* и имъ обявилъ, че на другия день прѣдлагалъ да атакува крѣпостьта.

---

[1]) Види се, че Турцитѣ хвърлили оржжие въ морето. При постройката на варненското пристанище били намѣрени на морското дъно много пушки, пищови и сабли. Оржжието е покрито съ камена кора, която се е образувала отъ дългото му лежене въ морето. Часть отъ това „окаменено оржжие“ се съхранява въ варненския музей.

Бѣл. на ред.

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

Флотата бомбардира крѣпостьта (гл. таблицата фиг. I). На 7 августъ, въ 7 часа сутринѣта, бомбарденото судно „*Съперникъ*“ открива огънь. Въ сѫщото врѣме се заповѣдва на фрег. „*Поспѣшний*“ да се снеме отъ котва и води флота въ атака на крѣпостьта, но му се поврѣжда утлегаря и затова билъ замѣненъ отъ транспорта „*Редутъ кале*,“ понеже малко газялъ, та по-добрѣ щѣлъ да означава мѣстото за врѫщането поворота покрай крѣпостьта.

Въ 10 часа транспорта „*Редутъ кале*“ и корабитѣ тръгватъ подъ платна съ вѣтъръ с. с. з. и къмъ обѣдъ флота минава, по сигнала на адмирала, покрай сѣверния брѣгъ на рейда, въ слѣдния порядъкъ: транспорта „*Редутъ кале*“ (фиг. I „1“), кораби: „*Пименъ*“ („2“), „*императоръ Францъ*“ („3“), „*Иоанъ Златоустъ*“ („4“), „*Парижъ*“ („5“), „*Парменъ*“ („6“), „*Пантелеймонъ*“ („7“), „*Нордъ Адлеръ*“ („8“) и „*Скорий*“ („9“).

Въ 1 ч. 48 м. слѣдъ пладнѣ транспорта „*Редутъ кале*“ се приближилъ до Варна, посрѣщнатъ отъ огъня на всичкитѣ батареи, и щомъ обърналъ борта си къмъ крѣпостьта, отговорилъ на огъня на батареитѣ. Останалитѣ кораби, по редъ, се приближавали къмъ крѣпостьта, като я обстрѣлвали и послѣ тръгвали слѣдъ транспорта „*Редутъ кале*,“ за повторение маневрата. Боя се продължилъ до 5 часа, когато било заповѣдано да се спусне котва.

По този начинъ крѣпостьта се е намирала подъ огъня на флота 3 часа. Гюлета които не сѫ попадали въ батареитѣ, падали въ града и причинили сериозни поврѣди и пожари въ града, но огъня билъ малко дѣйствителенъ противъ батареитѣ, по причина на това че въ слѣдствие на малката дълбочина, корабитѣ могли да се доближатъ само до 1500 метра отъ брѣга.

Откриване на първия паралелъ. За това на 7 августъ било пристѫпено къмъ откриването на I паралелъ (а—б) на 225 метра отъ крѣпостьта, който билъ доведенъ на 9/VIII до брѣга на морето и на който, при „*в*“, била построена батарея за два корабни мортира. Прикритието на тѣзи работи било възложено на двѣ бригади отъ 7 пѣхотна дивизия, които били за гарнизони на близкитѣ руски редути прѣдъ сѣверний фронтъ.

Раняване на князъ Меншиковъ. По значителното излизане което прѣдприели Турцитѣ на 9/VII противъ този паралелъ било отблъснато отъ егерската бригада, съ незначителни загуби, но при това билъ тежко раненъ въ двата крака князъ Меншиковъ, та билъ принуденъ да прѣдаде командуването на началника щаба генералъ-майоръ Перовски. На 16/VIII пристигналъ съ фрегатъ „*Щандартъ*“ отъ Одеса графъ Воронцовъ и приелъ по нататъшното рѫководение на обсадата.

Укрѣпяване на Турцитѣ вънъ отъ главния валъ. При това излизане Турцитѣ сполучили да се укрѣпятъ вънъ отъ главния валъ, къмъ С. и И. отъ бастиона „4“,[1]) при „*R*“ и „*d*“ (на С. отъ „*R*“), гдѣто тѣ, като се съединили посрѣдствомъ потерня съ крѣпостьта, построили многочисленни ложементи и могли да вематъ въ флангъ рускитѣ работи. Изгоненитѣ нѣколко пѫти отъ ложементитѣ Турци, всѣкога, слѣдъ заминаването на Руситѣ, отново се врѫщали тамъ. Даже батареята, построена отъ Руситѣ при „*a*,“ и въорѫжена съ полски орѫдия, могла да нанася само слаби поврѣди на противника, скритъ въ ложементитѣ си.

До 14/VIII, за прикритие фланга на паралела „*а—в*“ срѣщу турското укрѣпление „*P*“ билъ нахвърленъ редута „9“ (фиг. II въ табл. II). По нататъкъ на този паралелъ, били устроени демонтирнитѣ батареи „*e*“ и „*f*“ и въорѫжени съ двѣ и петь тежки морски орѫдия. Но тъй като тѣзи послѣдни работи били силно тревожени отъ турскитѣ окопи „*d*“ и „*R*,“ то егерската бригада енергично атакувала указанитѣ ложементи и завладѣла окончателно тѣзи при „*d*,“ а на Турцитѣ се удало да се удържатъ още при „*R*“. При „*d*“ тутакси била построена батарея за 3 полски орѫдия, слѣдъ като паралела билъ продължень отъ „*a*“ чрѣзъ „*n*“ до „*d*“.

Тъй като се допущало за възможно подземното настѫпление на противника, който стоялъ при „*R*,“ то отъ Руситѣ, били построени два слухови хода при „*e*“ и „*f*“, а слѣдъ постройката на демонтирнитѣ батареи при „*h*“ и „*c*“, отъ послѣдния пунктъ започнала минна галерия съ слухови рѫкави.

На 17/VIII пристигналъ гвардейския екипажъ, който на 18 се разпрѣдѣлитъ по корабитѣ, а флага на командира на гвардейския екипажъ контра-адмиралъ Белинъ-хаузенъ билъ вдигнатъ на кораба „*Пармень*“.

---

[1]) Близу до този бастионъ, вънъ отъ крѣпостьта, дѣто е сега улица Раковска (до Войнишка улица) намѣрени били прѣзъ 1911 г. много човѣшки кости на рускитѣ войници отъ 1828 г. и единъ скелетъ на руски офицеринъ съ пагона, върху който има по три звѣзди и число „10“ (гл. стр. 29 на шестия отчетъ на арх-то друж. Варна). Пагонитѣ се съхраняватъ въ варненския музей. *Бѣл. на ред.*

Турцитѣ промѣнятъ пункта на излизанета. Бѣзуспѣшностьта на излизанета, насочени отъ Турцитѣ противъ обсаднитѣ работи, подбудила Юсуфъ Паша да се опита да произведе такава противъ другъ пунктъ, гдѣто той, не безъ основание, прѣдполагалъ по-малки неприятелски сили и затова по-скоро очаквалъ успѣхъ. На 19 августъ той атакувалъ съ значителни сили руския редутъ „1“ прѣдъ западния фронтъ на крѣпостьта. Въ това врѣме, когато орждията на бастионитѣ „7, 8 и 9“ насочвали силенъ огънь противъ това укрѣпление, заето отъ полка на Велингтона, противъ него надлѣжъ по склона, обърнатъ къмъ брѣга на Девненското езеро, се отправила масата на малки отряди пѣхота и кавалерия, съ цѣль да обходятъ дѣсния флангъ на Руситѣ. Турцитѣ дѣйствително успѣли да изгонятъ частитѣ отъ полка на Велингтона, които били засѣднали въ канавитѣ и вдлъбнатинитѣ вънъ отъ редута, но влизането въ дѣло на единъ баталионъ отъ Могилевския полкъ съ двѣ орждия, а така сжщо фланговия огънь на двата гребни барказа, които се намирали въ езерото, отново възобновили боя и принудили Турцитѣ да отстжпатъ къмъ тѣхнитѣ люнети, гдѣто тѣ и останали прѣзъ останалата часть на деня, безъ да се опитатъ отново да атакуватъ.

Графъ Воронцовъ лично е ржководилъ боя.

На слѣдующата нощь Турцитѣ били изгонени отъ люнетитѣ отъ частитѣ на Могилевския полкъ и отхвърлени въ Варна. Руситѣ пъкъ прѣди разсъмване, напустнали заетитѣ отъ тѣхъ люнети.

Руситѣ построяватъ укрѣпления „10 и 11“. Най-близко послѣдствие отъ описаната атака била постройката на рускитѣ укрѣпления „10 и 11“ (послѣднето командувало надъ морския брѣгъ); за да може по-добрѣ да се пази тази линия на заграждането, заета само съ 4 баталиона.

Като напрѣдвали съ сапни работи отъ „*K* на *J*“ Руситѣ завършили къмъ 27/VIII втория паралелъ и пристжпили къмъ вѣнчаването на гласиса. Сѣверната часть на I паралелъ била продължена отъ „*a*,“ прѣзъ „*m*,“ на „*d*,“ и при „*m*“ била построена демонтирна батарея.

Дѣйствието на флота отъ 7 до 27 августъ. Въ врѣмето отъ 7 до 27/VIII флота взема участие съ обстрѣлването почти ежедневно крѣпостьта съ 1 или 2 кораба. На 13 билъ снетъ отъ всички кораби по $^1/_4$ отъ екипажитѣ за десантъ, за пазене лагера и за резерва срѣщу неприятеля, който произвеждалъ силенъ натискъ. На 22/VIII главния командиръ заповѣдалъ на гребната флотилия да се разположи срѣщу южната страна на Варна, като прѣзъ деня се намира на топовъ изстрѣлъ, а при настжпване на нощьта да се приближи до крѣпостната стѣна на картеченъ изстрѣлъ и да дѣйствува прѣзъ цѣлата нощь непрѣкъснато. Така сжщо на нѣкои гребни и други кораби е било заповѣдано да обстрѣлватъ на 23, 24 и 25/VIII турскитѣ войски, които минавали прѣзъ ивицата между морето и езерото и влизали въ крѣпостьта.

Постигнатитѣ до тогава резултати отъ Руситѣ. Резултата достигнатъ до това врѣме отъ Руситѣ се състоялъ въ слѣдующето: Орждията на четиртѣхъ бастиона по атакувания фронтъ били принудени да замълчатъ, кулата била силно повредена, а между бастионитѣ „1 и 2“ обсаднитѣ работи дошли до гребена на гласиса.

За това пъкъ артилерийския огънь и дѣйствието на малкитѣ орждия на Турцитѣ оставали въ пълна сила; освѣнъ това послѣднитѣ запазили своитѣ землени укрѣпления прѣдъ сѣверния и западния фронтове и се държали въ ложементитѣ си при „*R*“ и въ рова между бастионитѣ „1 и 2“; понататъкъ въ тѣхнитѣ ржцѣ се намирала ивицата между морето и езерото. По този начинъ Турцитѣ могли свободно да се съобщаватъ съ страната въ тилъ отъ тѣхъ, благодарение на което могли постоянно да получаватъ покрѣпления и да евакуиратъ болнитѣ и раненитѣ.

IV. Загражданѣ крѣпостьта отъ южната страна.

Пристигане на императора. На 27/VIII. въ 1 часа послѣ обѣдъ пристигналъ императора отъ Каварна съ бригъ *„Молния“* въ варненския рейдъ. Произведенъ билъ салютъ отъ всичкитѣ военни кораби. Императора придруженъ отъ князъ Трубецкой, Бекендорфъ, графъ Неселроде, графъ Потоцкий и др. се установилъ на кораба *„Парижъ.“* Отъ този день всички важни дѣйствия противъ Варна ставали съ разрѣшението на императора, който всѣки день (освѣнъ при лошо врѣме) слизалъ на брѣга да ржководи работитѣ.

Пристигане на гвардейския корпусъ. На другия день, 28/VIII, пристигналъ отъ Русия гвардейския корпусъ (двѣ пѣхотни и една кавалерийска дивизии) подъ командата на великия князъ Михаилъ Павловичъ, въ съставъ 16 баталиона пѣхота и единъ саперенъ, 16 ескадрона и 64 орждия — кржгла

цифра 12,000 души. Императорътъ му направилъ прѣгледъ и посѣтилъ князъ Меншикова когото наградилъ съ ордена св. Александръ Невски.

Силитѣ на обсадния корпусъ. По този начинъ обсадния корпусъ се състоялъ въ това врѣме отъ 30 баталиона пѣхота, единъ саперенъ баталионъ, 25 ескадрона и 92 орѫдия (споредъ Епанчинъ 118 полски и 52 морски орѫдия), кржгла цифра безъ загубитѣ 20,000 души (по Епанчинъ 30,000).

Загражданe крѣпостьта отъ южна страна. Сега Руситѣ се считали достатъчно силни за да направятъ заграждането на крѣпостьта и отъ южната страна.

За тази цѣль на 30.VIII билъ изпратенъ при Гебедже генералъ Головинъ съ гвардейската егерска бригада, съ 2 баталиона отъ полковетѣ на Велингтона и Могилевския при 7 орѫдия, съ казаци; въ негово разпореждане постѫпили и войскитѣ на генералъ Аткинсиевъ, който стоялъ при Малки Аладънъ. Съ този отрядъ отъ 7 баталиона, 5 ескадрона и 9 орѫдия (около 5000 души) генералъ Головинъ, не тревоженъ отъ противника, тръгналъ покрай езерото и застаналъ на гориститѣ височини при Галата, гдѣто и се разположилъ съ тилъ къмъ брѣга, като изнесалъ авангарда си до с. Петре, 16 километра на югъ. Той прикрилъ фронта съ редъ редути и заповѣдалъ да построятъ 3 укрѣпления покрай политѣ на височинитѣ между морето и езерото.

Построяване редута до Галата. Въ 6 часа слѣдъ пладнѣ на бомбардирскитѣ кораби „*Съперникъ,*“ „*Опитъ*“ и шкуната „*Гонецъ*“ било заповѣдано да се разположатъ близо до носа Галата, за да прикриватъ десанта отъ 4 роти отъ гвардейския екипажъ, които се изпратили да построятъ единъ редутъ, чрѣзъ който да се съобщаватъ съ флота войскитѣ на генерала Головина. Редута билъ въоръженъ съ корабни орѫдия, устроили пристанище и сигнална станция. Този редутъ е билъ подъ носа Галата (гл. таблицата).

Заемане редута „Р.“ Въ сѫщия день станало и заемането на турския редутъ „Р“ прѣдъ сѣверния фронтъ, отъ частитѣ на Низовския и Симбирския полкове, при което Турцитѣ изгубили 500 души. Слѣдъ това Руситѣ построили редута „12,“ а така сѫщо тритѣ ракетни батареи, а именно: една при укрѣплението, друга между укрѣпления „2 и 3“ и една на дѣсния флангъ на обсаднитѣ работи. Задъ слабитѣ гарнизони на укрѣпленията, прѣдъ сѣверния и западния фронтове, били поставени въ резерва Павловския и Измайловския полкове отъ II гвардейска пѣхотна дивизия.

По този начинъ крѣпостьта е била заградена отъ четиртѣхъ страни и всѣка надежда за подкрѣпление изчезнала. Отъ сѣверъ и западъ — главнитѣ сили на обсадителитѣ, отъ югъ — генералъ-адютантъ Головинъ, отъ къмъ морето главнитѣ сили на флота, а пѫтя прѣзъ езерото е билъ прѣсѣченъ отъ гребната флотилия. Цѣлия день и нощь крѣпостьта била обстрѣлвана отъ разположенитѣ прѣдъ нея кораби.

Дѣйствие на флота отъ 27. VIII. до 31. VIII. Прѣзъ тѣзи петь деня кораба „*Иоанъ Златоустъ*“ или „*Парменъ,*“ бомбардския корабъ „*Съперникъ*“ и гребната флотилия продължавали непрѣкъснато канонадата противъ крѣпостьта, която била особенно успѣшна на 29. VIII., за което на „*Златоустъ*“ била обявена по телеграфа Височайша благодарность, а екипажа му награденъ парично.

V. Продължение и свършване на обсадата.

Нараняване на генералъ Перовски. Въ 5 часа сутриньта на 1 септемврий заминалъ за Николаевъ князъ Меншиковъ. Въ 7 часа билъ раненъ началникъ щаба на обсадния корпусъ генералъ-майоръ Перовски и билъ замѣненъ отъ Шеншинъ. Цѣлия день корабитѣ, разположени срѣщу крѣпостьта непрѣкъснато водили канонадата.

Продължение обсаднитѣ работи. До 1 септемврий послѣ отражението на турското излизане, билъ продълженъ II паралелъ къмъ „*C* до *g*,“ гдѣто била построена една батарея отъ 4 полски орѫдия, въ „*S*“ една батарея за двѣ мортири и 3 леки орѫдия и по-нататъкъ, отъ мѣстото на вѣнчането на гласиса, при „*O*“ започнали петь минни галерии, които били взривани на разсъмване на 2. IX, като образували 5 воронки, които тутакси били обстроени.

Прѣговори за прѣдаване на крѣпостьта. На 2/14 септемврий, по заповѣдь на императора, адмиралъ Грейгъ прѣдлага на турския главно командующъ да прѣдаде крѣпостьта, за което се прѣкратили дѣйствията и билъ изпратенъ парламентьорь, който като се върналъ, донесалъ че Капуданъ Паша се съгласявалъ да води прѣговори. Прѣговоритѣ се водили на кораба „*Императрица Мария,*“ (84 орѫ-

ВАРНЕНСКА ГР
ОБЩ. БИБЛИОТ

ландиръ капитанъ II рангъ Папахристо[1]), който се разположилъ подъ крѣпостьта и на когото дошли довѣренитѣ на Капуданъ Паша. По-нататъшнитѣ прѣговори били отложени за слѣдующия день, когато щѣлъ да се яви и самия паша.

Варна не се прѣдава. На другия день, 3 септемврий, въ 9 часа сутриньта адмиралъ Грейгъ се срѣща съ пашата и въ 10 часа отъ „*Императрица Мария*," се сигналува на флотата: „Варна не сдается", което прѣдали и на войскитѣ, за подновяване на дѣйствията. Въ 11 часа билъ спустнатъ бѣлия флагъ отъ „*Императрица Мария*" и вдигнатъ червенъ, и отъ брѣга и корабитѣ билъ откритъ най-жестокъ огънь.

На Руситѣ пристига обсадна артилерия. Най-послѣ пристигнала и обсадна артилерия. Но тъй като всички батареи били вече въоржжени съ морски орждия, и прѣвъоржжението изисквало извънредно много работа и врѣме, то обсаднитѣ орждия били поставени близо до редута „1," прѣдъ западния фронтъ, за да обстрѣлватъ съ тѣхъ града. Но, по причина на много голѣмото разтояние (повече отъ 1600 м.) отъ стрѣлбата на обсаднитѣ орждия билъ постигнатъ малъкъ успѣхъ; при все това, при послѣдвалия на 14.IX. щурмъ на двата турски люнета „*g* и *h*," тѣ принесли добра служба[2]).

Постройката на руска батарея при карантината. На 8 септемврий при прѣглеждане на брѣга, императорътъ забѣлѣзалъ единъ пунктъ на брѣга на рейда, отъ гдѣто крѣпостьта могла да се обстрѣлва съ полза. На този пунктъ флота устроилъ батарея съ четири 24 фунтови орждия и единъ еднопудовъ единорогъ. Къмъ обѣдъ тази батарея открила огънь, който продължавалъ до края на обсадата. Тази батарея била при карантината (виждъ фиг. III въ таблицата).

Обсаднитѣ работи на лѣвия руски флангъ. На лѣвия флангъ обсаднитѣ работи, до 10.IX., при помощьта на закритото съобщение покрай брѣга отъ „*c.* до *q.*" се приближили къмъ батареята и при „*q.*" била построена батарея за три 12 фунтови орждия, отъ огъня на които била запалена вътрѣшностьта на кулата и послѣдната била съвършенно разрушена. По-нататъкъ сапнитѣ работи напрѣдвали покрай отдѣлната стѣна „*v*," която се допирала до рова, прѣдъ южната страна на бастиона „1" отъ къмъ брѣга; въ самата стѣна били пробити амбразуритѣ и бойницитѣ съ цѣль да се изгонятъ Турцитѣ, засѣднали въ ложементитѣ на дъното на рова. Но това не се удало, тъй като работницитѣ търпѣли чувствителни загуби отъ артилерийския огънь и ржчнитѣ гранати, съ които ги обстрѣлвали както отъ страна на рова, тъй и отъ кулата, която още не била напустната отъ защитницитѣ. По това врѣме въ ескарпа на бастиона „1" билъ образуванъ вече брешъ, широкъ 40 метра.

Сапнитѣ работи на руския дѣсенъ флангъ. Въ сѫщото врѣме на дѣсния флангъ Руситѣ напрѣдвали съ сапни работи до „ч," гдѣто била поставена батарея за 8 тежки морски орждия и 2 мортири, отъ огъня на които били пробити бреши и въ южния фасъ на бастиона „2," а сѫщо и при лежащата къмъ него часть на куртината.

Обща стратегическа обстановка. Къмъ това врѣме идяли, отъ Одринъ и Айтосъ, за освобождението на Варна, великий везиръ Мехмедъ Селимъ съ 20000 души. Противъ тѣзи войски Руситѣ не могли да противопоставятъ нито единъ човѣкъ, безъ да се ослабятъ на нѣкой другъ пунктъ, защото:

1. Прѣдъ Шуменъ, когото Хюсеинъ Паша защищавалъ успѣшно съ 25,000 души, стоялъ графъ Витгенщейнъ съ III и VII корпуси, които по причина на командировки, загуби и болѣсти така се разредили, че едвамъ наброявали заедно повече отъ 20,000 души.

---

[1]) Кога е билъ назначенъ капитанъ II рангъ Папахристо за командиръ на кораба „Императрица Мария", нѣмамъ свѣдения, но споредъ Мелихова още къмъ края на 1827 год. той е билъ вече такъвъ. При тѣзи условия при „прѣмеждието на императора Николай" (стр. 101 отъ Извѣстията на Варненското Археологическо дружество за 1910 год.), капитанъ II рангъ Папахристо е дѣйствувалъ като командиръ на кораба, което се вижда и отъ думитѣ му казани на императора: „като корабоначалникъ, по заповѣдь на Н. В. Всѣросийския императоръ, Ви заповѣдвамъ да слѣзете", защото всичкитѣ командири на военнитѣ кораби се назначаватъ съ Височайши заповѣди.

По този случай ето какво казва капитанъ II рангъ Коргуевъ (oper. cit):

„Господаря отъ Варна въ Одеса пакъ се завърналъ по море на кораба „Императрица Мария", но този пѫть пѫтуването било крайно тежко и опасно. Започналий да духа, на 4 октомврий, силенъ сѣверо-източенъ вѣтъръ се обърналъ въ истинска буря, която счупила, форъ-стенгата, гротъ-брамъ-стенгата, бомъ-углегаря и углегаря (части отъ I и II мачти и части на прѣднята греда, стърчаща на носа отпрѣдъ) и кораба подъ щортови щоксели (прѣдни трижгълни платна заловени за носа и прѣднята мачта) започналъ да дрѣйфова (т. е. билъ отнасянъ отъ вѣтъра) къмъ неприятелския брѣгъ, до който оставали не повече отъ 40 мили (ок. 75 км.). За счастие, на 5 октомври вѣтъра се промѣнилъ и слѣдъ това поотихналъ до нейдѣ, като далъ възможность да се поставятъ марселитѣ (вторитѣ отъ долу на горѣ четвъртити платна, които се залавятъ за мачтитѣ) и да се вземе право направление къмъ Одеса, дѣто и пристигнали прѣзъ нощьта на 8 окт.

[2]) Близу до люнета „h" има една искуствена могила, която е била разкопана отъ варненското археол. дружество прѣзъ 1908 г. На западния склонъ на могилата били намѣрени остатъци отъ офицерска (руска) палатка отъ 1828 г. съ разни прѣдмети, като еполети, шпори и др. (гл. Извѣстията II, стр. 10 заб. 1).

Близу до училището „Антимъ," въ XXII линия били намѣрени, прѣзъ 1911 г., братски могили отъ 1828 г. (гл. стр. 29 на шестия отчетъ на дружеството).

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

2. Тъкмо когато пристигналия отъ Русия II корпусъ обсаждалъ Силистра, въ която се намирали 20,000 души, а едната половина отъ VI корпусъ заемала Влашко, тогава когато другата се намирала въ походъ къмъ Шуменъ за подкрѣпление на Витгенщейна.

Отъ тукъ е ясно, колко затруднително е било положението на Руситѣ. Ако не сж сполучили да завладѣятъ Варна, до пристигането на указанитѣ два непріятелски корпуса, то всичко постигнато до това врѣме щѣло да бжде изгубено и трѣбвало да се почне отстжплението прѣзъ Дунава.

Като се вземали подъ внимание тѣзи обстоятелства, а сжщо и появилитѣ се въ лагера болѣсти (не изключая и случаитѣ отъ чума) и крайно кжсото врѣме на годината, явявало се много желателно да се постигне съ възможна бързина падането на Варна. Но безъ да се гледа на двата бреша, пробити въ крѣпостнитѣ укрѣпления, въ руската главна квартира не могли да се рѣшатъ на щурмъ: прѣдъ очитѣ имъ стоялъ опита прѣдъ Браила; освѣнъ това немаловажно прѣпятствие прѣдставлявалъ дълбокия воденъ ровъ на атакувания фронтъ, отъ когото били благопріятствувани Турцитѣ и все още могли да се удържатъ на него въ ровчета и ями.

Затова Руситѣ рѣшили да продължаватъ минната война, като се надѣвали да достигнатъ по този начинъ вѣнчането на бруствера, и слѣдъ това да принудятъ гарнизона да се прѣдаде.

Дѣйствие на флота отъ 4.IX до 21.IX. Отъ 4 до 21 септемврий ежедневно крѣпостьта е била обстрѣлвана отъ по единъ или два кораба, бомбардскитѣ кораби или гребната флотилия, съ изключение на 8, 12 и 20 септемврий, тъй като по причина на силно вълнение (8 и 20.IX) и на силенъ вѣтъръ (12) не сж можали да дѣйствуватъ. Освѣнъ това на 11, 12, 17, 19 и 20.IX флота е прѣнасялъ войски и орждия отъ сѣверния брѣгъ на рейда на южния, за усилване находящитѣ се тамъ войски; а на 16.IX бомбардскитѣ кораби и гребната флотилия дѣйствували противъ турскитѣ войски, които направили излизане отъ южната страна, и ги отблъснали; за тази цѣль корабитѣ сж се доближили най-близко до пѣсъчната ивица.

Руситѣ достигатъ до дъното на рова. До 22.IX Руситѣ успѣли да достигнатъ дъното на рова, посрѣдствомъ три скрити спуска, които започвали отъ мѣстото на вѣнчането на гласиса, а именно отъ двѣтѣ страни на батареята, а сжщо и отъ най-южната минна воронка при „O," и да прѣхвърлятъ мостъ надъ водния ровъ. При тази работа много имъ прѣчели закрѣпившитѣ се на дъното на рова Турци; когато най-послѣ тѣ били изгонени отъ тамъ, то Турцитѣ прѣдприели прѣзъ нощитѣ на 19, 20 и 21.IX, чрѣзъ потернитѣ между бастионитѣ „3 и 4," силни излизания противъ рускитѣ работи, разрушението на които отчасти имъ се отдало.

Руситѣ взриватъ мини подъ бастиони „1 и 2." На 21 и 22.IX се указало най послѣ възможно да се взриватъ подъ бастионитѣ „1 и 2" двѣ зарядени мини. Воронката на бастиона „2" била тутакси увѣнчана на непріятелската страна и започнали сапни работи къмъ „W и Y." За това пъкъ воронката на бастиона „1" могла да бжде увѣнчана само отъ външната страна, за което на 24.IX. била дадена заповѣдь за атака, за да се завладѣе сжщо и този бастионъ.

Атака на бастионъ „1." Но тази атака прѣдприета всичко отъ 600 души доброволци, на чело на които стоели 100 моряка подъ командата на лейтенантъ Зайцевски и мичманъ Гюленбекъ се разбила въ храброто съпротивление на Турцитѣ, макаръ че щурмующитѣ успѣли да проникнатъ до развалинитѣ на кжщитѣ, които се намирали задъ бастионитѣ. Като изгубили 200 души, въ това число почти всичкитѣ участвующи въ щурма офицери, Руситѣ били принудени да отстжпятъ въ своитѣ траншеи.

Минна война прѣдъ бастиони „1 и 2." На 25.IX. Руситѣ постоянно трѣвожени отъ [illegible] на обсаденитѣ, заложили минни кладенци при „x и y" и почнали подкопъ противъ куртината между бастионитѣ „1 и 2," за да направятъ брешъ въ ескарпа и контраескарпа; понататъкъ била поставена една батарея полски орждия при „Z" за обстрѣлване бастиона „1."

Сжщия день въ 10 часа вечерьта корабъ *„Пантелеймонъ"* пристигналъ съ дипломатическия корпусъ: френския, австрийския, хановерския и шведския посланици.

Дѣйствия на флота отъ 22.IX до 26.IX. Отъ 22.IX до 26.IX кораба *„Иоанъ Златоустъ,"* бомбардскитѣ кораби и гребната флотилия постоянно обстрѣлвала крѣпостьта, освѣнъ на *23. IX,* когато силното вълнение е прѣчило на това.

Ново прѣдложение за прѣдаване крѣпостьта. На 26.IX, по заповѣдь на императора, било отново прѣдложено на комманданта на крѣпостьта да се прѣдаде на капитулация, като му съобщавали,

че макаръ вчерашнитѣ дѣйствия непостигнали цѣльта си, заеманието съ пристѫпъ крѣпостьта не подлежало на съмнѣние и по-нататъшното съпротивление нѣмало да има за резултатъ освѣнъ напраздно загинване на гарнизона.

На 27.IX се водили прѣговори между адмиралъ Грейгъ и втория комендантъ на крѣпостьта, Юсуфъ Паша Сѣрески. Послѣдния заявилъ, че ако на другия день се върне за подновяване прѣговоритѣ, това значало че условията сѫ приети, а отсѫтствието му щѣло да бѫде знакъ на несъгласието на Капуданъ Паша.

На *28.IX,* се водяли нови прѣговори между Грейгъ и Юсуфъ Паша. Жители отъ Варна отишли съ молба да се направятъ нѣкои отстѫпки отъ условията за прѣдаване крѣпостьта, но получили рѣшителенъ отказъ. Пратеницитѣ се върнали обратно въ крѣпостьта, за да искатъ мнѣнието на Капуданъ Паша. Когато, слѣдъ два часа, се върнали, съобщили че Изетъ Мехмедъ упрѣкавалъ Руситѣ за гдѣто измѣняли условията. На тия неоснователни упрѣци било отговорено, че съ вѣроломни хора не могли да се продължаватъ прѣговоритѣ и ще се подновятъ военнитѣ дѣйствия. Юсуфъ Паша, като намиралъ че условията не били никакъ измѣнени отъ Руситѣ, отправилъ се въ руския лагеръ и се прѣдалъ на милостьта на императора. Войската на Юсуфъ Паша (7,000 души) като узнала за рѣшението на началника ѝ, поискала да сподѣли участьта на генерала си и, като било дадено съгласие за това, минала на руска страна.

Обща канонада на крѣпостьта. Въ 7 часа 30 м. прѣди обѣдъ, по заповѣдь на императора, била подновена най-жестока канонада по крѣпостьта отъ всички брѣгови орѫдия и кораби.

Прѣдаване на крѣпостьта. На 29.IX сутриньта се получило извѣстие че жителитѣ и гарнизона се прѣдаватъ, но Капуданъ Паша Изетъ Мехмедъ, не искалъ и да чуе за прѣдаване и се затворилъ въ цитаделя „барутъ хане“ съ 300 души, като заплашвалъ да го хвърли на въздухъ. Дѣйствията били прѣкратени и града заетъ отъ Руситѣ. Капуданъ Паша, като видѣлъ безполезностьта да се съпротивлява, се прѣдалъ, като му било обѣщано свободно отстѫпление.

Руситѣ влизатъ въ Варна. Рускитѣ войски окончателно влѣзли въ Варна; на главния бастионъ билъ вдигнатъ руски флагъ. На императора били поднесени ключоветѣ и флага на Варна, а въ това врѣме се произвеждалъ салютъ отъ всички орѫдия. За храбростьта на Капуданъ Паша и на неговитѣ 300 души, била имъ дарена свобода.

По такъвъ начинъ Варна се държала 89 деня отъ врѣмето на заграждането, 70 деня отъ началото на обсадата и 27 деня отъ пробиването първия годенъ брешъ за щурмъ. Въпрѣки това отбраната могла да бѫде още продължена; възможно било да се извърши отстѫпление на гарнизона къмъ югъ и да се присъедини къмъ Омеръ Врионе. Обяснение на начина на дѣйствията на Юсуфъ Паша трѣбва да се търси въ интригитѣ на двора: уволнението му въ оставка и конфискацията на неговото огромно имущество били рѣшени още въ това врѣме, когато той геройски защищавалъ Варна.

Загуби и трофеи отъ Варна. Въ врѣме на обсадата Турцитѣ имали 7000 души убити и ранени и 7000 до 6000, споредъ Коргуевъ и Епанчинъ, плѣнници. Съ въорѫженитѣ турски жители Руситѣ не се обрѫщали като съ плѣнници, затова били пуснати 4000 души безъ орѫжие и 800 съ орѫжие (Епанчинъ), а Руситѣ — 6000 убити и ранени[1]). Въ Варна Руситѣ взели 238 орѫдия (споредъ Епанчинъ 178), 14 единорога и 36 мортири[2]).

Награди за прѣвземането на Варна. За покорението на Варна, адмиралъ Грейгъ получилъ украсена съ елмази шпага, съ надписъ: „За взятіе Варны“; графъ Воронцовъ, който замѣсти тежко ранения Перовски, е билъ награденъ съ орденъ „Св. Георгий II ст.,“ а както се спомена по напрѣдъ князъ Меншиковъ, когато го посѣтилъ императора, билъ награденъ съ ордена „Св. Александръ Невски.“ Освѣнь това на адмиралъ Грейгъ билъ пожалванъ на еполетитѣ му вензеля на императора, а на градоветѣ Николаевъ и Севастополъ било подарено по едно орѫдие отъ взетитѣ отъ руския черноморски флотъ въ градоветѣ Анапа, Варна, Инада, Созополъ, Месемврия, Агатополъ и Мидия.

Заключение за дѣйствията противъ Варна. Отъ страна на флота е направено всичко, което сѫ допускали срѣдствата съ които е разполагалъ. Освѣнъ общата атака на 7 августъ, крѣпостьта се

---

[1]) Загубитѣ на руския флотъ за всичкото врѣме на обсадата били: убити 2 офицера и 30 долни чинове, ранени 18 офицера, 1 гардемаринъ и 208 долни чинове; пропаднали безъ вѣсть 6 души.

[2]) Руския царь опрѣдѣлилъ 12 турски топа за въздигане паметникъ въ Варшава за честь на Владислава и на храбритѣ руски войници, които отмъстили неговата смърть (гл. писмото на царя до Воронцова въ „Сражението при Варна въ 1444 г.“ стр. 70). Паметника не е билъ въздигнатъ, види се, че по причина на полското възтание въ 1830 год.

е намирала подъ огъня на разположенитѣ срѣщу нея кораби, фрегати, бомбардски кораби, гребна флотилия и на батареитѣ, разположени на южния брѣгъ на рейда.

Числото на направенитѣ изстрѣли отъ флота достига до 2500 въ врѣме на цѣлата обсада. Това число дава идея за опустошенията въ града и намалението гарнизона отъ 27000 души на 9000 души. Настояването на жителитѣ, да се прѣдаде крѣпостьта, се дължи на дѣйствията на флота, отъ артилерията на която, нигдѣ не е можалъ да се скрие човѣкъ [1]). Корабитѣ сѫ подържали и обсадата, което се доказва отъ донесенията на графъ Воронцова на 29 августъ, че „*Иоанъ Златоустъ*“ е накаралъ да замълчатъ не само турскитѣ батареи, но и стрѣлцитѣ. Но не само това. Помощитѣ дадени на обсадния корпусъ, безъ които заеманието на крѣпостьта би било невъзможно, сѫ надминали всѣкакви очаквания: обсаднитѣ батареи се устроявали отъ моряци и въоръжили съ морска артилерия; моряцитѣ сѫ подбивали неприятелскитѣ орѫдия върху бастионитѣ; тѣ сѫ вършили сапни работи; тѣ сѫ пробивали брешоветѣ въ бастионитѣ; освѣнъ това принасяне припаси отъ Русия до Варна, евакуиране на болнитѣ и раненитѣ и прѣхранване на обсадния корпусъ е дѣло на флота. Послѣдния е ослабвалъ себе си за да спомогне на сухопѫтнитѣ войски, за което е трѣбвало да удвои бдителностьта си, за да не бѫде изненаданъ отъ турския флотъ, въ случай че излѣзе отъ Босфора. Освѣнъ това трѣбва да се спомене и завладяването на турската флотилия при Варна прѣзъ нощьта на 26 и 27 юлий.

Като минемъ пъкъ на дѣйствията на сухопѫтнитѣ войски, да разгледаме най-напрѣдъ положението въ първия периодъ на обсадата. Князъ Меншиковъ трѣбвало да пристѫпи съ 10,000 души къмъ обсадата на крѣпостьта, гарнизона на която, заедно съ пристигналото подкрѣпление достигалъ до 27,000 души. Като се вземе прѣдъ видъ, че рускитѣ сили никога не е било възможно да бѫдатъ съсрѣдоточени би трѣбвало да се загуби всѣка надежда за успѣхъ. Не трѣбва да се изпуща изъ прѣдъ видъ още: 1. Невъзможностьта да се прѣкъснатъ съобщенията на крѣпостьта отъ къмъ югъ, което ѝ давало възможность да изпълва загубитѣ; 2. Че обсадния корпусъ ималъ нужда отъ съдѣйствието на флота и затова е билъ до нейдѣ ограниченъ въ дѣйствията си, понеже не е можалъ да се отдалечава отъ брѣга; 3. Затова и атаката се е водила не срѣщу най-слабия пунктъ, а напротивъ срѣщу най-силния.

Но съ съдѣйствието на флота и изпитаната храбрость и мѫжество проявени при Анапа, князъ Меншиковъ неуклонно е прѣследвалъ цѣльта си. Три отчаяни излизания сѫ били отбити и е билъ открить втория паралелъ, когато едно гюле е прѣкратило дѣятелностьта на княза. Генералъ Перовски продължилъ наченатата работа, а графъ Воронцовъ не дълго е билъ въ затруднително положение, защото пристигналъ гвардейския корпусъ, който загради крѣпостьта отъ южната страна. Преди окончателното усилване на обсадния корпусъ съ гвардията, Турцитѣ, на *19 августъ* атакували крайния редутъ на дѣсния флангъ на Руситѣ, но били отблъснати съ голѣми загуби.

Не може да се замълчи и за дѣйствието на Турцитѣ. При отбраната на Варна тѣ се били съ ожесточение, което напомняло тѣхнитѣ най-славни дни. Артилериститѣ имъ показали изкуство, което Руситѣ не очаквали; ако дѣйствието на тѣхнитѣ орѫдия не било особенно дѣйствително, то главната причина за това се крияла въ лошото устройство на снарядитѣ, които не сѫ пръскали.

За поведението на Капуданъ Паша говорихме; той останалъ вѣренъ на дълга си, но могатъ да му се направятъ много упрѣци. Съ срѣдствата, съ които е разполагалъ, той е могалъ да направи много, но затова е трѣбвало повече воля, способность и познания. Не трѣбва да се забравя че Капуданъ Паша трѣбвалъ сигурно да разчитва, че Омеръ Врионе никога нѣмало да допустне да му се прѣкъснатъ сношенията съ Цариградъ.

ВАРНЕНСКА ГРАД. СЪЮЗНА БИБЛИОТЕКА

VI. Операции за освобождение на Варна.

Настѫплението на Омеръ Врионе. Както се спомена, въ августъ, великий везиръ Мехмедъ Селимъ полека настѫпвалъ съ 20000 души отъ Одринъ за Айтосъ. Хюсейнъ Паша му изпратилъ, въ началото на септемврий, отъ Шуменъ, 15000 души, повечето арнаути, подъ началството на Омеръ Врионе, който и тръгналъ прѣзъ Чалѫкавакъ. Като пристигналъ до Камчия послѣдния получилъ отъ великия везиръ приказание да отиде къмъ Варна.

[1]) Християнското население се е крило изъ подземията, които се намиратъ подъ „римската кула,“ до черквата св. Георги. *Бѣл. на ред.*

Като увеличилъ силитѣ си до 25000 души, съ привличане на регулярни войски и съ изпратеното му подкрѣпление отъ Мехмедъ Селима, Омеръ Врионе тръгналъ надолу по течението на споменатата рѣка и на 12 септемврий пристигналъ въ с. Хасанларь, на 15 километра на югозападъ отъ Варна, гдѣто се и окопалъ.

Настжплението на великия везиръ. Въ сжщото врѣме великия везиръ се приближилъ до с. Дервишъ Иованъ, край р. Камчия, а сжщо заповѣдалъ да се нахвърлятъ укрѣпления; единъ отрядъ билъ изпратенъ до с. Петре.

Рекогносцировката на полковникъ Салуцкий. Когато било получено извѣстие за това въ руския лагеръ при Варна, изпратенъ билъ на рекогносцировка полковникъ Салуцкий, отъ отряда на Головина, на височинитѣ при Галата съ единъ гвардейски егерски полкъ, два ескадрона и двѣ орждия. На 14 септемврий той се върналъ отъ тази рекогносцировка, като констатиралъ присжтствието на Турцитѣ въ Хасанларъ и като изгубилъ въ несполучливъ горски бой около 700 души.

Усилване отряда на Головина. Отряда на Головина билъ усиленъ до 9 баталиона и 6 ескадрона, и командуването на тѣзи 6000 души било възложено на генератъ Бистромъ.

Омеръ Врионе пристига до Куртъ Тепе.[1]) На 16 септемврий Омеръ Врионе се прѣмѣстилъ до Куртъ Тепе, на 7 километра на югъ отъ Варна, и се установилъ на горската поляна близо до пжтя, който отивалъ на югъ къмъ с. Дервишъ Иованъ, въ три лагера, прикрити съ укрѣпленията „А, В, и С“ (гл. таблицата).

Мѣркитѣ на Руситѣ. За да го срѣщнатъ съ успѣхъ, фелдмаршалъ графъ Витгенщейнъ, който стоялъ съ по голѣмата часть отъ III и VII корпуси прѣдъ Шуменъ, получилъ приказание да изпрати всичко, което било възможно, къмъ Варна. Заради това къмъ тази посока тръгнали послѣдователно I и II бригади отъ 19 пѣхотна дивизия, слѣдъ това 20 егерски полкъ а сжщо 4 баталиона отъ X дивизия. Едноврѣменно съ това било заповѣдано на генералъ Сухозанетъ да тръгне, съ цѣль на рекогносцировка, съ десеть ескадрона отъ гвардейската кавалерийска дивизия, отъ Варна прѣзъ Гебедже къмъ Хасанларъ, като прибере съ себе си, прѣзъ с. Здравецъ (Акаджи), втората бригада отъ 16 дивизия, която пристигнала въ Девня.

Този отрядъ, на 15 септемврий, атакувалъ малкия турски постъ при Хасанларъ и се съединилъ, въ сжщия день, съ пристигналия прѣзъ Правадия, 20-й егерски полкъ, слѣдъ което и прѣдприелъ, на 16 септемврий, възложената му рекогносцировка на турския лагеръ при Куртъ тепе.

Направения опитъ отъ генералъ Бистромъ да завладѣе едно турско укрѣпление се свършило съ отстжплението на Руситѣ. Тутакси слѣдъ това Омеръ Врионе, съ 15000 души прѣдприелъ щурма на укрѣпленията на Бистрома, но слѣдъ ожесточенъ бой гърди съ гърди, Турцитѣ били изгонени обратно въ лагера имъ.

Ето защо генералъ Сухозанетъ, който забѣлѣжилъ само войскитѣ, които оставали въ врѣме на боя въ лагеритѣ си, опрѣдѣлилъ численностьта на силитѣ на противника, всичко на 6000 души, и съотвѣтно на това направилъ донесение въ главната квартира.

Къмъ това врѣме генералъ принцъ Евгений Вюртембергски, който поелъ командуването надъ всичкитѣ войски, насочени противъ Турцитѣ, които пристигнали отъ Шуменъ за освобождението на Варна, се приближилъ, съ първа бригада отъ 19-та дивизия, прѣзъ Нови Пазаръ, с. Ясж-тепе и Гебедже и вечерьта, на 16 септемврий, се присъединилъ, при Хасанларъ, съ отряда на Сухозанета. Послѣдния разполагалъ съ Азовския, Днѣпровския, Украинския и Одеския пѣхотни полкове и 20-ий егерския полкъ или всичко съ 10 баталиона, и 14 ескадрона съ 46 орждия — кржгло число около 6000 души; той получилъ приказание, съвмѣстно съ генералъ Бистромъ, да атакуватъ противника и го отхвърлятъ задъ Камчията. Четири баталиона отъ X дивизия трѣбвало да останатъ въ Правадия за прикриване тила.

Донесението на принцъ Вюртенбергски до императора. Рекогносцировката, прѣдприета на 17 септемврий, опрѣдѣлила силата на отряда на Омеръ Врионе до 25—30000 души, а мѣстнитѣ Българи

---

[1]) Куртъ Тепе се намира надъ чушмата „Гюндузъ“ въ завоя на шосето Варна-Бургазъ (до 7 клм.). Съществуватъ още сега укрѣпленията на О. Врионе и ново укрѣпление отъ 1877 год., което е построено върху О. Врионовото. На югозападъ отъ него се издига, до шосето, голѣма искуствена могила Таушанъ Тепе съ позиция за топове на върха ѝ. Названието Куртъ Тепе не е вече извѣстно у населението; южната часть на върха се нарича „Сарж Баиръ“ (между 7 и 8 км.).

Бѣл. на ред.

ВАРНЕНСКА ГРАД. СКЛ. БИБЛИОТЕКА

даже до 50,000 души. За това принцъ Вюртенбергски, който не можалъ да очаква успѣхъ отъ атаката на Турцитѣ съ своитѣ слаби сили и неискалъ да рискува съ неуспѣхъ, въ подробно донесение до императора, молилъ не само за подкрѣпления, но и главното началствуване надъ отряда на Бистрома и правото да се разпорежда съ оставенитѣ въ Правадия четири баталиона, а сѫщо разрѣшение да отложи атаката до тогава, до когато се получатъ подкрѣпленията, и до като влѣзе въ свързка съ генералъ Бистрома.

Заповѣдьта на императора да се атакува. Обаче на 18 септември било получено приказание отъ императора немедлено да се атакува неприятеля, като се прибавяло, че генералъ Бистромъ щѣлъ да настѫпи едноврѣменно.

Това приказание, въ основата на което лежало, по всѣка вѣроятность, прѣдишното донесение на Сухозанета, трѣбвало да бѫде изпълнено. За това принца тръгналъ отъ с. Хасанларъ за с. Мемишъ Софуларъ въ двѣ колони, които се съединили, на 1500 метра отъ неприятелския лагеръ, на една малка горска поляна, гдѣто и заели, съ първия натискъ, още недовършения и заетъ съ слабъ турски отрядъ малъкъ редутъ „N“. Слѣдъ това Руситѣ застанали по слѣдующия начинъ:

Два полка, Азовския и Украинския, въ първа линия, по двѣтѣ страни на взетото укрѣпление; 20-й егерски полкъ — на лѣвия флангъ; прѣдъ фронта — 12 орѫдия (повече не могли да се побератъ);

Одеския и Днѣпровския полкове, съ останалитѣ 36 орѫдия, въ II линия; кавалерията задъ лѣвия флангъ.

Тъй като крайщата на лѣса, прѣдъ фронта и фланга, били засти отъ турски стрѣлци, то за да ги изгонятъ отъ тамъ, били изпратени единъ баталионъ егери налѣво и единъ баталионъ отъ Днѣпровския полкъ на дѣсно, които скоро очистили отъ противника указанитѣ крайща.

Тъй като, по причина на голѣмото разтояние, дѣйствието на орѫдията било нищожно, то принца пратилъ напрѣдъ Азовския полкъ съ цѣль да заеме по-добри позиции. Като гонялъ прѣдъ себе си неприятелскитѣ стрѣлци, полка достигналъ до другия, оттатъшенъ край на лѣса, близо до турския лагеръ, но въ разгара на боя се увлекалъ въ изолирована атака на самия лагеръ. Макаръ че при това му се удало да проникне въ самитѣ укрѣпления, той скоро билъ отхвърленъ съ огромни загуби отъ подавляющето прѣвъзходство на силитѣ на противника. Единъ баталионъ Украинци, изпратенъ щомъ била забѣлѣзана, отъ укрѣплението, „N,“ тази атака, пристигнала обаче много късно, но тъкмо на врѣме за да прибере остаткитѣ отъ този храбъръ полкъ.

Тъй като полученото въ това врѣме приказание на императора отново обѣщавало дѣятелното съдѣйствие на генерала Бистрома, то принцъ Вюртенбергский, като прѣдполагалъ че послѣдния води бой и като не желаелъ да го остави на произвола на сѫдбата, рѣшилъ се на нова атака.

Друга позиция за артилерията не можала да се намѣри, а кавалерията, прѣдъ видъ на гѫстия лѣсъ, не могла да дѣйствува, за това оставало само да се употрѣби всичката пѣхота, което и било изпълнено. Войската тръгнала, като имали егерския полкъ въ лѣво; полковетѣ Азовский и Днѣпровский и 1 баталионъ Украинци въ дѣсно и единъ баталионъ отъ послѣдний полкъ въ резерва. За прикритие на 46 орѫдия останалъ Одеския полкъ.

Неустрашимо тръгнали Руситѣ противъ турскитѣ укрѣпления, при които станалъ отчаянъ бой. Но численното прѣвъзходство на Омеръ Врионе отново одържало върхъ и тъй като нѣмало подъ ржка резерва, то Руситѣ били принудени да отстѫпятъ на първоначалната си позиция. Турцитѣ не се осмѣлили да ги прѣследватъ. На Руситѣ този бой струвалъ 1400 души т. е. почти четвъртъ отъ цѣлия съставъ. Турцитѣ изгубили, вѣроятно не по малко. [1])

Принцъ Вюртенбергски тръгналъ още сѫщата нощь къмъ Хасанларъ, отъ гдѣто изпратилъ 6 баталиона и 4 ескадрона на генералъ Бистромъ, слѣдъ което заелъ, на слѣдующия день, позиция при с. Османджи [2]), за да подържа Бистромъ, въ случай на нужда.

---

[1]) До с. М.-Софуларъ (Приселци) билъ намѣренъ воененъ руски знакъ отъ мѣдно тенеке; той е 25 см. дълъгъ и 14 см. високъ; знака прѣдставлява разперенъ двуглавъ орелъ съ корона и съ гербъ, върху който е изобразенъ св. Георги.

Между селото и р. Харамидере намирали селенитѣ, като разцѣпвали стари дѫбови дървета, куршумн.

Знака е киверенъ гербъ на нѣкой руски полкъ или произлиза отъ военно знаме — щандартъ. (Истор. очерки о регаліяхъ и знакахъ отличія русской арміи 1801—1855. С. Петербургъ 1892, фиг. 11, XIX и др.).

[2]) Това село несѫществува вече. Развалинитѣ му се намиратъ въ мѣстностьта „Османджи,“ край пѫтя отъ с. Дерекьой (Костадиново) за с. Авренъ. Запазена е тука чушмата на старото село. По прѣдание селото било разрушено въ „голѣмата чума“ (1837 г.) както и други двѣ села „Ешекчи и Пейнерджи.“ Първото се намирало между устието на р. Бонджукъ и Харамидере, а второто между с. Костадиново и Варна. *Бѣл. на ред.*

Дѣйствията на генералъ Бистромъ. Въ това врѣме генералъ Бистромъ произвелъ на 18 септемврий съ отряда, който оставалъ у него слѣдъ завземането разтегнатитѣ укрѣпления (Лейбъ Гренадерски полкъ, около 1,200 души), атака на сѣверния турски лагеръ, но билъ отблъснатъ съ загуба на 500 души, прѣди да успѣе принца да произведе послѣдната атака.

Слѣдъ този неуспѣхъ, въ главната квартира на руския императоръ признали опасността, която застрашавала Руситѣ въ случай, че Омеръ Врионе тръгне къмъ Варна. За това отряда на Бистрома билъ съ всевъзможна бързина усиленъ, както изъ лагера прѣдъ казаната крѣпость, тъй и изъ лагера при Шуменъ, за да му дадатъ възможность успѣшно да срѣщне това настжпление. Обаче, Омеръ Врионе останалъ, въпрѣки очакването, толкозъ бездѣятеленъ на своята позиция при Куртъ-Тепе, колкото и великия везиръ при Дервишъ Иованъ. Когато пъкъ първия видѣлъ слѣдъ 11 деня, руското знаме на кулитѣ на Варна, той бързо отстжпилъ въ с. Дервишъ Иованъ.

VII. Слѣдъ падането на Варна.

Прѣслѣдване на Турцитѣ. Генералитѣ Бистромъ и принцъ Вюртенберски прѣслѣдвали отстжпающия Омеръ Врионе, и вече на 29. IX. вечерьта пристигнали, като се съединили съ 14 баталиона и 16 ескадрона, при с. Петре.

Тъй като Турцитѣ, както изглеждало, желали да се задържатъ на лѣвия брѣгъ на Камчия, то принцъ Вюртенбергски ги атакувалъ на 3 октомврий. Турцитѣ при това били отхвърлени до Дервишъ Иованъ и доброволно очистили, на 4 октомврий, укрѣпленията при този пунктъ и отстжпили въ Айтосъ.

Укрѣпленията на Варна били по възможность възобновени. Войскитѣ на 7-ия и половина отъ 6-ия корпуси заели въ околноститѣ на Варна зимни квартири, тогава когато гвардията за тази цѣль влѣзла въ Бесарабия, а III корпусъ, съ изключение на I и III бригади отъ X дивизия, които останали за гарнизонъ въ Варна, тръгналъ за Влашко.

Руситѣ напущатъ Варна. Споредъ статия втора на Одринския договоръ, подписанъ на 2 септемврий 1829 год. и ратифициранъ на 29-й септемврий сжщата година, Русия се задължавала да повърне, между другитѣ провинции и градове, и крѣпостьта Варна. Кога руския гарнизонъ е напустналъ Варна, не се вижда отъ източницитѣ съ които се ползувахъ[1]).

V.

Находка на сребърни тасове до гара Синделъ.

(фиг. VI а, б въ табл. II).

Съобщаватъ: **Х. и К. Шкорпилъ.**

На сѣверъ отъ с. Авренъ се спуща отъ най-високата точка на западния клонъ на Авренската Планина (322 м. надъ морето), единъ рътъ, който се свършва на сѣверъ отъ Синделската гара. Края му се нарича „Шюкеръ-Баиръ“[2]). Въ срѣдата на ръта се издига върха Куртъ Тепе (Вълчи връхъ);

[1]) гл. въ настоящитѣ извѣстия статията на Г. Димитровъ „руско-турската война 1828—1829 год.“. *Бѣл. на ред.*

[2]) Върха е нарѣченъ така по името на моста „Шюкюръ кюпри“, който се намиралъ на Правадийската рѣка до политѣ на върха. Както се помни, моста сжществувалъ още прѣди 30—40 години. За моста „Shukur“ споменува генералъ Иохмусъ въ 1847 г., когато е минавалъ отъ Правадия за Варна. За моста се е съхранило слѣдно прѣдание. Когато Турцитѣ бѣгали отъ Петричското кале къмъ Правадия минали край една градина. Тѣ казали на градинаря „Ако ще пита нѣкой да ли е минала тука войска, кажи, че мина още когато сѣхъ това зелие“. Послѣдното било вече узрѣло. Когато войската минала моста до Шюкеръ Баиръ, голѣмеца казалъ „шюкюръ куртулдумъ“ (т. е. благодаря, отървахъ се). Отъ тогава и моста добилъ името си.

Прѣданието се отнася, види се, за похода на Владислава въ 1444 г. (Ноември).

А. Иширковъ (Годишникъ на университета въ София, стр. 151) като говори за ген. Иохмусъ казва, че моста „Shukur“ билъ до Синделъ или Софуларъ? На югъ отъ гарата Синделъ се забѣлѣзватъ слѣди отъ могила. Казватъ че при орането ѝ сж били намѣрени, прѣди нѣколко години, сребърен телъ и глинени сждове.

отъ него се спуща къмъ сѣверъ едно тѣсно бърдо, на изтокъ до с. Караачъ Софуларъ; то е прѣсечено отъ Правадийската рѣка, край която минава желѣзопжтната линия между станцинтѣ Синделъ и Гебедже. Бърдото е заобиколено съ блата и въ сѣверната си половина образува тѣсенъ островъ, нарѣченъ „Ада".

На западния клонъ на Авренската Планина се намиратъ двѣ голѣми староврѣмски крѣпости, а именно: *„Петричъ калеси"* на сѣверния и *Акъ-Веранъ* на южния му край. На югъ отъ първата, на жгъла на Голѣма скала (Буюкъ канара), се намиратъ развалини на една малка крѣпость; подъ нея има разрушени искуствени пещери. Въ скалната стѣна, на югъ отъ Петричъ се намира една дълбана пещера (черква), която е недостжпна.[1])

Развалини на четвърта крѣпость, съ една кула на западния й достъпенъ край се намиратъ на върха Куртъ Тепе. До нея, на разтояние ок. 200 разкрача, се намира искуствена могила. Такава има и до Петричъ калеси. На сѣверния склонъ на Куртъ Тепе, подъ крѣпостьта, сж били намѣрени прѣзъ 1911 г. десеть срѣбърни тасове,[2]) които първоначално сж били завити въ една кърпа, отъ която сж се запазили само отпечатъци на гладката повърхность на нѣкои тасове, които сж били вложени единъ въ другъ. Формата на тасоветѣ е изобразена въ табл. II фиг. VI; стѣнитѣ имъ сж гладки и горния имъ край е малко издутъ (на вжтрѣ).

На вънкашната повърхность на всичкитѣ тасове, подъ горния край, има особени буквено-цифрени знаци (0·5 см. високи), изчукани въ гладката повърхность (табл. II, фиг. VI б) съ точки. Прилагаме таблица, въ която сж означени: горния външенъ диаметръ на тасоветѣ, височината, теглото имъ и знаковетѣ.

№ по редъ	Горни диам. въ см.	Височина въ см.	Тегло въ гр.	Знакове
1	18,3	10,3	410,5	Р
2	18,2	10,3	418,5	РА
3	18,1	10,0	414,0	РА—
4	18,7	10,4	422,0	РВ
5	19,7	9,9	436,0	РГ Г
6	19,3	9,6	427,5	РГЕ
7	19,4	9,9	435,5	РД
8	18,6	9,5	399,0	РЄ
9	18,6	10,2	396,0	РЕ<
10	19,1	9,9	407,0	РФ

Отъ тасоветѣ се намиратъ: единъ (№ 3) въ Варненския музей, три въ Софийския музей, единъ у Н. В. Царицата, а останалитѣ при намѣрвача въ с. Караачъ-Софуларъ.

[1]) За пещеритѣ подъ Акъ Веранъ въ „Кишишликъ канара" гл. Сборникъ на Министерството на Нар. Просв. VIII стр. 21—23 въ статията: „Сѣвероизточна България, К. и Х. Шкорпилъ".

[2]) Освѣнъ тѣхъ части отъ единъ тасъ.

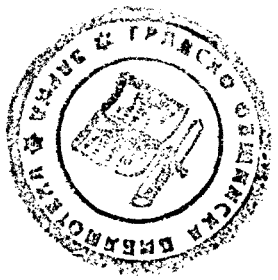

VI.

Руско-турската война 1828—1829 г.[1]

Втори Походъ (1829).

Съобщава **Г. Димитровъ**, у-ль въ мжж. гим.

А. **Прологъ.** По причина на настжпалата зима прѣзъ 1828 година, Руситѣ се оттеглили отвъдъ Дунава, слѣдъ като при оттеглюването си прѣтърпѣли голѣми загуби поради мжчнотиитѣ, които срѣщали отъ зимата въ пжтуването, и поради епидемически болести и други нещастия. По такъвъ начинъ походътъ въ 1828 год. не само не свърши войната, но имà за послѣдствие и сравнително голѣми несполуки. Съ зимата настжпи принудително спиране на военнитѣ дѣйствия и отъ двѣтѣ страни. Тъй или инакъ първата година на войната и първиятъ походъ се свършили въ всѣки случай славно за руското оржжие, но безъ нѣкакво важно послѣдствие, което би могло да повлияе на политическото положение. Турцитѣ, отъ които главно зависѣло, съ приеманието на рускитѣ изисквания, прѣкратяването на войната отъ политическа гледна точка, въ края на похода станали по-смѣли отколкото въ началото и сега мжчно можели да станатъ по-отстжпчиви.

Прѣзъ това врѣме на чело на миролюбивата партия въ Цариградъ стоялъ Хосрефъ паша. Турция изказа желание да се подкачатъ прѣговори за миръ и, докато траятъ тѣ, да се свърже примирие. Русия прие това желание на Портата, а на Силитѣ съобщи условията, по които можела да свърже мира. Тия условия били сжщитѣ, които били обявени въ императорската прокламация за войната, относящи се до разрѣшаването на гръцкия въпросъ, възстановяването на потжпканитѣ отъ Турция руски права и пр. (Срав. „IV Извѣстия“ стр. 90—91).

Въ края на 1828 г. пристигна по искането отъ Портата въ Цариградъ руски параходъ, за подкачване на прѣговоритѣ. Но Портата сега се показа неразположена за мирни прѣговори и опитътъ излѣзе несполучливъ, благодарение на Метерниховитѣ интриги.[2] Турция, окуражена отъ тия интриги отъ началото на 1828 година, се отказа отъ мира и подкачи пакъ войната.

Портата искала да тури политиката си по гръцкия въпросъ въ зависимость отъ изхода на руската война, която си я прѣдставяла всѣкога благоприятна за себе си, защото била убѣдена, че новий руски походъ ще докара сблъскване между Англия и Русия.[3] Непоколебимостьта на Портата, или по-добрѣ на Султана, не се отстрани даже и слѣдъ прѣминаването на Балкана отъ Руситѣ. Но, когато на 11/23 августъ пристигна въ Цариградъ извѣстието за падането на Одринъ, Турция съ договоръ се задължи да припознае новото гръцко господство. Така се свърши тая руско-турска война и се разрѣши гръцкия въпросъ.[4]

Б. **Военни дѣйствия.** Походътъ прѣзъ 1829 г. отъ страна на Руситѣ билъ усиленъ. Намѣсто маршала Витгенщайнъ, главнокомандующъ сега билъ генералъ Дибичъ, началникъ на щаба въ ланския походъ, който водилъ войната много дѣятелно.

---

[1]) Глд. „Извѣстия IV“ на варн. арх. д-ство, стр. 87—104.

[2]) Глд. Каролиди ист. XIX вѣкъ. Прѣв. Македонский, томъ II, стр. 726—727.

[3]) Причината на това ето гдѣ лежи: Въ протокола отъ 4/16 ноември 1828 г. на Лондонската конференция границитѣ на Гърция се ограничавали въ Пелопонесъ и Цикладскитѣ острови. А въ засѣданието на 10/22 мартъ 1829 г. на сжщата конференция, князь Палинякъ прѣдложи, като граница на Гърция отъ къмъ сѣверъ, линията между заливитѣ Волоски, Артенски и Евбея; а колкото за Критъ, въпроса се отложилъ. Гърция щѣла да бжде княжество суверенитетно султану. Англичани и Руси настоявали на своето си неостжпчиво. Освѣнъ това, руското правителство, споредъ едно писмо на графъ Неселрода до адмирала Ейденъ отъ 14/26 августъ 1828, настоявало щото о. Критъ да се включи въ границитѣ на гръцкото господарство. А пъкъ английското правителство, споредъ писмата на лорда Абердинъ отъ 16/28 ноември до Стратфорда и отъ 18/30 декември, настоявало границитѣ да бждатъ до Истмъ, като се изключи даже и Атина; и заявявало, че никога то нѣма да позволи, щото Критъ да мине подъ властьта на коя да е друга държава. Срав. Каролиди ист. XIX вѣкъ ibid. стр. 735—740.

[4]) ibid. стр. 741—744.

Руситѣ веднага обсадили гр. Силистра и го прѣвзели.[1]) На 30 май великиятъ везиръ Решидъ паша при Варна нападна Руситѣ, прѣдводителствувани отъ Дибича, но биде принуденъ съ всичката си многочислена войска да отстжпи при Кюлевча, дѣто е прѣтърпялъ поражение, а везирътъ едвамъ съ нѣколко стотини конници се спасилъ въ Шуменъ. Тамъ той биде обсаденъ отъ една часть руска войска, а другата, съ Дибича на чело, прѣминала Балкана въ 9 дни.

На 7 августъ войската на Дибича се спрѣла прѣдъ стѣнитѣ на Одринъ, който и се прѣдаде на другия день. И додѣто императоръ Николай давалъ Дибичу титлата „Задбалкански"[2]), султанътъ и турската столица се окржжавали отъ войскова руска верига, която имала за центръ Одринъ и оттамъ се съобщавала чрѣзъ двѣтѣ си крила съ руската флота въ Черно и Мряморно морета. Тѣзи побѣди на руската войска принудили Турция да поиска миръ, който се прие. Тоя миръ разрѣши и неразрѣшения дотогава гръцки въпросъ. Разрѣшението на тоя въпросъ и учрѣждаването на гръцката държава се длъжатъ на руското оржжие.[3])

В. **Епилогъ.** Първоначалната цѣль на тази война е била изгонването на Турцитѣ отъ Европа и освобождението на християнитѣ отъ турското иго. Тая идея въ сжщность била внушена на Велика Екатерина отъ Евгений Вулгари.[4])

„Филики Етерия" работила, подъ тайно руско покровителство, за освобождение на всички православни християни въ балканския полуостровъ и за възраждане нѣкогашната византийска империя подъ управлението на Константина, синъ на велика Екатерина.[5]) По тоя начинъ се постигала истинска балканска конфедерация и би напълно възтържествувала и православната църква. Но сжщата цѣль гонила и папската римска църква Оттукъ и първитѣ основни прѣчки за руската политика отстрана на другитѣ европейски държави, подбудени надлежно отъ Папитѣ.

Сега съ тая война се прѣдвиждало изпълнението отчасти на горѣизложения руски планъ, който обаче не сполучи по казанитѣ съображения.

Знайно е, че тогавашната европейска Метернихова политика кроила и рѣшавала въ конференциитѣ си въ Лаймбахъ и Верона да отнеме за винаги правото за освобождение отъ турското иго на всички християнски народи. Благодарение обаче на руската хуманна политика и на умния й императорски канцлеръ Жанъ Каподистрия, тия кроежи били разскъсани и разпръснати, като димъ и паяжина.[6])

Както освобождението на Гърция, България, Черна Гора, Сърбия и Румжния, така и добитото право на всички неосвободени още християни се дължи изключително на Русия. За постигане тая цѣль именно, измежду всички войни, водени отъ Русия противъ Турция, тая война може се оприличи на оная стълба, която нѣвга Яковъ е видѣлъ въ съновидѣние и по която ангели божи слизали отъ небесата до земята, идвайки на помощь на изпадналото човѣчество, и пакъ се обратно възкачвали, за да го въздигнатъ и спасятъ отъ падането. Тази война прилича и на огъня божи, падналъ нѣвга отъ небето, за да опепели живота и управата позорни въ Содома и Гомора.

Г. **Притурка.** 1. *Колко врѣме Руситѣ сж били въ Варна.* Примирието е станало на 2/14 септември 1829 год. въ Одринъ. Но Руситѣ, казва И. Николау[7]), сж били въ Варна цѣли 18 мѣсеца, спо-

---

[1]) Споредъ Одринския договоръ, Турция трѣбвало да заплати на Русия 160 милиона гроша и тогава да напустне Силистра; обаче Турция се намирала въ голѣмо безпаричие и, при всичко че Русия отстжпи и намали сумата на 60 само милиона, изплащането се продължи до 1836 г., та едвамъ на 11-ий септември сжщата година се оттеглили Руситѣ отъ тоя градъ, дѣто се дигна пакъ турското знаме. При оттеглюването си Руситѣ оставили на Турцитѣ 74 топа и много припаси. Глд. „Княжество България" отъ Г. Димитровъ. часть II, стр. 127.

[2]) „Благодаря Задбалкански!" билъ отговорътъ на императора на изпратеното му отъ генерала извѣстие за прѣминаването на Балкана.

[3]) Глд. Каролиди ист. ibid. стр. 729—731. — Дибичъ въ Одринъ е посѣтилъ и стария султански дворецъ на тая първа столица на европейска Турция, както и съврѣменникътъ му поетъ П. Суцо, който въ една отъ стѣнитѣ на тоя дворецъ е написалъ слѣдното:

Μέγαρον τῆς τυραννίας,
ποῦ σὲ ἔφθειρεν ὁ χρόνος!
Εἴθε μετὰ σοῦ νὰ πέσῃ
καὶ ἡ δόξα καὶ ὁ θρόνος!

=

О! дворецъ ти на тиранство,
врѣмето те угрозило!
Скоро с'тебъ дано изчезне
славата, да падне тронътъ!

[4]) Глд. П. Каливра „Политически животъ на Каподистрия" (на гръцки). Прѣдговоръ и глави I и II, стр. 1—4. — *Каливра* билъ заведующъ библиотеката, кореспонденцията и др. канцеларски работи при Зосимадовцитѣ, извѣстни тогавашни милионери въ Русия, у които ставали тайнитѣ съвѣщания на „Филики Етерия" (Завѣра) въ присжтствието често и на руския императорски канцлеръ Капо-дистрия. Срав. ibid. гл. XIV, стр. 23—25.

[5]) ibid. гл. II, стр. 4.

[6]) ibid. гл. IX, стр. 15—16.

[7]) Глд. „Одисосъ" стр. 178.

редъ единъ общински тефтеръ. Тия 18 мѣсеца сѫ отъ 1 октомври 1828 до 1 априлъ 1830 год. Обаче, отъ Венелина знаемъ[1]), че Руситѣ едва прѣзъ първата половина на августа 1830 се готвили да тръгнатъ отъ Варна. А тогава Руситѣ били въ Варна около 25 мѣсеца вкл. и 3-тѣ мѣс. на обсадата или безъ тѣхъ—22 мѣсеца (отъ 1 окт. 1828 до първата половина на авг. 1830 година). Защото Венелинъ дойде въ Варна на юли 1830 и намѣрилъ *руска власть*.

Но възможно да сѫ печатна погрѣшка въ „Одисосъ" писанитѣ 18 мѣсеца. Или пъкъ И. Николау възможно да е челъ и прѣписалъ погрѣшно писаното число въ тефтеритѣ на димогеронтията. За жалость тия тефтери сега ги нѣма, за да провѣримъ. Г-нъ Ставри Зафиропуло казва, че у него има такъвъ единъ тефтеръ, въ който се описватъ много стари работи за гр. Варна. Такъвъ единъ античенъ тефтеръ всѣки доброжелателенъ гражданинъ и човѣкъ би рѣшилъ да го подари или да го даде за съхранение на библиотеката на варн. арх. д-ство или на гръцкото общинско читалище, а не у него да лежи недостѫпно и безплодно.

Руситѣ, при окончателното си заминаване отъ Варна, прибрали и двѣ гагаузчета-гърчета Илия и Фоти, за да ги възпитатъ. Отъ тия вториятъ послѣ се върна въ Варна и стана архимандритъ при руското консулство, въ врѣме на Рачински, подъ името Филаретъ. За биографията и неговитѣ услуги по черковното и училищно бълг. дѣло въ гр. Варна, неизвѣстни, прѣмълчани и отчасти може би усвоени отъ други, ще поговоримъ другъ пѫть.

2. *Варненскиятъ митрополитъ Филотей.* На 1828 година, когато Руситѣ прѣвзеха Варна, варненски митрополитъ билъ Филотей, когото императорътъ Николай надлежно приелъ въ палатката си. Тозъ епископъ заедно съ Руситѣ заминалъ тогава въ Одеса безвъзвратно, като оголилъ черковитѣ, отнелъ отъ тѣхъ всички по-скѫпоцѣнни украсителни вѣщи и други подарени прѣдмети, повечето сребърни[2]), и като проклялъ, неизвѣстно защо, всички варненци, които биха останали въ бащинитѣ си огнища[3]).

Така почнала нова колонизация и прѣселване за въ Русия отъ Мизия, Тракия и Македония на Гърци, Българи и Гагаузи[4]).

3. *Възвръщането на избѣгалитѣ варненци.* Веднага слѣдъ примирието, отъ 1829 до 1833 год., избѣгналитѣ въ врѣме на войната варненци се връщали постепенно пакъ въ Варна. А на 3 юли 1833 год. Високата Порта е обявила, че харизвала за 3 години (1833 – 1836) всички данъци на тия отъ избѣгалитѣ въ Русия, които ще рѣшатъ да се върнатъ[5]).

Но тая щедра добрина и отстѫпка на Високата Порта, вѣроятно, доста скѫпо трѣбва да е костувала на облагодѣтелствуванитѣ християни. На 1836 год. Високата Порта рѣшила да възобнови и поправи крѣпостьта, укрѣпленията, окопитѣ, табиитѣ и пр. Работата е траела цѣли 3 години (1836—1839 срѣщу 1833—1836). Нѣма съмнѣние, че християнитѣ сега били заставени да работятъ на ангария, за да се уравни смѣтката за харизанитѣ по-напрѣдъ (1833—1836) данъци[6]).

4. **Султанъ Махмудъ въ Варна.** Споредъ тефтеритѣ на варн. гръцка димогеронтия, казва И. Николау, на 18 априлъ 1837 г., Великдень, пристигна въ Варна султанъ Махмудъ II (1808—1839)[7]), който е подарилъ на първенцитѣ — чорбаджии по единъ *кафтанъ* (горня дълга дрѣха)[8]).

---

[1]) Глд. тукъ по-долу: Г. 5.

[2]) Разбира се, и колкото имало скѫпоцѣнни книги, ржкописи и пергаменти. Срав. статийката ни по изгарянето Търновската библиотека (по-долу).

[3]) Глд. И. Николау „Одисосъ," стр. 202.

[4]) За колонитѣ изобщо е доста много писано отъ Иовъ Титоровъ и др. (Българитѣ въ Бесарабия. И. Титоровъ. София 1903. стр. 64, 73, 97, 105). Той изглежда да не знае нѣкои нѣща или ги знаелъ, ала, като неважни, счелъ е за нужно да ги прѣмълчи, та ние допѫти ще ги съобщимъ за знание и допълнение, толкова повече, че тѣ иматъ тѣсна свръзка съ единъ нашъ роднина, прадѣдъ Болградски Ктиторовъ, чийто синъ Иванчо Титоровъ два пѫти е посѣтилъ въ турско врѣме бащината ни въ Пловдивъ кѫща, отивайки за и връщайки се отъ Св. Гора.

[5]) Когато се върнало населението, варненския паша му раздалъ мѣстата на срутената крѣпость „Ичъ кале" въ I участъкъ (гл. първия отчетъ на варненското арх. друж. стр. 21 и Извѣстията II стр. 36).

[6]) Въ „Княжество България," часть II, стр. 130 четемъ: „Въ края на 1833 год. турското правителство се условило съ майстора Димитра изъ София, за да поправи развалените въ врѣме на руско-турската война варненски крѣпости." Този майсторъ, види се, цѣли три години (1833—1836) приготовлявалъ строителния материалъ, а послѣ почналъ и свършилъ (1836—1839) поправката на варн. крѣпость.

[7]) Вѣроятно да види работитѣ по укрѣпяването на града.

[8]) Тоя султанъ е, който уничтожилъ яничеритѣ на 1826 г. въвеждайки въ страната си европейски реформи. Най-важна реформа е била военната. А по край другото въведе се за първъ пѫть и духовата (жълто-тенекийна) европейска музика. Яничаритѣ не търпѣли това за тѣхъ докачение и унижение и му съобщили оплакването си анонимно и косвено, като залѣпили на изходнитѣ врати на Св. Софийската джамия слѣдния надписъ, за да го прочете при влизането си тамъ:

На турски: Тенекеденъ дъръ дюдююмюзъ. Догру Клисее дъръ йолумузъ! *На български:* Свирката ни тенекийна. Къмъ църква вечъ напрѣдъ вървимъ!

Дѣйствително султанътъ влизайки е прочелъ тоя надписъ, а излизайки залѣпилъ и той на сѫщото мѣсто слѣденъ отговоръ:

На турски: Бенъ саа-икенъ, сикиктъръ ананъзъ. Юлдюктенсора, Московтъръ бабанъзъ. *На български:* До като съмъ изъ живъ, разлака-ща азъ мамка ви. А слѣдъ азъ като мра, Московецътъ е вашъ баща.

Въ тефтеритѣ на варн. гръцка димогеронтия и митрополия, казва И. Николау, е написано на гръцки: „18 януари 1834. Варненски първенци-чорбаджии бѣха: Теохарисъ папа Атанасиу (скевофилаксъ), Манолисъ Георгиу (еклисиархисъ), Димитриосъ Чорбаджоглу (логотетисъ), Николаосъ Велисариу (ексархосъ), Ставрисъ Георгиу (примикириосъ), Георгиосъ Траноглу (нотариосъ), Николисъ Джелезоглу (екдикосъ)".

5. **Венелинъ въ Варна.**[1]) Когато Венелинъ е посѣтилъ нашия градъ (юли 1830), намѣрилъ много кѫщи пусти, праздни и безъ прозорци. Стъкла по прозорцитѣ нѣмало. Вмѣсто стъкла, прозорцитѣ се покривали съ дървени решетки (ала турка)[2]). При прибиването си той е квартирувалъ въ една българска кѫща[3]). Потърсилъ да се срѣщне съ нѣкой грамотенъ Българинъ, но не намѣрилъ ни единъ. Намѣрилъ три черкви и единъ само свещенникъ въ града[4]). Отъ него се е научилъ, че митрополитътъ билъ заминалъ за Крымъ и че у него нѣмало архиви, ржкописи, библиотека съ книги, секретари, черковни патриаршески устави и пр.[5]). Но, въ началото на разговора, гръцкиятъ този *папасъ* (попъ) помислилъ, че Венелинъ желаелъ да се учи на гръцки, та му вржчилъ напечатана гръцката азбука. По поводъ на това Венелинъ казва: „Това менъ ме е научило, че въ Турция човѣкъ не трѣбва да се обръща къмъ духовенството за нищо"[6]). Отъ единъ Българинъ поискалъ ржкописни книги и той му донесалъ три разни билети (документи) отъ руската власть. Това недоразумение, забѣлѣзва Венелинъ, се дължи на това, че думата *книга* на българското просторѣчие означава *свитокъ бумаги*. Единъ пъкъ гръкъ му е казалъ за ржкописитѣ, които дирилъ: „Неужели ти неумѣешъ да ги направишъ самъ!"

Въ врѣме на прибиването си въ Варна, Венелинъ събиралъ „народописни и езикописни" свѣдѣния за Българитѣ. Той още събралъ нѣколко пѣсни, както отъ други Българи, така и отъ хазаитѣ си. За послѣднитѣ казва, че тѣ сами повечето говорили по турски и че голѣма сила упражнилъ за да имъ внуши, какво грѣхъ е на Българи да говорятъ помежду си по турски. Намѣрилъ още въ Варна много Българи отъ Одринско и околностьта на Месемврия. Въ кѫщата, въ която Венелинъ квартирувалъ, пристигнали и унгари-венгерски славяне, извѣстни тогава и въ Русия подъ името „венгерци" и „цицарци" т. е. „цесарци"[7]).

Руската войска, която била останала до това врѣме въ Варна, трѣбвало да замине и се завърне прѣзъ първата половина на августа, а Венелинъ успѣлъ да тръгне оттамъ още въ края на юли. Хазаитѣ му го изпроводили съ сълзи; а единъ Турчинъ, съ който се запознялъ, изпивайки стаканъ отъ запрѣтения сокъ (= чаша вино), му е пожелалъ, щото Алахътъ да поумекчи днитѣ му като *ковра* (= мекъ азиятски келимъ или седжаде). Пристигналъ въ Силистра Венелинъ намѣрилъ тамъ въ крайно бѣдно положение българската иерархия, каквато казва, почти я нѣмало, и всичко завладѣли Гърцитѣ; а българското население тукъ е било сѫщо малко.

Прѣдъ видъ писаното отъ Вретоса, И. Николау и г-нъ Ст. Кабакчиевъ[8]) за православното население на гр. Варна: дали сѫ били Гърци или Българи —, струва ни се, че не трѣбва да се забравя, какво всички тогавашни православни, подъ вѣдомството на Патриаршията, се считали за Гърци, безразлично: дали тѣ сѫ говорили гръцки, турски или български. Имало е Гърци незнающи гръцки, както и Българи незнающи български; па ги има и днесъ, макаръ и малко, въпрѣки широкото, обширно и изобилно разсаждане и разпространение на днешната просвѣта. — Безъ да се гледа на езика и потеклото на единъ, кой да е, народъ, неоспоримо вѣрно е, че главната и сѫществена характе-

---

[1]) Глд. „Вѣстникъ Европы — журналъ исторіи — политики — литературы". 1893 г. юнъ, стр. 729—732. — Срав. „Одисосъ" на И. Николау, стр. 176—178 и „Сражение при Варна 1444" на варн. арх. д-ство, стр. 44, подзаб.

[2]) И. Николау („Одисосъ" стр. 176) подзабѣлѣзва, че даже и на 1840—1845 стъкла по прозорци на повечето кѫщи сѫ били нѣщо рѣдко. Вмѣсто съ стъкла, прозорцитѣ, както и фенеритѣ, били снабдени съ шкембета (= сурови сухи изчистени и изтънчени кожи).

[3]) И. Николау (ibid. стр. 176—177) подзабѣлѣзва, че онова врѣме въ Варна имало твърдѣ малко българи и тѣ прѣселници. Срав. „III извѣстия" на варн. арх. д-ство, стр. 35—41.

[4]) Глд. „Одисосъ", стр. 177. — „Сражение 1444", стр. 44, подзаб. — „III Извѣстия", стр. 81. — Венелинъ черковитѣ нарича *монастири* за това, види се, че около тѣхъ въ единъ и сѫщъ дворъ имало, както и още има, келии — стаички за живѣене.

[5]) Срав. по-горѣ Притурка Г. 2. — И. Николау (ibid. стр. 177 подзаб. 3) казва, че подобрението на общинскитѣ работи е почнало слѣдъ кримската война. Прѣзъ 1857—1858 година за *първ пжть*, слѣдъ бурни разисквания въ тогавашната димогеронтия, се е рѣшило да има писалище и секретарь, който да държи книги за приходитѣ и разходитѣ на общината. Това се дължи на инициативата на приснопаметния Ст. Теофановъ, членъ въ димогеронтията и на нѣкои други съ нови идеи. Всичко това го казва И. Николау удивително, скрѣбно и гористно и ималъ право.

[6]) А не „да нѣма довѣрие", както е прѣведено въ „Одисосъ".

[7]) Глд. вѣстн. „Европы". Ibid. стр. 730. Срав. Цънцари = Власи.

[8]) Глд. „III Извѣстия" на варнен. арх. д-ство, стр. 35—41.

ристика на неговата народность се състои въ историческото му развитие и въ националното му съзнание. Всѣки е, що иска да е. И никой не може да му откаже правото, щото той да се изкаже и си опрѣдѣли самъ: на коя народность принадлежи. Румжнската аристокрация, знайно е, има гръцко-византийско потекло. Турцитѣ въ Янина и въ о. Критъ сж Гърци по потекло и езикъ. Босненскитѣ Сърби и родопскитѣ Българи-помаци сж Турци сърбофони и българофони. Сжщо Македонскитѣ въ Дебъръ и Охридъ българофони Геги сж турко-албанци. На всички тия изброени никой не може да имъ оспори, че тѣ не сж Румжнци, Гърци, Турци и пр., щомъ тѣ искатъ да сж такива. Сжщо така и Куцовласитѣ прѣзъ цѣли вѣкове искали да се гърчеятъ; и имали право, независимо отъ това, че часть отъ тѣхъ или единици сж рѣшили (съ пълно, разбира се, право) да се българѣятъ, румжнчеятъ и пр. Па и за нашитѣ Гагаузи може да се повтори сжщото, безъ да се гледа на това, че Бесарабскитѣ Гагаузи наричатъ себе си Българи, а на Българитѣ казватъ *Тукани*[1]). А касателно ония врѣмена, и покойниятъ Македонский казва: „Тогава не се е правела разлика между християнитѣ отъ православното вѣроизповѣдание, живущи въ Балканския Полуостровъ и находящи се подъ Турция, и всички сж се считали отъ европейцитѣ за Гърци[2]). Ще рече, че всичко се състои въ свободното национално съзнание. На врѣменното пробуждение на туй национално съзнание у Българитѣ длъжи се и сполуката на всички български борби за възраждането и създанието на днешна България.

VII.

Изгарянето на Търновската Патриаршеска библиотека.

Съобщава: **Г. Димитровъ.**

Съ горѣизложената руско-турска война съвпада и прочутото изгаряне на търновската библиотека. И тъкмо тукъ му е мѣстото и врѣмето да се позанимаемъ съ тоя, колкото прочутъ, толкова и интересенъ въпросъ за българската книжнина. Въ онова врѣме между Славяни и Гърци нѣмало никакви раздори. Нито имало човѣкъ между тѣхъ, който да мисли и да крои взаимни раздори и прѣслѣдвания. Ако оттогава и послѣ се явили, то причината и вината на това трѣбва да се дири поскоро въ Метернихови и Папски католически, отколкото въ руско-славянски православни намѣрения, планове и маневри.

Прѣдъ видъ на това ималъ право покойниятъ търновски митрополитъ Климентъ да счита за басня и небивалица цѣлата история по изгарянето на търновската патриаршеска библиотека отъ Гърка Илариона Критски[3]). Затова и ние не сподѣляме напълно мнѣнието на Иорданъ Попъ Георгиевъ, че, въпрѣки това, пакъ имало изгаряне на старобългарски ржкописи въ търновската митрополитска църква; и то само за това, че „това сж *слушали* въ Търново Раковски, Славейковъ и Даскаловъ“ и че самъ попъ Георгиевъ това *слуша* сега „отъ *синоветѣ* и *внуцитѣ* на съврѣменницитѣ на това auto da fé, само съ тая оговорка, че това изгаряне не е поржчано отъ заровения въ църквата владика Илариона Критски, а отъ другъ владика, който го *ужъ* врѣменно замѣствалъ“[4]). Послѣ попъ Георгиевъ, възъ основа на църковно-имуществена кондика на гр. Търново, заключава, че тоя замѣстникъ владика е билъ нѣкой си Константинъ, който замѣствалъ Илариона цѣли три години прѣзъ 1828—1830 год. и че изгарянето ще да е станало прѣзъ тия три години и то не отъ Илариона, а отъ Константина[5]).

Споредъ насъ, въ врѣме на руско-турската война (1828—1829) и веднага слѣдъ нея (1830), Турцитѣ, по причина извѣстнитѣ български движения за свобода, подозирали и прѣслѣдвали Българитѣ, а по край тѣхъ подозирали и покровителката имъ гръцка духовна и църковна власть. Всички

[1]) Глд. „III Извѣстия“ на варн. арх. д-ство, стр. 41. Варна, 1910.
[2]) Глд. „История на XIX вѣкъ“ отъ П. Каролиди, томъ II, Прѣдговоръ на прѣводача Д. В. Македонский, стр. XI.
[3]) Глд. „Архивъ“ на М-ството на Нар. Просвѣщение. София, 1910, стр. 177. Кн. IV.
[4]) Ibid. стр. 177—178. [5]) Ibid. стр. 178.

тогавашни видни Българи, заедно съ виднитѣ Гърци, били по-отрано членове на „Филики Етерия“ (Завѣра). Турцитѣ наврѣдъ дирили книги, тефтери и писма укорни за християнитѣ. Тая постѫпка и политика на Турцитѣ почнала отъ 1821 год. и траяла до 1830 и послѣ. Църковната православна власть, отговорна за християнското население прѣдъ турската власть, събирала всичко писано и напечатано, което можело да се счита нѣкакси за укорно прѣдъ Турцитѣ и принудително и грижливо го изгаряла, за да не падне въ ржцѣтѣ на Турцитѣ, за спасение и откупление отъ смърть подъ турски ятаганъ на християни съ, Богъ знае колко, стотини хиляди.

Освѣнъ това старобългарски ржкописи, колкото ги имало, важни и цѣнни, всички сѫ прѣнесени, на врѣме още, въ безопасно мѣсто вънъ отъ Турция, дѣто постепенно се откриватъ и ще се откриватъ. А нѣкои отъ тѣхъ съ възвръщането на бѣжанцитѣ Българи били обратно докарани въ България и тия сѫ, които имаме днесъ и които се намиратъ въ нашитѣ музеи и въ държавнитѣ, общински и частни библиотеки. — При това, нека да се има прѣдъ видъ, че и ако дѣйствително е станало отъ когото и да е изгарянето, то врѣдата има просто историческо значение за България, а въ научно — никакво; защото знайно е, че всички тогавашни български ржкописи не били почти нищо друго, освѣнъ прость прѣводъ отъ гръцки на български; а щомъ гръцкиятъ оригиналъ е запазенъ, то винаги е можало и може всѣкакъвъ прѣводъ да се повтори и поднови, а чиста морална врѣда да остане само за оня, който извършилъ варварското и вандалско изгаряне. И Халифътъ Омаръ или кой да е другъ [4]) е изгорилъ Александрийската библиотека, но, по край историята и науката е пострадала! Защото повечето оригинали изгорѣли безвъзвратно, безъ никакъвъ прѣписъ и безъ никакъвъ прѣводъ.

Послѣ Иларионъ се е поминалъ и погребилъ въ Търново на 1838 г. февр. 8. Ще рече, че, слѣдъ три години отсѫтствие (1827—1830), Иларионъ се върналъ въ Търново. Ако, впрочемъ, неговиятъ врѣменен замѣстникъ Константинъ да е извършилъ поменатото изгаряне на старобългарски книги и ржкописи, нима нѣмало да разпореди тоя *мждрий* Иларионъ да се впише това варварско и антихристиянско изгаряне въ търновскитѣ кондики, въ които и отъ по-напрѣдъ и отпослѣ всичко, станало важно въ града и въ епархията, тъй подробно и обстоятелствено е написано и изложено, ако не за друго, то поне за свое оправдание, за да се знае, че на туй грозно събитие виновникъгъ не е той, а Константинъ или другъ?![5]) Или, ако не той, *най-ученията* тогава духовникъ Неофитъ Рилски, съврѣменникъ на Илариона, или Емануилъ Васкидовичъ, *секретарь* на Илариона, който се е поминалъ на 1875 г., нѣмало ли въ *съчиненията* си да спомене нѣщо за това скрѣбно събитие и варварско изгаряне?! Послѣдниятъ даже — Васкидовичъ, споредъ Иречека [6]), попитанъ отъ Григоровича [7]) и отъ други за подобно едно изгаряне на старобългарски пергаментни ржкописи, отказалъ да потвърди, че е станало това. Въ послѣдствие на това и Иречекъ, макаръ мимоходомъ и косвено, характеризира за просто сказка и басня показанията на Даскалова, какво Иларионъ изгорилъ подобни ржкописи. Сѫщо пъкъ и неговиятъ врѣменен замѣстникъ Константинъ не е възможно да е сторилъ това. Освѣнъ това, изглежда Иречекъ, че нѣмалъ прѣдъ видъ тия търновски кондики, споменати отъ попъ Георгиева. Иречекъ, излагайки Илариновата постѫпка съ ржкописитѣ, се основава главно на мемоаритѣ (възпоменания) на единъ старъ Търновецъ обнародвани за първъ пѫть въ вѣстника „Гайда“ [8]). Ала и тия мемоари, споредъ Иречека [9]), сѫ направени възъ основа пакъ на *разказъ* на единъ протосингелъ [10]). При това, самата година 1863, на тоя разказъ една отъ годинитѣ на най-голѣмия разгаръ на църковния въпросъ и на националнитѣ пристрастия между Българи и Гърци, покрива казанитѣ мемоари съ доста голѣма доза на съмнителность. Ако разказитѣ на търновеца, на протосингела и на други да сѫ били вѣрни, то имало врѣме по-рано да станатъ, а не въ врѣме на избухналитѣ страсти и пристрастия.

---

[4]) Глд. Енциклопед. Словарь на Брокгаузъ + Ефронъ, томъ I, стр. 375.

[5]) Глд. „Архивъ“ на М-ство Нар. Просв. София, 1910, кн. IV, стр. 177. — Въ „Княжество България“, часть I, стр. 289 четемъ: Той — Иларионъ Критски — умрѣлъ на 2-й февруарий 1838 год. отъ чумата. Въ сѫщата книга (ibid. стр. 289—290) сѫщиятъ владика се описва по слухове като най-пъкленъ човѣкъ. Ала въ стр. 289 подзаб. 1 писательтъ Г. Димитровъ казва: „Иларионъ се описва отъ отца Неофита Рилский, както и отъ В. Априлова, като единъ отъ най-добритѣ гръцки владици“.

[6]) Глд. „Исторія Болгаръ“. Одесса 1878, стр. 664—665; 665, подзаб. 20; 693 и т. н.

[7]) Глд. „Пѫтеш.“, стр. 172—176. Срав. Иречекъ ibid., стр. 664, подзаб. 19.

[8]) Глд. „Гайда“ 1863 год. I № 8, стр. 61. Срав. Иречекъ ibid. стр. 661, подзаб. 14.

[9]) Ibid. стр. 664, подзаб. 19.

[10]) Глд. Григоровичъ Пѫтеш. 172—176.

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

Тогавашнитѣ хора, Гърци и Българи, особно ученитѣ, много добрѣ знаели да цѣнятъ античнитѣ прѣдмети, а главно книги и ржкописи; та всѣкой копнѣелъ и ламтѣелъ да си добие и се снабди съ такива скришомъ и крадишкомъ[1]), за да ги продаде въ удобенъ моментъ и случай и се снабди съ „бѣли пари за черни дни", които тогава били твърдѣ оскждни. Колко стари такива ржкописи, книги и други антични прѣдмети се намиратъ и сега още въ ржцѣтѣ на частни лица, които ги криятъ, за да не имъ излѣзе гласътъ, че сж народни — държавни, та държавата може би, мислятъ, да имъ ги отнеме за парче хлѣбъ, щомъ законитѣ не позволяватъ да се продаватъ вънъ отъ царството?! Откждѣ накждѣ подобни цѣнни антични български прѣдмети да се намиратъ въ ржцѣтѣ на чужди и наши хора и въ библиотеки и въ музеи вънъ отъ България? Въ туй отношение много хора и тогава и сега най-добрѣ знаели и знаятъ да спрѣгатъ глаголитѣ: крадя, крия и лъжа! Тогава особено първенцитѣ, владици, протосингели, свещенници, учители и други учени и неучени, за да усвоятъ подобни прѣдмети съ казаната цѣль, единствено срѣдство за оправдание имали огъня, покапването или посипването на Св. Причастие надъ тѣхъ и прочие[2]). Както Филотей[3]), колко още други, Българи и не, туземци и чужденци, продавачи и купувачи, заминавайки изъ България за Русия, Италия и другадѣ, прѣнасяли тамъ старобългарски скжпоцѣнности, съкровища, старини?! Това и днесъ още става! А това, че е така, ето какво четемъ въ в. „България": „Българитѣ познаватъ сега твърдѣ добрѣ безцѣнната тѣхна стара книжевность и съ нея иматъ да се хвалятъ прѣдъ другитѣ славянски нарѣчия, които още и днесъ славятъ създателя си по нейния езикъ, но сж увѣрени, че тѣхнитѣ списатели не били само тия, що сж извѣстни днесъ, но сж имали и други поважни списания, на които ржкописитѣ днесъ не сжществуватъ въ България, по причина на едновѣрцитѣ тѣхни братия, които толкози пжти ги изпобраха и изтарашуваха и ги прѣхвърлиха съ сандъци прѣзъ Дунава, за да ги прѣнесатъ на сѣверъ, дѣто ги изпокриха и изпотолиха, и тъй като сж възползуваха отъ българската простота, измъкнаха изъ ржцѣтѣ имъ подобнитѣ съчинения, които украшаваха българската книжнина не по-малко отъ гръцката! А ония, що сжществуватъ днесъ, и тия се лишаватъ отъ очитѣ на българскитѣ дѣчица по причина на тѣхнитѣ приятели!"[4]) — Жалкото е, че подобни варварства и вандалщини, вмѣсто примѣръ и поука за поправка, служатъ на младитѣ поколения и на епигонитѣ за отмжщение и взаимни нападения и напакостявания, които имъ отниматъ правото да се титулиратъ Християни и даже „Православни," и подъ феноменалния имъ днешенъ прогресъ да личи сжщински регресъ, като ставатъ позоръ на свѣта и на ангели и на човѣци.[5]) — Най-послѣ, ако отъ потеклото на Илариона Критски (= гръкъ отъ о. Критъ) днесъ сжществуватъ потомци — роднини въ Търново и др. въ България, то сегашното старание да се оправдае Иларионъ и да се обвини Константинъ, чиито може би да нѣма днесъ потомци и епигони, лесно се обяснява . . . . . Съжаляваме само, че за сега неможемъ да провѣримъ направо отъ Търновскитѣ кондики за потеклото и народностьта на Константина, съ прѣмълчанието на които попъ Георгиевъ има си хазъ да крие въ заключенията си и да иска да каже побочно, че прѣдметното изгаряне него е извършилъ Гъркътъ Иларионъ ала Българинътъ Константинъ! Обаче ние заключаваме, че ако е станало изгарянето, то това сж го извършили пакъ Гърцитѣ, защото, споредъ Македонский,[6]) всички тогава, слѣдователно и Българитѣ, се считали за Гърци, и всичко, що се е вършило отъ когото и да е, се е вършило за смѣтка и въ името на гръцката патриаршеска църква. Ала отъ прости слухове и отъ „татко на татко и тейко на тейко" не е справедливо да се вадятъ за историята, книжнината, науката и училището правдоподобни сериозни заключения и да се прави критика и осжждане за смѣтка на може би съвсѣмъ невинни покойни хора. Ето защо, въ заключение и прѣдъ видъ всичко горѣизложено, ние сме на мнѣние, че поменатото изгаряне е просто и чисто кроежъ. Услугата обаче и приносътъ къмъ българската книжнина на Юрданъ попъ Георгиева въ случая май не е отъ малка важность.

---

[1]) Глд. Иречекъ ibid. стр. 664, дѣто е казано, какъ единъ българинъ свещенникъ е *скрилъ* три ржкописи.
[2]) Глд. Иречекъ ibid. стр. 664.
[3]) Глд. по-горѣ Притурката Г, 2.
[4]) Глд. вѣстникъ „България", 1860, стр. 67, колона 3 — стр. 68, колона 1.
[5]) Глд. Послание къмъ Коринтянитѣ I, гл. IV, 9. Срав. ibid. гл. III, 16, 17 и еванг. Иоан. гл. VII, 49.
[6]) Глд. по-горѣ Притурка 5, подзаб. 10.

ГРАДСКА

VIII.

Нѣколко думи за старинитѣ въ гр. Правадия.

(съ фиг. III, IV и V въ табл. II).

Пише Икономъ Ив. К. Радовъ.

Града Правадия[1]) е единъ отъ старитѣ градове въ сѣвероизточна България. Той има своето славно и цвѣтуще минало и като търговски и като естественно укрѣпенъ градъ съ своята староврѣмска крѣпость.

Мнозина пѫтешественици сѫ писали за града, но мисля, че нѣма да бѫде излишно ако кажа и азъ нѣколко думи за него и за старинитѣ, които заварихъ, когато отидохъ тамъ за пръвъ пѫть прѣзъ 1876 год.

Града бѣше казалийски градъ съ каймакаминъ[2]). Населението бѣше около 1000 турски и татарски кѫщи, 120 български, 30 гагаузки, около 30 еврейски и 2 арменски. Имаше 6 джамии, покрити съ керемиди, три нови турски училища, отъ които едно руждие и нѣколко махаленски при джамиитѣ и въ кѫщята.

Българитѣ имаха една черква и едно основно училище (смѣсено) съ приготвителенъ класъ. Училището бѣше едно грамадно двуетажно здание, което било правено съ доброволни помощи отъ града и отъ селата. На южната страна надъ входната врата имаше образа на султанъ Абдулъ Азисъ въ естествена величина, въ знакъ на признателность, за дѣто мѣстото на училището било подарено отъ държавата.

Гражданитѣ се занимаваха съ дребна търговия: бакали, манифактураджии, сарачи, дикиджии, ковачи, бъчвари, диканари и повечето земледѣлци и лозари. На края на града имаше 3—5 табакхани, които вадѣха червенъ и черъ сахтиянъ, както и гьонове.

Житната търговия бѣше доста развита по причина на желѣзницата и поради плодородието на околията.

Панаиръ, нарѣченъ *„сюютъ панаирѫ“* ставаше на *Връбница*[3]).

Голѣмо болшинство отъ населението бѣше турско, ала сега е тъкмо противното.[4])

Въ града заварихъ слѣднитѣ старини:

1) Три каменни стълпове, написани съ гръцки букви. Два отъ тѣхъ стояха при Чобанъ-джамиси, а третия прѣдъ турското училище (руждие). Стълповетѣ сѫ отъ врѣмето на българскитѣ язически князе[5]).

2) Единъ кръстъ въ оградата на Чобанъ-джамиси съ букви: ІС ХС НІКА К///// ЄФѲ По прѣдание кръста билъ направенъ отъ майстора Българинъ, който строилъ джамията. Друго прѣдание говори че я правилъ Българинъ, овчаринъ и затова се наричала „Чобанъ-джамиси“ т. е. джамия на овчарина.[6])

---

[1]) Идризи (1153 г.) пише *„Борфанто,“* Акрополитъ *„Провать,“* Дубровчани *„Провато“* и Гундуличъ *„Правадия“* (Иречекъ, Пѫтувания стр. 857—858. Въ славянскитѣ паметници „Овечь, Овча Града“ (Иречекъ, ib.) отъ „прóватонъ“ (овца). Названието произлиза, види се, отъ „прóватонъ“ (клисура) съотвѣтсвено съ положението на града (Г. Димитровъ въ „Извѣстията“ IV. стр. 92 Варна). Първия руски началникъ въ Правадия, майоръ К. А. Вигантъ казвалше, че названието на града произлиза отъ „проходно мѣсто, проводъ, проводи.“

[2]) При него имаше *идаре мезлиси* (пост. комисия) съ 4-ма членове, двама Турци и двама Българи, които се избираха изъ между първенцитѣ-граждани; такива имаше и при кадията (сѫдията). Имаше и *мюфтия* (законовѣдецъ), *градски съвѣтъ* (беледие) съ четирма членове, двама Българи и двама Турци. Имаше и *малъ-мюдири* (казначей), *сандъкъ емини* (контролоръ), *менафи сандъкъ* (земледѣл. каса) и *итамъ сандъкъ* (сиротска каса). Въ тия каси имаше и двама Българи (писари). *Тапуджия* (нотариусъ), *емлякъ меймуру* (чиновникъ съ тричленна комисия за оцѣняване на имотитѣ). Освѣнъ тѣхъ имаше гюмрюкчия (за акцизитѣ). Членоветѣ при учрежденията избираха гражданитѣ изъ помежду си.

[3]) На панаира идваха продавачи на разни стоки отъ Варна, Шуменъ, Добричъ и др. Най-много дикиджии, защото много обуща се продаваха за Великъ день. Така сѫщо и много прѣжда се харчеше. Слѣдъ освобождението панаира става двѣ недѣли прѣди Великъ день, защото непристойно бѣше прѣзъ *страстната седмица* да се слушатъ зурли и тъпани и да се гледатъ разни палячувци.

[4]) Гл. статията ми „Възраждането на българщината въ Правадия“ („Извѣстията“. Варна, IV. стр 41—48).

[5]) Иречекъ стр. 859—860. *Абоба-Плиска* стр. 190. Табл. XLIII фиг. 37—38. Стълповетѣ сѫ прѣнесени въ софийския музей.

[6]) По друго прѣдание джамията била направена отъ Чобанъ-бей (гл. втория отчетъ на арх. друж. Варна, стр. 39).

3) Близу до нея се намира старата баня „хамамъ"; тя стои срутена отъ незапомнени врѣмена.[1])

4) Два дюкяна въ чаршията, остатъкъ отъ *безистенъ,* изработени на сводове отъ тухли съ варъ-хоросанъ, отгорѣ обрасли съ буренякъ, въ които работиха ковачи. Слѣдъ освобождението тѣ бѣха съборени и мѣстата имъ останаха за площадъ (до кулата-часовникъ прѣдъ правителствения домъ).

5) Въ кѫщата на бакалъ П. Николовъ има подземно скривалище, изработено на сводъ отъ дѣлани камъни. Дължината ок. 5—6 м. и ширина 3—4, съ малки входни врати. Скривалището стои и до днесъ.

6) Близу до сегашната черква „св. Никола", на разтояние около 20 м. къмъ сѣверъ, имаше развалини отъ стара черква, на която стоеше свода на олтаря. Между населението се говореше, че била арменска. По-долу даваме едно изложение за нея.

7) Въ черквата св. Никола заварихъ една срѣбърна кандилница съ гръцки надписъ и година 1684 (гл. обр. III. IV въ табл. II).[2]) На дъното ѝ има издълбани три знака (гл. обр. V „с, д, е"). Надписа, споредъ четенето на Н. В. Пр. митрополита Симеона, гласи: *„Настоящата кандилница е на храма на честния, славенъ пророкъ предтеча и кръстителя Иоанна год. 1684 съ помоществуването на махалата предтеча за душевно и тѣлесно спасение. Александри, Филипа".*

Отъ надписа се вижда, че въ града имало черква на името на св. Иванъ (предтеча) и махала на сѫщото име. Кѫдѣ е била тази черква не се знае.

За развалинитѣ на по-горѣ поменатата черква имамъ да кажа слѣдното. Слѣдъ освобождението ни, църковното настоятелство намѣри за добрѣ да се разкопаятъ основитѣ на тая черква, да се разчисти мѣстото и да се огради за дворъ на черквата св. Никола. Отъ основитѣ се извадиха много хубави дѣлани камъни, отъ които се направи сегашната камбанария, а съ по-проститѣ камъни се огради двора. Прѣдъ олтаря на черквата, която не бѣше по-дълга отъ 10 м. и широка около 5, намѣри се една мряморна плоча (дълга 1·80, широка 0·9 и дебела 0·30 м.) съ арменски надписъ и разни украшения. Споредъ Г-на Амерханиянъ надписа гласи: *„Есевръ синъ на Богосъ написа: Това е ковчегъ на покойния Гаспанци, който се нарича К. Ованесъ* и пр." Година 4157 (отъ сътворение мира т. е. 1708 г.). Този надгробенъ камъкъ пази се и до сега въ двора на черквата св. Никола.

Арменцитѣ се заселили тадѣва прѣди 200—250 г.[3]).

За развалинитѣ на въпросната черква изказваме по-долу мнѣние.

Гр. Правадия билъ седалище на „Овечски митрополитъ"; единъ отъ тѣхъ, а именно Лазаръ присѫтствувалъ на събора, свиканъ прѣзъ 1360 г. въ Търново отъ царь Ив. Александръ противъ еретицитѣ[4]). На скоро обаче виждаме, какво Овечската епархия минала прѣзъ 1369 г. подъ вѣдомството на варненското епископство, което било пакъ подъ патриаршията, а по-послѣ сѫщата тая Овечска епархия минала подъ вѣдомството на месемврийската. Така си останала до като се отказали Българитѣ отъ гръцкитѣ владици при рѣшението на черковния въпросъ[5]).

Извѣстно е отъ друга страна, че въ България имало Дубровчани още въ 1218—1241 г., въ врѣмето на Асѣня II, който имъ далъ голѣми търговски правдини. На тѣхъ „вѣрни и драги гости царству ми" се давала най-голѣма свобода за търгуване изъ България[6]). За тѣхъ пише и К. Иречекъ че сѫ живѣли въ източната балканска область въ Варна, Шуменъ, Добричъ и особенно въ Правадия, дѣто имали стара черква на сводове[7]). Въ града имали свой свещеникъ, католикъ, който отивалъ за религиозни нужди и въ околнитѣ градове, дѣто е имало Дубровчани[8]). За тѣхъ пише полския пѫтешественикъ *Освейцимъ,* който, като отивалъ за Цариградъ съ послание отъ Владиславъ IV, миналъ прѣзъ Правадия (въ 1636 г.)[9]). Той казва: „града е по-малъкъ отъ Силистра, но по-хубавъ. Сѫщия

---

[1]) Тя е доста голѣмо здание съ много отдѣления; стари хора казватъ че имало въ нея мѫжко и женско отдѣление. Прѣдполага се, че тая баня е „Юксекъ хамамъ," за която говори Е. Челеби (гл. втория отчетъ. Варна стр. 40). Обаче нѣкои говорятъ, че сегашната баня край желѣзнопѫтната линия трѣбва да е *Юксекъ хамамъ,* защото е на високо мѣсто.

[2]) Кандилницата е прибрана въ варненската митрополия за да се изпрати въ музея при св. Синодъ въ София.

[3]) Много Арменци се заселили въ Турция, Индия и пр., като напуснали Персия, дѣто сѫ били много прѣследвани (Neumann. Geschichte der Uebersiedlung von 40,000 Armenern. Leipsig 1834).

[4]) Иречекъ, История стр. 501.

[5]) гл. „Извѣстията", Варна IV. 1911 г. стр. 44 забѣл. (Икономъ Радовъ).

[6]) Пер Списание, I—II 1909, стр. 148.

[7]) История, Иречекъ, стр. 578.

[8]) М. Дриновъ, Пер. Списание I. 1870, стр. 67.

[9]) Хр. Кесяковъ, Пер. Списание XIX, XX, стр. 66.

казва, че има малко дървени къщи, а по-вечето каменни сараи, калдаръмени улици,[1]) многобройни фонтани[2]) и чешми, голѣмъ безистенъ, дюкени на различни занаятчии и хора отъ всѣкаква народность, между които и Рагузани, които ги наричали Словаци и Латинци, имало 7 джамии (три покрити съ олово, три съ керемиди и една пуста). По-нататъкъ говори за крѣпостьта, горѣ на скалата, какъ мжчно се възлизало по тѣснитѣ и стръмни по скалата стжпала, че горѣ до равнината имало голѣми порти, развалини отъ крѣпостьта, отъ черква, на която имало на една отъ стѣнитѣ й остатъци отъ изображения (икони) и на близу единъ дълбокъ кладенецъ.

Другъ сжщо полски пжтешественикъ *Войцѣхъ Мясковски,* като пжтувалъ за Цариградъ, миналъ прѣзъ Правадия въ 1640 г. на 7 априлъ и останалъ тамъ на утриньта за Великъ день и се черкувалъ въ параклисъ. Той чулъ, че миналата година черквата на Дубровчанитѣ била съборена по заповѣдь на Халилъ паша, защото тѣ не му дали 100,000 аспри даръ за споменъ[3]). Единъ отъ другаритѣ на Мясковски казва, че се черкували въ полусрутена черква, че жителитѣ били задължени да плащатъ 7000 аспри, за да могатъ да извършватъ свободно прѣзъ праздницитѣ обрядитѣ и богослужението си[4]).

Освейцимъ пъкъ казва, че прѣзъ 1639 г. билъ се повдигналъ въ Правадия страшенъ бунтъ, въ който Турцитѣ отъ фанатизмъ къмъ християнското богослужение, съборили новия каменен храмъ на Дубровчанитѣ и старата черква на православнитѣ[5]).

Турския пжтешественикъ *Евлия Челеби*[6]), който миналъ прѣзъ града въ 1651—57 г. казва, че той ималъ хубаво мѣстоположение въ една красива долина, между двѣ скали, високи до облацитѣ, на дължина отъ сѣверъ къмъ югъ, съ хубава чаршия и пазаръ къмъ крѣпостьта[7]), а въ другата половина на града сж били всички дворци и кжщи съ лозя и градини, като изброява имената на нѣкои ступани на тия дворци, Налбантъ Али ага, Татаръ Ахмедъ ага и др.

Имало 10 училища (за джамии не се казва),[8]) двѣ бани, едната въ казанджийската чаршия а другата, която се казвала „юксекъ хамамъ“ (висока баня) била до дворцитѣ на Татаръ Ахмедъ ага[9]). Имало 600 дюкени, чаршията на обущаритѣ, сарачитѣ и златаритѣ, била богата, сжщо и хубавъ безистенъ. Единъ пжть прѣзъ недѣлята ставалъ пазаръ, дѣто се събирали до 30,000 селени. Климата билъ умѣренъ, грозде сочно и прочуто. Всички жители били търговци, имало много Латини, които живѣяли въ отдѣлна махала. Имало двѣ черкви и една еврейска махала. За крѣпостьта казва Е. Челеби почти сжщото, както и Освейцимъ съ прибавка че имало на портитѣ желѣзни врата, горѣ на върха меджитъ (малка джамия), хамбаръ, кжщи за коменданта на крѣпостьта, за имамина и мюзеина, като разправя и за кладенеца, който ималъ сто лакти дълбочина.

Въ крѣпостьта има разни, издълбани дупки[10]).

Споредъ Лукарича крѣпостьта е била основана отъ царь Симеонъ[11]). Отъ нея има чудна хубава гледка. Пжтешественикъ Рафаилъ Лешнински въ 1699 год. като се качилъ горѣ на скалитѣ въ тази крѣпость казалъ: „Съмнѣвамъ се да ли има много мѣстности подобни на тази“[12]). Крѣпостьта е основана въ срѣднитѣ вѣкове, както подобни на нея естественно защитени укрѣпления: Петричъ при с. Авренъ, Трапезица въ Търново, Червенъ при Русе и др.

---

[1]) Като се копаятъ сега изъ улицитѣ канали за водопроводи излизатъ въ земята стари калдаръми на 0·80 м. дълбочина. Въ старо врѣме Правадийската рѣка се дѣлила на два ржкава (отъ лѣво и дѣсно) та когато дошла голѣма вода скоро се оттичала прѣзъ рѣката и ржкавитѣ. Послѣднитѣ сж били чистени по задължение отъ ступанитѣ на дворищата, прѣзъ които сж минавали. Слѣди отъ ржкавитѣ се познаватъ и мостоветѣ сж покрити съ тиня.

[2]) Имаше само два шадравана въ чаршията и много чешми съ хубава, сладка и лека вода.

[3]) Хр. Кесяковъ, Пер. Списание, 1886, стр. 343.

[4]) Хр. Кесяковъ, Сборникъ нар.-умотворения. XI, стр. 168.

[5]) Иречекъ. Пжтуване. стр 858.

[6]) Пер. *Списание* 1909, *кн.* 9—10 *стр.* 649—651 (Прѣводъ Д. Г. Гаджаловъ).

ВАРНЕНСКА ГРАД. СВЩ. БИБЛИОТЕКА

[7]) Подъ скалитѣ имало една махала, която се наричали *Оранджа махлеси;* тука живѣяли *джиритчии,* хора, които играели на джиритъ на коне съ гладки дълги пръти, които хвърлили като прѣпускали конетѣ си. До 100—150 джиритчии излизали на тържествени дни и по богати свадби да играятъ тая игра. По името на тая махала Турцитѣ наричали гробищата си, които сж на горния край на града и които сжществуватъ днесъ „*Оранджа мезарлыкъ*“. Когато се шегуватъ казватъ си „сенда гидеджекъ сжнъ Оранджа махлесине“ (т. е. и ти ще отидешъ на Орандженската махала т. е. на гробищата). „Оранъ“ е арабска дума, която означава топлина (горѣщина) отъ огънь или слънце, тъй че тази махала се нарекла, както се вижда, Оранджа, защото лѣтно врѣме край скалата, дѣто е била махалата, особено слѣдъ пладнѣ, става много горѣщо.

[8]) О. Нури пише въ „Втория отчетъ на арх-то дружество“ стр. 40, че имало 10 джамии и 6 мечита.

[9]) Банята трѣбва да е дѣто я има сега на високо мѣсто, край желѣзнопжтната линия.

[10]) Гл. фиг. 11. 12, 13 стр. 24 и др. въ статията на бр. Шкорпилъ „Сборникъ за народни умотворения“ София, 1892, VIII.

[11]) Иречекъ. Пжтуване, стр. 857. [12]) Хр. Кесяковъ. Сборникъ народни умотворения, XI, стр. 177.

Крѣпостьта била прѣвзета въ 1379 год. отъ Яхя бегъ, синъ на Тимурташъ паша, единъ отъ султанъ Мурадовитѣ емири[1]). Разказватъ, че обсадата траяла 7 години[2]). Турцитѣ наричатъ крѣпостьта „Ташъ-Хисаръ“ (т. е. каменна). При похода на Владислава въ 1444 г. срѣщнали тука християнитѣ силно съпротивление отъ страна на Турцитѣ. Бехаймъ въ своята поема за Владиславовия походъ разправя за борбата между Владиславовитѣ войници и Турцитѣ. Крѣпостьта била прѣвзета и разрушена. Християнитѣ останали тука на почивка два деня, до като сринатъ крѣпостьта[3]).

Въ нея личи мѣстото на стара черквица[4]) и си стоятъ откъмъ западната страна голѣмитѣ порти, както и малката врата откъмъ града съ зида и стълбитѣ, които бѣха развалени до срѣдата, а сега сж поправени[5]).

На срѣдата на крѣпостьта има една скала като островъ, отгорѣ равна и на около съ малки и голѣми пещери. По прѣдание въ тия пещери живѣялъ гарнизона на крѣпостьта и се държели хранитѣ и припаситѣ на сжщия.

Сега да дойдемъ пакъ за старата църква въ Правадия и да видиме да ли тя е била арменска или сѣтнѣ станала такава. Знае се че въ всичкитѣ голѣми градове въ България имало Арменци, така и въ Търново имало въ 1685 г.; тѣ били доста богати хора и се черкували въ дубровнишката църква.[6]) Това като е тъй защо да не кажемъ, сжщото че е станало и въ Правадия? Знае се отъ друга страна че Дубровчанитѣ отъ тѣзи мѣста сж се изселили приблизително около XVII вѣкъ,[7]) поради което вѣроятно ще да е, че въ това врѣме сж дошли и Арменцитѣ въ Правадия, намѣрили сж рагузанската черква безъ ступани и захванали да се черкуватъ въ нея, отъ което по всѣка вѣроятность останало да се нарича арменска.

Въ Правадия има само единъ споменъ за тѣхъ *„Латински гробища“*, които сж били на ю-и. отъ града, кждѣто сж сега българскитѣ гробища, при прохода къмъ с. Добрина.[8])

Стари хора разказваха, че до прѣди 100-на години тамъ имало паметници (надгробни плочи), които обаче Турцитѣ сж ги прѣнасяли редъ години за тѣхнитѣ гробища, които бѣха близу до тѣхъ и слѣдъ освобождението ни бидоха закрити и сега тамъ е вече застроена българска махала.[9]) Че града е билъ голѣмъ се доказва отъ горѣпоменатитѣ пжтешественици, а така сжщо и отъ слѣднитѣ. Града лежалъ на главния пжть отъ Силистра къмъ Цариградъ.

Епископъ Богданъ прѣзъ 1640 год. казва, че въ Правадия имало 2000 турски кжщи и само 50 православни. *Епископъ Филипъ Станиславовъ*, въ 1659 год. пише, че имало 1500 турски кжщи и 100 православни, подчинени на Месемврийския епископъ. Руския полковникъ *Ленъ* въ 1793 год. казва, че Правадия билъ голѣмъ градъ, ималъ 3000 кжщи, 5 джамии (това трѣбва да е погрѣшно), дюкяни,

---

[1]) Споредъ Хаджи Калфа; сжщия казва, че въ скалитѣ надъ града имало желѣзни халки, за които вързвали кораби, когато морето достигвало до тука. Изъ народа се говори, че морето се дрѣпнало, когато билъ разкопанъ цариградския протокъ (Босфоръ). Надъ града има една пещера съ прѣпрѣчено дърво; въ нея се спусналъ, съ рискъ на живота си, началника на пощенската станция, г. Бедслевъ.

[2]) По прѣдание единъ Българинъ-юнакъ, на конь излѣзълъ горѣ на крѣпостьта по стръмна и тѣсна пжтека, но щомъ стигналъ до черквата, коня му падналъ мъртавъ а той отишелъ въ черквата, сжщо раненъ, помолилъ се и като се върналъ при коня си, прѣдалъ Богу духъ (Пер. Списание, XIX, стр. 67). Стари хора приказватъ че той се е качилъ по „шейтанъ йолу“ (дяволска пжтека).

[3]) Гл. А. Иширковъ. Годишникъ на Соф. университетъ стр. 149.

[4]) Тя има дължина 8 м., ширина 4 м.; тя е развалена наравно съ земята и личи само мѣстото ѝ.

[5]) Благодарение на г-нъ Янко Христовъ.

[6]) Иречекъ стр. 244.

[7]) Положението на християнитѣ станало тогава нетърпимо отъ *еничеритѣ*. Въ записката на дубровчанина П. Джорджичъ, писана въ 1695 г. до Ст. Батория, намираме данни за това положение. Батория се намиралъ по това врѣме въ Молдавия, отъ дѣто се тъкмилъ да се вмъкне въ Турция и да завземе България. Въ Правадия, дѣто Джорджичъ живѣялъ нѣколко врѣме, имало по напрѣдъ само 4 еничери, а тогава сж били 80. Така се умножили тѣ и въ другитѣ мѣста. Еничеритѣ отеготявали християнитѣ съ дихва взимали сто на сто за три мѣсеца. Християнитѣ трѣбвало да слугуватъ на тѣхъ. Нестигало това, но еничеритѣ имъ отнимали най-добритѣ земи, което по напрѣдъ не ставало, защото еничеритѣ неживѣяли тъй разкошно. На тѣзи бѣдствия сж се присъединили нови. Когато щѣли да тръгнатъ на война, еничеритѣ и спахиитѣ грабели християнитѣ и изнасилвали дѣцата прѣдъ родителитѣ имъ По рано никога не сж се случавали подобни работи. Такива злодѣйци оставали ненаказани, защото сждиитѣ не смѣяли да ги сждятъ отъ страхъ (гл. Читалище III. 6 стр. 494—496. Извлечение отъ лекциитѣ четени въ варшавския университетъ въ 1872 г. „България подъ турското управление“).

Дубровчани научени по рано да живѣятъ свободно, като сж гледали тия своеволия на еничеритѣ не сж могли да търпятъ всичко това и вѣроятно затова трѣбва да сж се изселили отъ нашитѣ страни.

[8]) На западъ отъ правадийската крѣпость се намира върхъ „Чифутъ мезаръ“. По южнитѣ и източни му склонове се намиратъ „латински“ гробища съ надгробни камъни (гл. Сборникъ за нар. умотворения. София, VIII, 1892, стр. 27).

[9]) Когато сж копаятъ гробове въ бълг. гробища често излизатъ чозѣшки кости, които вѣроятно че сж отъ Рагузанитѣ.

фонтани и голѣми табакхани дѣто сѫ работили жълти и зелени сахтияни и населението било повечето турско.[1]) *Jakson,* който посѣтилъ града въ 1797 год. пише: „Той е голѣмъ и многолюденъ и има много хубави сгради.[2])

Споредъ прѣданието, разорението на гр. Правадия станало въ 1829 год.[3]). Тогава турското население избѣгало въ Южна България, а християнското останало съ Руситѣ и прѣкарало единъ свободенъ животъ, който имъ се аресалъ дотолкова, че като тръгнали рускитѣ войски да си заминаватъ слѣдъ мира , и християнското население отъ града и околнитѣ села тръгнало подире имъ и се заселило въ Бесарабия.

Причинитѣ за изселването имъ сѫ били: едно ревностьта имъ за свободенъ животъ и друго страха имъ отъ Турцитѣ, че като се завърнатъ ще ги угнетяватъ и мѫчатъ, като виновници на войната и разорението на страната.

Когато били Руситѣ въ Правадия (прѣзъ 1829 год.) приспособили Чобанъ джамия за черква и извършвали въ нея богослужението прѣзъ всичкото врѣме до като сѫ били въ града[4]).

За лютитѣ сражения, които сѫ станали прѣзъ 1829 г. около Правадия (до с. Ески-Арнаутларъ)[5]) свидѣтелствува надписа на единъ металически кръстъ, що видѣхъ и преписахъ отъ свещеникъ Илия Судаковъ, който бѣше въ Правадия съ окупациония Бѣлевский п. полкъ прѣзъ м. юлий 1878 год.[6])

„Надписъ на крестѣ принадлѣжащимъ 11-тому пѣхотному Бѣлевскому полку".

Аще кто возметъ крестъ сей и помнѣ грядетъ 1829 года мая 5 дня при селеніи Ескіарнаутларѣ отъ Праводъ въ 5 верстахъ, противъ 25 тысячь регулярныхъ пыхоты и 15 тысячь кавалеріи съ симъ крестомъ и епитрахилемъ 31-го Егерскаго полка священникъ Петръ Андреевъ, сынъ Евлановъ, глаголомъ слова Божія, воодушевлялъ войска, гдѣ получилъ шесть ранъ и былъ взятъ въ плѣнъ съ симъ крестомъ и епитрахилемъ и проданъ кавалеристомъ Анадольцемъ митрополиту Шумлинскому за 700 левовъ, за который Г. Генералъ Лейтенантъ и кавалеръ Красовскій, уплатилъ оному митрополиту 100 Голландскихъ червонцовъ и препроводилъ къ Фелдмаршалу графу Забалканскому и кавелеру Дибичу, который обратно въ полкъ отправилъ тогоже года мѣсеца Октября 26-го числа въ Адріанополя."

Слѣдва саморѫчний подписъ съ моливъ:

Благочинний 18 пѣхотной дивизіи Василій Судаковъ.

Симпатиченъ бѣше отецъ Илия Судаковъ, ходилъ и въ други войни и при разговора си съ него за тоя кръстъ той казваше съ умиление:

„Это чудное совпаденіе, батюшка, крестъ этотъ бывшій въ 1829 году въ сраженіяхъ близъ города Провадіи, Богъ далъ чтобъ онъ же былъ и во время освободительной войны и окупаціи тогоже самаго края".

На 19 януари 1878 г. дойдоха руски войски отъ сѫщия Бѣлевски полкъ, нападнаха гара Гебедже, разрушиха линията съ динамитъ, взеха въ пленъ началника на гарата Гарабетъ Зармикиянъ и се върнаха въ Добричъ[7]). Въ паметь на полка било прѣименувано селото Гебедже на „Бѣлево".

[1]) Пѫтуване. Иречекъ стр. 858—59.

[2]) А. Иширковъ стр. 150.

[3]) Гл. въ втория отчетъ на Варн. арх. д-во (статията на Османъ Нури) стр. 40.

[4]) Това го слушахъ отъ дѣдо Пан. Николовъ, който почина прѣзъ 1909 год. на 100 год. възрасть. Той бѣше родомъ отъ с. Дерекьой (Петрова рѣка).

[5]) Въ сражението пострадалъ най-много Охоцкия полкъ. Отъ 31 офицери сѫ били убити 22. (Moltke, Der russisch türk. Krieg, p. 300). Комисия за прѣименуване селата въ варненския окржг прѣзъ 1911 г. прѣдложила да се прѣименува селото Е.-Арнаутларъ на „Охоцко."

[6]) За този надписъ, който е издълбанъ на гърба на кръста и който прѣписахъ имамъ въ „записките си", други свѣдения по войната въ нашия край, които ще обнародвамъ на свое врѣме.

[7]) Руситѣ били прѣдводителствувани отъ конна чета, съставена отъ доброволци-Българи отъ гр. Балчикъ, Силистра и др. Четата била управлявана отъ каварненския житель Амира и нѣколко врѣме отъ варненския житель Бончо Павловъ (Бунала) и послѣ отъ капитанъ Радовичъ. Въ боя при Добричъ четата сполучила да прѣсече телеграфната жица между гр. Добричъ и Варна (Г. Димитровъ, Страданията на Българитѣ. София, 1899, стр. 115).

IX.

Спомени за Варна.

(1875—1881).

Изъ записките на свещеникъ **Хр. Върбановъ.**[1])

Прѣзъ 1875 г., когато бѣхъ свещеникъ въ с. Каспичанъ, получихъ писмо отъ Варненската българска община, съ което бѣхъ поканенъ да дойда незабавно въ Варна. Явихъ се въ общината, дѣто бѣха събрани гражданитѣ: Вел. Христовъ, Господинъ Х. Ивановъ, Янаки Жековъ, Петръ Иншпековъ, Ан. Карабатакъ, Я. Славчевъ, Я. Прагматаровъ, Т. Паскалевъ, С. Георгиевичъ, бр. Попови, учителя Хр. Самсаровъ и Сакр. Хр. Поповъ. Тѣ ми заявиха, че Нег. Вис. Прѣосвещенство ме опрѣдѣлилъ за свещеникъ въ с. Гюндогду, но съвѣтътъ намѣри за добрѣ да остана въ Варна. Съвѣтътъ ще има грижата да пише за това на Нег. В. Прѣосвещенство. Казаха ми въ съвѣта да бжда за праздника Св. Ап. Петъръ (29 юний) въ Варна. Съ идването ми въ града, заварихъ тамъ единъ свещеникъ на име Ив. Славовъ отъ с. Буранлж (Ескиджумайско), единъ главенъ учитель Хр. Самсаровъ, единъ подъ-учитель Цв. Неновъ и една учителка Кица попъ Иванова. Малки и голѣми ученици имаше ок. 85 и ученички 67; български кжщи 154. На 1 юлий тръгнахъ за посѣтя домоветѣ на гражданитѣ съ светена вода (за расене). Намѣрихъ 195 бълг. кжщи, освѣнъ българскитѣ магазии. Въ светата черква захванаха да се явяватъ все по-вече Българи. Прѣзъ 1876 г. самъ Нег. В. Преосвещенство Симеонъ посѣти гр. Варна и черквата защото споредъ издадения ферманъ не му бѣше позволено да стои въ гр. Варна. Дѣдо Господинъ Х. Ивановъ и Петръ Иншпековъ бѣха членове въ турското сждилище; имало обаче нужда да има тамъ и архиерейски намѣстникъ. Събраха се нашитѣ общинари въ общината, която се помѣстваше въ стаята надъ вънкашнитѣ врати на черквата „св. Архангелъ.“ По прѣдложението на учителя Самсаровъ бѣхъ прѣизбранъ за архиерейския намѣстникъ. Рѣшението бѣше съобщено на правителството.

Въ кратко врѣме се запознахъ съ мютесарифина Сали Мехмедъ паша, както и съ градоначалника Демиръ аа. Явявахме се трима Българи въ управлението; по този начинъ прѣстана малко върлия духъ на Гърцитѣ, Гагаузитѣ и Арменцитѣ. Българския елементъ бѣше малочисленъ въ града, а пъкъ за подръжката на учителитѣ и учителката трѣбваха 1224 гроша на мѣсецъ. Прѣзъ това врѣме настжпи турско-сръбската война. Съвѣта рѣши да се събира владищината (заплата) отъ варненската околия въ полза на Варненската община. За събирането зехъ единъ стражаръ съ себе си за да не падна въ подозрѣние, защото бѣше въ врѣме на сръбскотурската война и наближаваше и освободителната война. Прѣзъ тѣзи врѣмена бѣше много злѣ особено за Българина, защото шпионствували Арменци и клѣветили Гърци и Гагаузи. Ако отидеше нѣкой Българинъ на гръцки или гагаушки дюгенъ да си пазарува ще чуе думата „ешекъ Булгаръ“ и др.

Въ 1877 год. бѣше въ града руски вицеконсулъ Н. Даскаловъ (родомъ отъ Самоковъ); той получаваше руския вѣстникъ „Голосъ,“ който зимахме скришно отъ него. Вѣстника се четеше отъ учителя Хр. Самсаровъ въ българската община (сега черквата св. Архангелъ). Отъ него се научавахме за вървежа на войната. Прѣзъ м. августъ Русия обяви война на Турция. Градоначалника Гиритли Демиръ аа, отиде съ нѣколко стражари въ арменската махала, въ кжщята на Папазиянъ, дѣто се помѣщаваше руското вице-консулство. Снеха руското знаме отъ дерека и отсѣкоха го отъ дъното. Консула си прибра дѣцата и поданицитѣ и си замина. Въ това врѣме имаше въ гр. Варна около 70 български възтаника, които се поддържаха тайно отъ нашитѣ Българи. Имахме обичай два пжти въ годината да събираме помощь измежду Българитѣ и то срѣщу Архангеловъ день и св. Кирилъ и Методий за издръжката на училищата. Измежду тази помощь се събираше и за възтаницитѣ. Когато бѣше

[1]) Роденъ въ Шуменъ прѣзъ 1844 г.; починалъ въ Варна на 17 априлъ 1910 год. Записките прѣдставляватъ голѣмъ интересъ за гр. Варна. *Бѣл. на ред.*

дигнато консулството, заминаха възстаницитѣ. Получихъ отъ екзархията напечатано възвание, което да изпратя въ варненската околия на свѣщеницитѣ, които да прочетатъ въ черквитѣ на българскитѣ християни да не даватъ ухо, че Русия ще дойде да освободи Българитѣ, и че ний сме си свободни и благодарни отъ Султана. Подиръ екзархийскитѣ възвания бѣхме викани въ управлението дѣто се прочете едно послание отъ Султана. Дадоха ми едно възвание написано на турски и подписано и подпечатано на първо мѣсто отъ варненскитѣ Турци, Арменци и Гърци. Това възвание трѣбвало най-послѣ да се подпише и отъ Българитѣ. Възванието щѣло да се изпрати на европейскитѣ сили въ удостовѣрение, че народитѣ въ Турция сж благодарни отъ султанското управление, и че нѣматъ нужда и не желаятъ да бждатъ подъ друго управление. Поднесохъ това възвание въ българския общински съвѣтъ дѣто се подписа отъ членоветѣ му. Народа не прие да подпише, защото знаеше, че България ще се освободи. Седнахъ въ общината и написахъ имената на виднитѣ и други Българи съ особени краски и разни подписи (ок. 70—80). Поднесохъ възванието на градоначалника, а той на мютесарифина, който като го удобри каза: „Това нѣма да стори нищо. Русия каквото и да правиме, пакъ ще си дойде!“ Но, за да изпълнимъ заповѣданото, нека се призоватъ и селенитѣ, та и тѣ да си поставятъ подписитѣ и печатитѣ. Дано да послужи тамъ дѣто трѣбва за доброто на Турция. Подиръ 3—4 дни призоваватъ се отъ правителството околнитѣ селени, съ измама, че щѣли да се правятъ избори за земледѣлческата каса прѣзъ страстната недѣля. Стичатъ се хората прѣзъ тѣзи дни да си купуватъ потрѣбитѣ за Възкресение, дохождатъ и въ управлението (конака). Повикаха ме. Опрѣдѣлиха ми една отъ писарскитѣ стаи, заповѣдаха на селенитѣ, всѣкий да влиза при свещеника; казахъ имъ, че сж призовани тукъ, защото Русия е обявила война на господаря ни Султана, и че иска да прѣвземе Турция. Какво е вашето желание, запитахъ ги. Тѣ извикаха едногласно (защото почти всички бѣха Гагаузи), „ний си имаме господаръ и той е Султанъ.“ Тогава имъ казахъ да подпишатъ възванието; като не знаеха да пишатъ, удариха само печати. Така се свърши подписването.

Прѣзъ м. августъ 1877 г. бѣше дошелъ отъ Н.Пазаръ търговецъ Нед. Стояновъ (родомъ отъ Шуменъ). Тамкашния мюдуринъ си купувалъ стока отъ него. Когато билъ уволненъ той остана длъженъ на Недѣлчо около 1500 гроша. Платилъ му 700 гроша а за останалитѣ му зелъ биволица. По този начинъ се изравни смѣтката имъ. Недѣлчо дошелъ въ Варна по работа. Азъ го познавахъ защото и азъ си търгувахъ съ него, когато свещенодѣйствувахъ въ с. Каспичанъ. Когато се срѣщнахъ съ Недѣлчо казахъ му „въ това опасно врѣме какво търсишъ тукъ?“ Бѣхъ почулъ въ управлението за търговията му съ мюдурина. Казахъ му: „по-скоро гледай да си вървишъ.“ Мюдурина, когато отишелъ въ Шуменъ, попиталъ го сродственика му Мусебеджия, кждѣ ти е биволицата? Той му отговорилъ че му я взелъ търговеца Недѣлчо за дългъ. На часа изпровожда единъ Турчинъ-щпионинъ въ Варна. Той изучи дѣ квартирува Недѣлчо, отива въ сжщия хотелъ „Комерсиалъ,“ хваща си една стая, близо до Недѣлчовата. При замръкване слугата донася свѣщь; Турчина я грабва отъ него. Недѣлчо му казва, че тая свѣщь е за мене, а не за тебе; вдига се скандалъ отъ Турчина, пристига караула, Турчина казва на караулата, че този гявуринъ ме псува на вѣрата на Мухамеда и др. Караула задига Недѣлча въ затвора. Послѣ събирахъ подписи отъ гражданитѣ за доказателство че Недѣлчо е честенъ търговецъ. Сжщото се направи и отъ шуменскитѣ граждани до Хасанъ паша. Но нищо не помогна. Пан. х. Димитровъ отъ Шуменъ, английски подданикъ, дойде да ходатайствува чрѣзъ английския консулъ, но и това не спомогна. Дойде жената на Недѣлчо съ дѣцата и тя да ходатайствува прѣдъ Хасанъ паша. Адютанта на пашата заявява чрѣзъ Х. Димитриена, че Недѣлчевата жена трѣбвало да даде на адютанта 200 наполеона и тогазъ той шѣлъ да ходатайствува прѣдъ пашата. Този разговоръ водѣше се въ дома на братовчеда ми Н. Ангеловъ. Пристигамъ отъ управлението въ дома на братовчеда ми, заварямъ жената на Недѣлча, която казваше: „братя да ми сте, да дамъ 200 наполеона, напраздно и тѣ ще отидатъ“. Казахъ имъ, че жената си е въ право и азъ казвамъ че никакви наполеони не струватъ ни аспра; дѣлото е рѣшено, защото сега ида отъ управлението. Когато си отидохъ, заварихъ въ дома ми Тома, братъ на даскалъ Калчо отъ Русе, който като комита, побѣгналъ отъ Русе за спасение въ гр. Варна и то по прѣпоржка въ моя домъ. Вечеряхме като седѣхме на разговоръ; вратата се захлопаха и ето ти Кара чаушъ съ А. Карабатака. Прѣдложихъ имъ да влѣзнатъ, но тѣ не приеха. Кара чаушъ ми каза „хайде скоро въ коллука, защото тамъ те искатъ двама Хасанъ пашови офицери.“ Когато отидохъ тамъ офицеритѣ ми казаха че утрѣ часа 11 има ще се обѣсва единъ човѣкъ, та да дойда. Запитахъ макаръ и оплашенъ „кой е той?“ Отговориха „Не знаемъ.“ А. Карабатакъ като махленски кметъ, каза, че който билъ на султана на прис-

мѣхъ той щѣлъ самъ да му дръпне въжето. На опрѣдѣленото врѣме дойде пакъ Кара чаушъ въ дома да ме извика; отидохме въ коллука безъ Карабатака. Тръгнахме. Когато дойдохме до заведението на Карабатака, казахъ че нѣма да отида на такова мѣсто прѣди да пия кафе; влѣзохме въ кафенето на Карабатака. Пихме кафето. На излизане казахъ: „гдѣ е Карабатака?“ Слугата му Калчо каза че билъ боленъ. Казахъ безъ него не отивамъ. Извикаха Карабатака и така тръгнахме всички; отидохме на опрѣдѣленото мѣсто прѣдъ Ибрямъ капия.[1]) Погледнахъ натъкмена бѣсилка за бѣсене. Бѣсилката бѣше на туй мѣсто дѣто е зданието на Н. Провадалиевъ (жгъла на ул. Сливница и 6-й Септември). Погледнахъ къмъ Ибрямъ капия отдѣто се зададе една рота аскеръ и се зачу Недѣлчовия гласъ. „Моля ви се, съжалете ако не мене, то поне дѣцата ми“. Заплакахъ. Обърнахъ се назадъ и какво да видя. Всички избѣгали освѣнъ турската комисия отъ управлението. Наближи Недѣлчо прѣдъ мене, моли ме да му помогна за да не го обѣсватъ, защото отивалъ на праздно. Като зная обстоятелствата на неговата невиность, окуражихъ се като му казахъ „че си невиненъ, знамъ; правителството те е докарало тукъ за виновенъ и ето смъртьта ти е прѣдъ очитѣ; наведи си главата.“

Изчетохъ му молитвата. Отвлекоха го къмъ бѣсилката, дѣто имаше подъ нея турена една каца; туриха вжжето и го дръпнаха. Въжето се скъса и азъ си заминахъ. Отидохъ у братовчеда си и му разказахъ за станалото (Ноември 1877 г.). Понеже жената на Недѣлча, незнаеше за обѣсването му, помислихъ си, че тя ще се научи и за да не дойде съ дѣцата си да плаче прѣдъ бѣсилката, помолихъ въ управлението да разрѣшатъ да го снематъ; позволиха и три часа подиръ обѣсването му снеха покойния отъ бѣсилката. Съ една талига изпратихме го въ дома дѣто стоѣше жената му. Въ сжщия день се извърши погребението му. Всички варненски Българи бѣха изпоплашени.

Руситѣ бомбардиратъ гр. Русе. Цимермановия отрядъ минава Дунава при с. Буджакъ (до Черна Вода). Отъ Русе хората бѣгатъ въ Варна. Почнаха се въ околнитѣ села грабежи и убийства отъ Черкези, Татари, Турци и Гагаузи. Селени отъ Добруджа и граждани отъ Балчикъ бѣгатъ съ сѣмействата си въ Варна. Мжже, жени и дѣца. Голи и боси. Всички идатъ въ българската община. Една часть отъ тѣхъ настанихме изъ кжщитѣ, а останалитѣ 15—20 сѣмейства смѣстихме въ черквата. За да ги прѣхранимъ взехъ черковния слуга, поставихме въ Куюджиклиезия дюкенъ захарени каци, тръгвамъ по брашнарскитѣ дюкени да прося брашно за бѣженцитѣ и така въ 5—6 часа събрахме 1600 оки брашно. Само Георги Чирпанлиевъ съ Гати Анковъ дадоха 6 чувала по 100 оки брашно. Съ брашното прѣпитахме бѣженцитѣ около единъ мѣсецъ.

Дойде арабската войска съ Хасанъ паша (египетски принцъ). Въ това врѣме Зия бей, защитника на Варна, довършваше укрѣплението „Франга табия“. Войската се разположи на палатки около града. Дойдоха башибозуци съ по седемь фесове на главата имъ. Главатаритѣ имъ имаха знакове: отъ прѣдъ съ огледало и съ по една до три лѣсичени опашки. Тѣ бѣха изпратени отъ Цариградъ за помощници на турскитѣ войници. Башибозуцитѣ мислили, че ще бждатъ настанени на квартири изъ града, обаче Зия бей се разпоредилъ да се разположатъ на лагеръ между протестантскитѣ и гръцки гробища. Когато башибозуцитѣ влизаха въ града, всички, особенно Българи, бѣха въ трепетъ и ужасъ.

За да събере помощи за бѣженцитѣ, Хасанъ паша давалъ балове и устройвалъ циркове въ една дъсчена барака до „Али-бей табия“ (близу до морската градина). Пашата разпращалъ на повидни търговци билети съ стойность отъ 2—5 турски лири. По този начинъ той събралъ ок. 50,000 гроша. Отъ тѣзи пари той далъ 20,000 на турскитѣ бѣженци. Гръцки бѣженци нѣмаше. Нъ понеже Хасанъ Паша, живѣеше въ гръцката махала, въ Хаджи Янукувата кжща, то и Гърцитѣ успѣли да се снабдятъ съ 10,000 гроша. Направихъ едно заявление до пашата, въ което указахъ, че въ Варна има и Българи бѣженци въ твърдѣ бѣдно положение. Пашата ми даде 5000 гроша (каймета). Това бѣше прѣзъ светия постъ на Рождество Христово. Зимамъ съ себе си църковния слуга Д. Николовъ, тръгвамъ отъ кжща на кжща и дѣто намѣрихъ бѣженци, споредъ сѣмейното имъ положение, раздадохъ тѣзи 5000 гроша.

Прѣзъ това врѣме имаше съставена отъ страна на правителството комисия, която да опрѣдѣли, кои отъ Българитѣ трѣбва да се обѣсатъ и затворятъ. По клевета доведоха Аврѣнскиятъ попъ Климента, защото обучавалъ ужъ селенитѣ въ църква на талимъ (военно обучение) като имъ и плащалъ

[1]) Капията бѣше на площада що е прѣдъ мжжката гимназия.

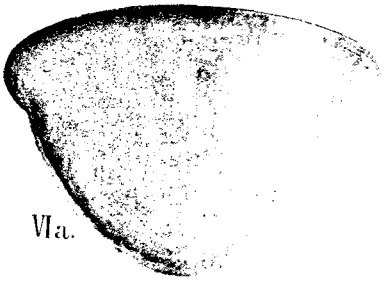

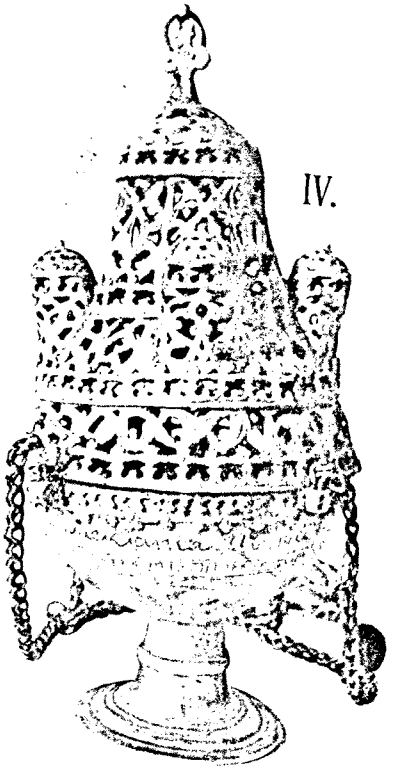

VIb.

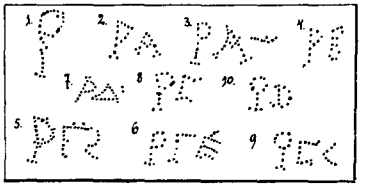

Старини отъ Балчикъ (I), с. Аджемлеръ (II), Правадия (III, IV и V) и Синделъ (VI).

Къмъ статиитѣ на К. Х. Шкорпилъ и Ив. К. Радовъ).

по 60 пари на човѣкъ. Уловенъ и докаранъ билъ като комита попъ Захарий отъ с. Котлубей, защото ходилъ да ръси съ светена вода по селата. Докаранъ билъ отъ с. Николаевка попъ Константинъ Джновски, защото вмѣсто заплата далъ на своя слуга единъ пищовъ. Издава го слугата му. Търговеца-кръчмаринъ Стоянъ Куюджиклията, за дѣто проваждалъ по селата разни вѣстници, съ които подбуждалъ населението. Търговеца Ник. Ганевъ Шикерджията обвиненъ, за дѣто билъ раздавалъ револвери. Тѣзи всички сѫ били прѣдадени въ затворъ отъ Арменци, Гагаузи и Гърци. Тѣ ги прѣдаваха на шпионина Арменеца Хаджи Боосъ и той ги прѣдаваше на опрѣдѣления отъ комисията Хасанъ ефенди чаушъ, а той пъкъ въ затвора. Потърсили и Ник. Златевъ, наклѣветенъ. дѣто купувалъ краденитѣ, изклани отъ Гагаузи, добитъци. Златевъ заминалъ съ Велико Христовъ за Манчестръ.

Всички затворени Българи пишатъ на цигарени книги до нашата община и искатъ помощь за спасение. Подбуденъ отъ съжаление, ставамъ отъ общината и опѫтвамъ се къмъ управлението. Когато влѣзохъ въ първитѣ врата, срѣщу стаята на градоначалника, азъ отивамъ право при мютесарифа. Застигва ме единъ заптия и ми казва: „Ела че те вика градоначалника.“ Влизамъ вѫтрѣ, гледамъ че при него е Зия бей, защитника на гр. Варна. Той изправляваше Франгенската табия. Градоначалника ме запита: „Кѫдѣ отивашъ?“ Казахъ му, че отивамъ при мютесарифъ ефенди. Той ми каза: „За Авренския ли попъ?“ Казахъ му, „да.“ „Ами знаешъ ли вината на попа?“ Казахъ, че не я знамъ. Той ми разправи сѫщото, което казахъ погорѣ. Отговорихъ му прѣдпазливо: „Началниче, божи домъ е мѣсто за молитва. Бива ли да се прави въ него военно обучение?“ Зия бей, погледна къмъ началника и той ми каза: „Иди въ затвора и кажи на попа, че ще го пусна въ сѫбота.“ Отговорихъ му: „Азъ нито въ затвора имамъ работа, нито пъкъ съ попа приемамъ да се разговарямъ, защото това е вашата работа. Азъ тука въ правителствения домъ, прѣдъ васъ, като свещеникъ и още като архиерейски намѣстникъ, клѣтва съмъ далъ, че щомъ чуя или да догадя въ града или вънъ отъ града, противници на султанъ ефендивата държава, самъ ще дохождамъ да Ви извѣстявамъ.“ Като се поклонихъ помолихъ ги да пустнатъ и другитѣ свещеници. И дѣйствително въ сѫбота вечерьта пуснаха Авренския и Котлубейски свещеници. Слѣдъ нѣколко деня бѣше пуснатъ свещ. Джновски. Стоянъ Куюджиклията и Н. Шикерджията[1]) пратиха въ заточение. Останаха въ затвора Гати Колара, Ив. Овчаровъ и други.

Въ двора на черквата св. Архангелъ имаше една кѫща на една Гагаузкиня. Съвѣта рѣши да се купи за 4000 гроша. Дядо Тахчи Иорданъ бѣше епитропъ; подиръ него стана такъвъ Ив. Божковъ (отъ абаджийския еснафъ).

Черкезитѣ нападнаха Каварна; жителитѣ ѝ юнашки се защищаватъ. Населението отъ с. с. Суютчукъ, Шабла, Карапча и др. се прибра въ Гелярето за самозащита. Слушамъ че имало много хора, особено жени и дѣца на балчишката скеля, които чакатъ помощь за избавлението си. Прѣдумвамъ Христо Войниковъ да отиде, да извърши тази добрина, като вземе двѣ мауни отъ Варна. Той послуша, взима двѣ мауни, съ цѣна по 300 гроша, и се опѫтва нощемъ за Балчикъ. Зимамъ грижата да събера тѣзи пари; сутриньта рано слизамъ на скелята, дѣто заварихъ гръцкия диаконъ, който билъ изпратенъ отъ гръцкия владика. Той казваше на дошлитѣ Българи и Гърци (на турски), „който е отъ гръцко пройсхождение да излиза;“ за другитѣ той неотговарялъ. Като чувамъ това отъ диакона, запитахъ го „ами Българитѣ, какво ще ги правите?“ Като извикахъ сърдито на диакона, скоро да се махне отъ тукъ, той погледна къмъ мене и като видя, че задъ мене стоятъ два стражари, мълчешкомъ се оттегли. Извикахъ: „Всички, които сѫ въ маунитѣ и въ каицитѣ да излизатъ на вънъ.“ Отъ Българитѣ, прѣди да пристигна на скелята, нѣкои били прогонени отъ диакона и тѣзи хорица намѣрили спасение при мънастиря „св. Константинъ.“ Изпровождамъ 5—6 каруци и така прибрахъ и тѣзи Българи въ църквата „св. Архангелъ.“ Всички били боси, голи и безъ насѫщни хлѣбъ. Прихранвахъ ги около единъ мѣсецъ, както казахъ горѣ, отъ Хасанъ пашовия подаръкъ и отъ събраното брашно.

Сюлеймань паша минава прѣзъ Варна за Пазарджикъ (Добричъ). Въ скоро врѣме се върналъ, като далъ нѣкои наставления. Отъ Пазарджикъ донесоха извѣстие, че обѣсили Хаджи Стаматъ,[2]) като руски шпионинъ, заедно съ двама Татари. Въ околностьта на Варна вързлуваха разбойници[3]).

Кой да не знае и да не помни въ какво положение бѣше тогава Българина и въ какъвъ страхъ? А особено въ гр. Варна? Гърцитѣ и Гагаузитѣ не искаха да знаятъ, че Българина е човѣкъ.

---

[1]) Той билъ изпратенъ въ цариградскитѣ тъмници, дѣто се повредѣи здравието му; той биде опропастенъ материално и слѣдъ 3—4 години се помина. *Бѣл. на ред.*

[2]) Единъ отъ виднитѣ Българи въ Варна; той направи голѣми пожертвувания за българското училище („Извѣстията“, IV, Варна, стр. 31, 35 и 37). *Бѣл. на Ред.*

[3]) Галата Али, Пеливанъ Хасанъ (въ Авренско) и Кьозълчиларджи Фератъ. Тѣ обирали добитъкъ и налагали данъкъ на селата (по 20—50 лири мѣсечно). Най-върлия отъ тѣхъ билъ Фератъ (въ с. Кьозълджиларъ).

ВАРНЕНСКА Г
ОБЩ. БИБЛИО

Отъ всѣкждѣ се чува, че Руситѣ напрѣдватъ. Въ гр. Варна имаше турска войска, обаче твърдѣ малко. Египетска войска имаше 12,000 души. Когато се чу, че генералъ Цимермановия отрядъ е прѣвзелъ Меджидие и че напрѣдва къмъ гр. Пазарджикъ, събрахме се въ Янку Славчевия домъ на съвѣщание (10 души). Споредъ извѣстията, Руситѣ щѣли на скоро да влѣзнатъ съ бѣло знаме въ гр. Варна. Затова трѣбваше да правимъ приготовление за посрѣщането имъ. / Опрѣдѣлихме тричленна комисия, която да отиде въ гр. Пазарджикъ за да узнае цвѣтоветѣ на рускитѣ знамена, сжщо и на българскитѣ. Друга комисия да събира пари за разноскитѣ и да купи платоветѣ и дървета за триумфалнитѣ врати. На мене остана да занеса платоветѣ по кжщята за да се ушиятъ знамената. Андрей Астарджиевъ събра пари. Другитѣ, като страхливи, не изпълниха дълга си. Върнаха се отъ Пазарджикъ пратенитѣ и казаха, че руското знаме имало бѣлъ, жълтъ и тъмносинъ и българското: бѣлъ, зеленъ и червенъ цвѣтъ. Зимамъ отъ Астарджиевъ паритѣ, отивамъ при Ян. Жековия дюгенъ, отдѣлямъ отъ тѣхъ за триумфалнитѣ врати за три руски знамена и три български. Писахъ въ Одеса да ми се прати портрета на Освободителя. Поржчахъ да се нарисува на дъска руски гербъ и да се направятъ малки фенери за триумфалнитѣ врати. Освѣнъ това още десеть малки знамена. Когато ставаше това приготовление турскитѣ войски бѣха въ Варна. Въ черквата „св. Архангелъ," въ втория етажъ, бѣше мжжко и дѣвическо училище и нашата община. По наклеветяването отъ гръцка страна, турската войска напълни училището. Отивамъ при градоначалника и му долагамъ. Помолихъ го, като казахъ: „че тази войска безъ командиръ въ църква не може да бжде. Надъ църквата е нашата българска община". Градоначалника изпрати единъ юзбашия съ двама нилязими и единъ ходжа. Поставихъ ги да квартируватъ въ общината, като смѣтахъ че когато има началство, войската ще мирува.

/ Когато се правеше приготовление за триумфалнитѣ врати, бѣше Великия постъ. Турската войска замина за Разградъ, както и арабската. Юзбашията съ нилязимитѣ останалъ бѣше за по-нататъшно разпореждане. Вратитѣ се работиха въ училището; дохождаше юзбашията да види какво се работи. Казвамъ му: „нашия байрямъ иде, та правя украшение въ църква." По нѣкогажъ дохождаше комисията да види какво се работи. Вратитѣ бѣха обвързани отгорѣ съ широка дъска, раздѣлена съ три краски въ видъ на руското знаме (бѣло, жълто и тъмносиньо). На жълтото бѣше надписъ: „*Слава и честь рускому народу*". На синьото: „*1877* и *1878 г.*" Надъ това портрета на Освободителя и надъ него руския гербъ съ надписъ: „*Боже царя храни.*"

Турскитѣ войски се върнаха отъ Разградъ, сжщо и арабската, която напълни училището. Въ скоро врѣме тѣ заминаха за Пазарджикъ. Въ нашата община се помѣщаваше арабския бинбашия съ дружината си. Когато замина за бойното поле, остана Абдулла ефенди. Съ него често излизахме вечерь да слушаме боя при Пазарджикъ. Той приемаше извѣстията отъ бойното поле. Единъ день, когато сѣдиме и двама въ общината, азъ си пишехъ нѣщо. Той ме запита: „знаешъ ли турски?" Казвамъ му: „Че на ли турски говориме." Той ми каза: „Че тамъ дѣто пишешъ, пиши, че я уцапахме." „Какво думашъ? Не е вѣрно!" Казва ми „Ще видишъ утрѣ!"

Вечерьта чухме, че е убитъ Зекирия паша. На другата вечерь си идатъ арабскитѣ войски голи, боси и безъ пушки. Прѣзъ това врѣме бѣхъ събралъ ученицитѣ въ училището за да попрѣча на влизане войски. Пакъ гръцка клѣвета. Гледамъ сжщитѣ войски влизатъ въ българската черква и въ училището. Възпротивихъ се. Отведоха ме въ военното сждилище (юнкяръ харпъ). Но ме пустнаха защото доказахъ, чрѣзъ градочачалника, че направихъ добрини съ посрѣщане на султанскитѣ войски и че това е злоба отъ Гърцитѣ за българската черква. Войскитѣ бидоха изпратени въ гръцката черква св. Никола.

/ Добричъ се прѣвзе. Руситѣ почнаха да се явяватъ съ бѣло знаме. Когато дойдоха за пръвъ пжть въ Варна. / Гърцитѣ въ Добричъ имъ прѣпоржчаха хотела „Варна" (до гръцката митрополия). Това бѣше въ сжбота. Въ недѣля ги поканватъ въ гръцката черква. Ний Българитѣ се научихме за това, но страха ни караше да търпимъ.

/ Когато втори пжть дойдоха Руситѣ въ страстната недѣля (въ четвъртъкъ), зехъ съ себе си К. Тюлевъ и гебедженския свещеникъ Василий и отидохме въ хотела „Варна." Това бѣше вечерьта на четенето 12-тѣ евангелия. Поканвамъ придошлия руски капитанъ като му казахъ „идемъ отъ страната на варненскитѣ Българи и Ви молимъ да посѣтите тази вечерь нашата черква, дѣто ще се четатъ 12-тѣ евангелия." Капитана прие на драго сърдце. Отидохме въ черквата. Почнахъ бдѣнието и ето при четенето на първото евангелие се яви капитанина съ много народъ, който напълни

черквата. Капитанина застана срѣщу мене прѣдъ олтарнитѣ двери. Въ четенето на светото евангелие дойдохъ до: „Сия глаголахъ вамъ, да радость будетъ, и радостьваша исполнится.“ Като си припомнихъ добринитѣ, които направи руския народъ на Българитѣ, заплакахъ, заплака и капитанина, та и народа. Капитанина стоя до края на бдѣнието и си отиде въ хотела. /

Прѣзъ това врѣме Я. Славчевъ бѣше заминалъ за Цариградъ. Когато се завърна каза че цариградския затворъ билъ пъленъ съ заточеници Българи. Написахъ писмо до Нег. Блаженство че дошлитѣ отъ Цариградъ пѫтници казватъ че затвора билъ пъленъ съ заточеници. Като знаемъ че Екзархията нѣма срѣдства да ги изпрати по мѣстата имъ, то ний се наемаме да съберемъ волна помощь за да могатъ да се завърнатъ въ домоветѣ имъ. Нег. Блаженство отговаря съ писмо отъ 19 априлъ 1878 г. че има затворници, но като нѣма възможность да отправи всички на веднажъ, похвалява това благодѣяние и очаква изпращане волна помощь. Съ второ писмо отъ 22 априлъ съобщихъ на Нег. Блаженство, че заедно съ В. Христовъ и Я. Славчевъ събрахме отъ варненскитѣ Българи 20 т. лири и че свещ. Ив. К. Радовъ въ Правадая събра 15 лири и отъ Добричъ че получихме 20 полъ империала. Паритѣ изпращаме съ П. И. Кърджиевъ.

Съ втора поща пристигнаха всички заточеници въ Варна съ 18 момченца, които бѣха взети отъ гр. Русе. Изпратихме 18 по мѣстата имъ, а двамата сѫ още тука въ Варна, отъ които единия е Иосифъ Мутафовъ, сѫдебенъ изслѣдователъ при тук. окр. сѫдъ.

Града Шуменъ се прѣвзе на 6 юли. Руситѣ стоятъ до с. Теке край Балчикъ.[1]) Фазла паша приготви войска за прогонване на Руситѣ. Въ Варна има петь паши (заедно съ варненския); тѣ искатъ разписка отъ Фазлѫ, че прогонването ще извърши на своя отговорность, защото имаше тогава примирие. Българитѣ се уплашиха отъ ново и много се зарадваха Гърцитѣ, Арменцитѣ и Гагаузитѣ. Отъ Добруджа, отъ Шуменско и отъ другадѣ идатъ Черкези, Татари и Турци. Града се напълни съ тѣхъ; даже и пѣсъка, между морето и езерото, бѣше прѣпълненъ съ хора.

Дохожда градоначалника въ Я. Жековия дюгенъ и търси ме. Азъ бѣхъ въ черква; извикаха ме. Отидохъ при градоначалника и той ми каза: „ще дойде руски генералъ. Да отидете да му намѣрите кѫща.“ Отидохме въ гръцки кѫщи, но неможахме да намѣримъ квартира за генерала. Най-послѣ отидохме пакъ при Жекова, но и той отказа. Генерала дойде отъ Шуменъ (съ желѣзницата). Като му казахме, че не можа да се намѣри квартира, отиде да нощува въ руския параходъ „Константинъ Велики,“ който бѣше пристигналъ този день отъ Цариградъ.

Като минавахъ по улицата, на срѣща ми идатъ адютантитѣ на генерала. Казватъ „здравствуйте батюшка, генералъ ви моли, да отидете при него“. Отидохъ. Той ми поиска шесть коне и квартира. Даде ми пари за наемъ на конь (отъ една до двѣ рубли). Като се научиха Гагаузитѣ, захванаха да докарватъ коне на Ченгене пазаръ. Ето и г-нъ Янаки ме моли да заведа генерала у тѣхъ. Съ конетѣ отиде генерала и адютантитѣ да види да ли Турцитѣ сѫ изпразднили крѣпоститѣ. Вечерьта той зае квартира у Жекова. Нарѣдиха телеграфна станция въ българската община. Фазлѫ Паша[2]) отива при генерала Столипина за споразумение. Генерала го изпъди. На втория день Фазлѫ иде съ четирмата други паши облеченъ отъ глава до крака съ червено. Въ разговора си Фазлѫ не иска да прѣдаде гр. Варна, като военни началникъ защото нѣмалъ такава заповѣдь отъ Цариградъ. При дохождането на генерала бѣхъ вече поставилъ триумфалнитѣ врати прѣдъ черквата на моя отговорность, защото гражданитѣ, като още неувѣрени за прѣвземането на Варна, не ме оставиха. Генерала ме извика и ми каза: „батюшка азъ ще замина тази вечеръ за Цариградъ, и подиръ два деня пакъ ще дойда.“ Казвамъ му че въ такъвъ случай азъ ще снема триумфалнитѣ врати. Защо? Понеже сѫ поставени на моя отговорность и азъ се боя, като сѫ Турцитѣ още тукъ. Генерала изважда и ми дава шесть жълтици и ме праща на Франга да видя руската войска и топове;[3]) върни се и успокой народа да не се бои. Направихъ казаното. Вечерьта изпроводихме генерала до пристанището. Генералъ Столипинъ се връща отъ Цариградъ, проважда своитѣ адютанти да кажатъ на Фазлѫ скоро да се яви при генерала. Фазлѫ иде съ окрѫжающитѣ го, яви се при генерала, а той му подаде писмо отъ Цариградъ. Той го цалуна и генерала му каза „теперь убирай ся изъ Варны.“ Изпроводи го на скелята, срѣщу 29 юли 1878 г.

/ На сутрешния день, св. Великомученикъ Пантилеймонъ, чука се клѣпалото. Генерала ме извика и ми каза „батюшка днесъ войскитѣ въ 10 часа ще пристигнатъ въ града. Оставете божественая ко-

[1]) Гл. стр. 22 и 23 въ шестия отчетъ на археологическото дружество, Варна.
[2]) Адютанта му бѣше Товарницки, полякъ.
[3]) Гл. стр. 22 на шестия отчетъ на арх-то дружество, Варна.

Бълг. нар. ред.

гато ще дойдатъ войскитѣ.“ На уреченото врѣме чува се музика. Знаемъ че войскитѣ идатъ. Всѣки Българинъ съ сърдечна радость и съ сълзи на очитѣ гледа да види отъ дѣ ще се зададатъ Освободителитѣ. Часа мина 10, стана и 12. Ний сме приготвени. В. Христовъ съ табла въ ржцѣ, съ хлѣбъ и соль, и азъ съ кръстъ въ ржцѣ. Нѣма войски. Турцитѣ затворили портитѣ и не пущатъ Руситѣ. Генералитѣ, безъ отрядния генералъ Цимерманъ, прѣскачатъ прѣзъ Илдъзъ табия и отиватъ при турскитѣ офицери. По този начинъ отвориха портата и Освободителитѣ влѣзоха въ града. Тѣ застанаха въ Ченгене пазаръ, съ музика на чело, прѣдъ църквата св. Архангелъ Михаилъ; 800 солдати (помежду които имаше само единъ евреинъ) влязоха въ малката черква съ едно знаме (само голо дърво). Като нѣмахме тогава молебени, направихъ молебенъ на Прѣсв. Богородица.

Генералъ Столипинъ припѣва канона на Пр. Богородица. Д. Станчевъ, учитель, държа рѣчь на славянски язикъ: „Вий братя, едни по кръвъ и вѣра, дойдохте и испълнихте единъ християнски дългъ, като оставихте бащи, майки, братя, сестри, жени, дѣца и домове. Дойдохте да освободите вашитѣ братия отъ турското иго и пр.“ Всички присжтствующи въ църквата захванаха съ кърпи да си бършатъ насълзенитѣ очи. Рѣчьта се свърши; дадохъ отпускъ и войскитѣ излѣзоха на улицата прѣдъ църквата. Излѣзохъ съ кръста въ ржцѣ, подадохъ всѣкиму да го цалуне. На всѣки по единъ геврекъ и чаша вино. Войскитѣ останаха на мѣстата си, музиката свири подъ Янаки Жековата кжща. Турскитѣ войски изпразднуватъ града. Генералитѣ заминаха да посѣтятъ арменската и гръцка черкви. Удивително бѣше, че турската войска минава измежду руската безъ да се закачватъ. Генералитѣ се върнаха отъ посѣщението, дадоха заповѣдь на войската и тя излѣзе вънъ отъ града на лагеръ. Турската войска си бѣше още, въ палаткитѣ;[1]) двѣтѣ войски се поставиха на крѣпостнитѣ порти, Русчукъ, Татаръ и Ибрямъ капия. Турцитѣ бързатъ съ изпразднуването на крѣпоститѣ. Управлението е още въ турскитѣ ржцѣ (1 августъ). Рускитѣ войски влизатъ въ участъцитѣ. Азъ ръса светена вода както е обичая въ Варна. Даде се заповѣдь да стоятъ рускитѣ войски прѣдъ участъцитѣ и да чакатъ свещеника. Отивамъ съ кръстъ въ ржцѣ. Турската войска излиза изъ участъка. Влизамъ, поръсвамъ участъка и слѣдъ това влизатъ войскитѣ въ него. По този начинъ се прѣвземаха участъцитѣ. Въ Яни Прагматаровата кжща се постави околийски началникъ, отъ гдѣто излизаха разпореждания. Изъ града се пръсна слухъ, че иде князъ Дондуковъ съ Тотлебена. Гръцкия владика, когато бѣхме на посрѣщане на гарата, още отъ тамъ покани гоститѣ въ гръцката черква. Гоститѣ направиха това и на втория день се върнаха въ Шуменъ. Подиръ 5—6 дни се каза, че иде пакъ Дондуковъ. Приготви се триумфалната врата както прилича. Отидохме на посрѣщане до гарата. Гръцкия владика, на чело пакъ съ своитѣ паликарета, иска да направи сжщото. Дондуковъ му каза, „ний сме дошли да освобождаваме България, нѣма ли тукъ въ Варна българска черква?“ Владиката отговори че има. Княза му отговори „азъ ще отида тамъ.“ Отъ гарата той си замина на опрѣдѣлената квартира. Вечерьта бѣше дъждовно. Часа бѣше около 8. Княза обиколенъ отъ неговитѣ опълченци, защото се научилъ че Турцитѣ щѣли да уничтожатъ земледѣлческата каса въ управлението. Затова дошелъ въ Варна и отиде въ управлението и запечата касата, затвори вратата и постави караулъ. Дойде телеграма, че генералъ Вановски иде отъ Силистра. Пристигна вечерьта. На сутрешния день отидоха въ управлението дѣто Турцитѣ бѣха въоружени да не прѣдаватъ правителствения домъ. Изсвири тржбата и веднага обградиха рускитѣ кавалеристи (гусари) правителствения домъ. По този начинъ се прѣвзе дома. За губернаторъ биде поставенъ Баумгарденъ. Подиръ всичко това княза каза да посѣти българската черква св. Архангелъ. Черквата, макаръ и малка, но бѣше пълна съ народъ. Направихъ молебенъ като изказахъ благодѣнственое за Освободителя и Освободителитѣ. Подадохъ св. кръстъ на княза и той, като го цалуна, ми каза „Батюшка нѣмате ли друга черква освѣнъ тази?“ Отговорихъ му „нѣмаме.“ Той каза: „азъ ще заповѣдамъ на губернатора да се направи тукъ въ Варна една черква, която да нѣма втора въ България. Измежду си запишете нѣкаква помощь за тая черква.“ Той се обърна къмъ присжтствующитѣ и имъ каза, че по благоволението на Нег. Величество, България се освободи. Излѣзоха отъ черквата.

В. Христовъ ще заминава за Манчестръ. За градоначалникъ се назначи капитанъ Ранчиовски, за секретаря му В. Папанчевъ. Градоначалника ме вика съ писмо и ми каза, че трѣбва човѣкъ за прѣдседатель на окр. сжд. Намислихъ за В. Христовъ. Въ това врѣме той ме търси да си

[1]) Руситѣ били на лагеръ кждѣ католическитѣ гробища, а Турцитѣ отъ лѣвата страна на Ибрямъ капия т. е. между държавната болница и втората м. прогимназия (зданието „св. Кирилъ“).

Бѣл. на ред.

земе сбогомъ. Казвамъ му „не уже-ли когато се освободи България, ще я оставите? Тукъ сега ще се търсятъ хора като Васъ.“ Той ми отговори „дядо попе, ела съ мене, ти ще бждешъ прѣдседатель на окржжния сждъ.“ Отидохме при градоначалника дѣто имаше нѣколцина Българи отъ Бесарабия. Отъ тѣхъ се опрѣдѣлиха двама за членове и Венедикъ Поповъ за секретарь. Трѣбвало сега да дадатъ клѣтва; наченахъ съ благословенъ Богъ нашъ. Новитѣ български сждии дадоха клѣтва. Подиръ нея държахъ слѣднята рѣчь: „Почитаеми Господа сждии, днешния день ще се смѣта като епоха въ нашия общественъ животъ. За пръвъ пжть днесъ се открива въ нашия градъ българско сждилище. Туй е отъ висока важность. Правосждието е основата на обществения животъ. Длъжноститѣ, които се възлагатъ на Васъ, господа сждии, сж твърдѣ високи. Вий, господа сждии, трѣбва да бждете пронизани отъ всичката имъ важность. За всичкитѣ си дѣла Вий трѣбва да имате прѣдъ видъ да се водите отъ закона, защото вашата отговорность е голѣма прѣдъ отечеството и прѣдъ Бога. По този начинъ Вий ще спомогнете за благоденствието на человѣчеството и на отечеството ни, защото само онуй мѣсто и онзи народъ цъвти, напрѣдва и благоденствува, въ който владѣе правосждието. Нека Богъ да Ви освѣтлява и ржководи въ всичкитѣ Ви дѣла. Аминъ.“ (1 октомврий 1879 г.).

Г. Велчевъ прие окржжния сждъ, В. Христовъ стана кметъ[1]), П. Христовъ Иншпековъ нотариусъ и синъ му, Моску Петровъ, касиеръ на градската каса.

Даде се заповѣдь да се събаря калето. Опрѣдѣли се комисия отъ Я. Жековъ, А. Карабатакъ и Хаджи Данаилъ Василевъ[2]). Плочитѣ надъ калето се продаваха едната за грошъ, а другитѣ безъ пари.

Свикахъ нѣколко граждани и имъ прѣдложихъ да-ли да поканимъ отъ Шуменъ Негово Високо Прѣосвещенство. Изказаха желание че трѣбва. Рѣши се да се приготви за него кжщата на Сава Георгиевичъ и да се покани. На мене се възложи да го поканя. Написахъ му „Ваше В. Пр., понеже гр. Варна се освободи, натоваренъ съмъ отъ страна на варненскитѣ граждани Българи да Ви поканя да посѣтите града ни.“ На втория день получавамъ телеграма, да приготвимъ всичко. Вечерьта посрѣщаме негово Високо Прѣосвещенство и това бѣше за насъ Българитѣ висока радость.

Ради П. Коларовъ ще встжпва въ бракъ съ дѣвицата отъ с. Джаферли, дъщеря на кмета. Той искалъ разрѣшение да го вѣнчая азъ. Н. Прѣосв. казва че това село не е негова епархия, а на гръцкия владика. Иди, та искай отъ него разрѣшение. Съ гръцкия владика Кирилъ имахме едно интимно приятелство, когато бѣше гостоприемница въ мънастиря св. Димитръ (Евксиноградъ). Кирилъ далъ позволение. Това било на 2.IX.1881 г. Въ с. Джаферли имаше пѣвци, които знаятъ български. Зимамъ си всички потрѣби отъ варненската черква и заминавамъ отъ вечерь за селото. Слизамъ въ дома на епитропа дѣдо Ив. Божковъ, Българинъ. Срѣщнахъ се съ свещеника и му казахъ че ще служа утрѣ, ако обича съ него, богослужение. Той ми отговори че не знаялъ български. Казахъ му да чете гръцки, но той не иска, защото азъ съмъ билъ схизматикъ а той православенъ. Тогава бѣше управитель П. Станчевъ. Когато се научи, че азъ съмъ въ селото, веднага изпрати старшия Атанасъ Ержмъ-оката съ 7 стражари, които ужъ заминавали за с. Дишбудакъ. Азъ ги задържахъ въ селото. Джаферлийския свещеникъ Павли Жековъ събира селени за скандалъ. Дохожда въ дома на дѣдо Ивана съ 4—5 Гагаузи и ми запрѣщава да служа. Азъ ги изгонихъ като казахъ на попа да си върви на леглото, защото иначе ще го пратя подъ стража въ Варна. На утрѣшния день, св. Недѣля, отивамъ въ черквата и си почвамъ божествена служба. Въ черквата бѣха надошли жителитѣ отъ с. Ени-кьой и Джевизли (гръцка епархия и енория). При служенето държахъ рѣчь отъ Евангелието, като разяснихъ на присжтствующитѣ освобождението на България. Хората се зарадваха, дѣто едвамъ сега слушали божественна служба на български езикъ. На втория день, като се върнахъ, отидохъ при Н. Прѣосвещенство, и разказахъ му за станалото. Той ми каза: „Ами съ с. Карахюсеинъ какъ ще направишъ?“ Отговорихъ му и за тамъ ще му дойде реда.

Научихъ се, че свещеника отъ Правадия отишелъ въ с. Карахюсеинъ и че не му отворили черквата и не искали просто да го знаятъ за нищо. Той си заминамъ. Взималъ отъ участъка старшия

---

[1]) По приказанието на варненския губернаторъ, прѣдседателя на варненския градски съвѣтъ П. А. Поповъ, разпрати покана на 18 ноември 1878 г., съ която кани нѣкои граждани да присжтствуватъ на избиране кметъ въ салона на правителствения конакъ. Писмото носящо № 41 се съхранява въ варненския музей.

[2]) Българската градска община държа на 19 августъ 1879 г. събрание, въ присжтствие на 38 граждани, по въпроса на мухтаритѣ. Рѣши се да се назначатъ двама мухтари, а именно Добри Ивановъ и Иорданъ Тодоровъ, които да опишатъ българскитѣ домочадия и жители въ града. Рѣши се още, че като е българското население лишено отъ общеполезни здания, като черкви и училища, да се помоли правителството да отстжпи материали отъ варненското кале на българската община, За сключване условие съ правителството общината опълномощава: Х. Дан. Василевъ, Ян. Жековъ, Анд. Недѣлчевъ и Я. Прагматаревъ (Протокола на това събрание се съхранява въ варненския музей).

съ четирма стражари, слизамъ въ с. Гебедже и Дерекьой. Отъ тамъ прѣзъ с. Емирлеръ въ Девня. Тукъ прѣспахме. Сутриньта въ сѫбота, заминахъ въ с. Карахюсеинъ. Повикахъ селенитѣ отъ които събрахъ свѣдения по работата си. Стана вечерь. Понеже много пѫти съмъ бивалъ въ това село, но не съмъ влизалъ въ черквата имъ, като се разходихъ изъ двора, видѣхъ надписитѣ върху надгробнитѣ камъни да сѫ повече български. Пожелахъ да отворятъ черквата. Отвориха я. Попитахъ свещеницитѣ да ли държаха вечерня? Не сме. Запитахъ ги, имате ли български книги? Имаме[1]). Изявихъ желание да служа. Отговориха ми на драго сърдце. Сутриньта, въ недѣля, по отпуска, въ кафенето на Паску П. Стайковъ, помежду разговора, запитахъ свещеницитѣ, защо ходятъ така кирливи и съ мазни килимявки? Не е ли срамно за Карахюсеинци? Всички се понамръщиха. Свещеника Василий каза че нѣмали срѣдства. Казахъ имъ, че сега е Българско а вий се гърчеетѣ. Защо не признаете българския владика, че да вземете заплата отъ която ще имате срѣдства. Какъ може да стане това? Казвамъ имъ: „желаете ли?“ Отговориха ми, „желаемъ.“ Викамъ даскала имъ и му казвамъ „земи перото, та направи едно прошение до Нег. Високопрѣосвещенство. Пратете го или занесете го, та азъ когато ще се завърна отъ работата, ще уравня въпроса.“ Когато се завърнахъ отъ другитѣ села, отивамъ въ митрополията. Тогава ме пита дядо владика какъ съмъ свършилъ съ Карахюсеинци? Отговорихъ му „какво не прави силата.“ И така въ малко врѣме гръцката епархия изгуби шесть села.

Въ тогавашно врѣме, т. е. прѣзъ 1880 г. бѣше учил. инспекторъ Миланъ Радиовевъ. Въ с. Кестричъ бѣше учитель Н. П. Ивановъ отъ с. Николаевка. Гръцкия владика бѣше Кирилъ; той надъхалъ жителитѣ отъ с. Кестричъ да не признаватъ Милана за инспекторъ и да изпъдятъ българския учитель. Инспектора отива да изучи защо сѫ го изпъдили, но тѣ не искали да признаятъ и него. Инспектора се оплаква на окрѫжния сѫдъ; той рѣши да се изпроводи свещ. Върбановъ въ с. Кестричъ за да поправи тѣзи неразбрани Гагаузи. Вечерьта, срѣщу 18 Декември 1881 г., призоваха ме въ правителствения домъ, дѣто бѣше приготвенъ файтонъ. Поканиха ме да отида въ с. Кестричъ. Качихъ се на файтона, минахъ край дюгеня на Георги Чубрицата, поканвамъ го за другаръ и той седна заедно съ мене на файтона и отправихме се за селото. Вечерьта, часътъ 8, събирамъ селенитѣ въ училището. Гагаузитѣ не искатъ да дойдатъ. Пристигнаха стражаритѣ съ старшията Ат. Яржмъ-оката. По този начинъ дойдоха всички. Зададохъ имъ въпросъ „защо сте изпъдили учителя, защо сте затворили училището и защо не признавате правителствения инспекторъ?“ Казаха „ний си имаме инспекторъ.“ Кой е той? „Гръцкия владика.“ Той е владика, а не инспекторъ. Ний го признаваме за всичко. Кѫдѣ се намирате? Въ Кестричъ. А Кестричъ не е ли въ България? Незнаемъ. Казвамъ „вий сте отъ заклетитѣ Гагаузи, които считате Българитѣ за схизматици. Обаче азъ ви казвамъ че тукъ е сега България, не е Турция, не е Гърция, затова трѣбва да се подчинявате на властьта т. е. на българското правителство. Разпоредихъ се щото единъ по единъ отъ възразителитѣ да затворятъ въ стаичката прѣдъ черковнитѣ врати. Най послѣ селенитѣ захванаха да ми се молятъ да пусна арестуванитѣ и да не ги проваждамъ въ Варна. Арестуванитѣ бѣха шесть души. Обѣщахъ се да ги пусна. Направи се акта[2]). Тогава освободихъ арестуванитѣ и се свърши събранието (часа бѣше 2 слѣдъ полунощь). На сутрешния день доложихъ всичко на управителя. Потърси се гръцкия владика. Единъ неговъ приятель го прѣдизвѣсти нощемъ, че ще бѫде арестуванъ за подбуждение на Кестричанитѣ. Владиката изчезна отъ града (1881 г.). Жителитѣ Гагаузи се подигнаха да заминатъ за Гърция (Волосъ). Отидоха. Но като видѣли че тамъ земята е пълна съ кремъци-камъни, които се употрѣбяватъ за дикани, върнаха се назадъ.

[1]) Тѣ се намираха въ друга черква (въ българската махала).

[2]) Той се съхранява въ варненския музей.

ГРАДСКО ОБЩИНСКО СЪБРАНИЕ ВАРНА

X.

Балчикъ.[1]

Съобщаватъ К. и Х. Шкорпилъ.

А. *Географическо положение.* Югоизточната часть на добруджанската равнина постъпенно се снишава, отъ най-високата си точка съ 306 м. надморска височина (между с. с. Баллъджа, Ай-орманъ и Семизъ-алж), къмъ изтокъ до морския брѣгъ, на сѣверъ отъ носа Гелареto (съ срѣдня надморска височина 60 м.). Тази часть се спуща стръмно къмъ долината Батова и къмъ морския брѣгъ. Склоноветѣ иматъ повечето видъ на тераси, които сж отдѣлени съ стръмни склонове; тѣ сж се образували чрѣзъ отцѣпване отъ равнината въ врѣме на землѣтресения или чрѣзъ подхлъзване (причинено отъ просмукване на подпочвени води).[2] Склоноветѣ сж разбраздени съ къси дълбоки долчинки. Къмъ Батова се спущатъ Тюлюджженска, Чаталарска[3], Алаклисенска и Евлеклерска; къмъ морето се спущатъ Момчилска, Акбунарска, Балчишка, Тюркъ-Суютчукска, Михалъ-Бейска съ Каварненска, Дълбокъ и Болата.[4]

Града Балчикъ е разположенъ точно въ срѣдата на южнитѣ склонове на горѣописаната часть на добруджанската равнина и въ срѣдата на морския брѣгъ, между варненския заливъ и Гелареto, на 43° 25′ сѣверна ширина и 45° 30′ изт. дължина (отъ Ферро). Града е разположенъ върху стръмния склонъ на равнината, която тука има 215 м. надморска височина. На изтокъ отъ града се намира дълбока долчинка, нарѣчена „кулакъ".

Въ града има нѣколко тераси, отдѣлени една отъ друга съ стръмнини и амфитеатрално разположени една върху втора. До морския брѣгъ се намира ивица върху която е разположена найдолната часть на града (съ новата мелница, митницата и болницата). Върху първата тераса се намира общинското и околийско управления и градската градина; върху втората — прогимназията, площада, черквата „Св. Троица" и Солакъ джамия. Върху равнината и стръмния склонъ, надъ втората тераса, е разположена Гемиджи махала.

Надъ лѣвия брѣгъ на балчишката долчинка е циганската махала и старитѣ турски гробища.

Града лежи върху развалинитѣ на стария градъ Дионизополъ, който е билъ заграденъ съ крѣпостни стѣни, остатъци на които се намиратъ на равнината до Гемиджи махала и надъ дѣсния брѣгъ на долчинката, подъ втората тераса (до черквата Св. Троица и др.). Центъра на стария градъ е билъ вѣроятно върху втората тераса, гдѣто сж били намѣрени най-важни старини.

Гробищата на стария градъ не сж били на едно мѣсто, но пръснати, както напримѣръ на изтокъ отъ града, на мѣстото на старитѣ турски гробища, послѣ край пжтя за Тузла[5] и др. Гробници на заслужили граждани се намирали на площада прѣдъ прогимназията (гл. гробната находка).

На бърдото, което отдѣля блатото[6] „Тузла" отъ морето, се забѣлѣзватъ остатъци отъ строителенъ материалъ.

Б. *Исторически прѣгледъ.* Елинскитѣ търговци заселили черноморския брѣгъ нѣколко вѣка прѣди Р. Хр.; тѣ съзнали сгоднòто положение на балчишкия заливъ, който е напълно запазенъ отъ

---

[1]) Съ нѣколко таблици и съ фиг. I и II въ табл. № II.

[2]) Отъ Каварненското пристанище чакъ близу до Шабленския фаръ склоноветѣ иматъ видъ на стръмни скали (съ малки изключения).

[3]) Старото название е „Карлжкьой".

[4]) Тя се намира на сѣверъ отъ носа Гелареto.

[5]) Край пжтя, върху срѣднята тераса, се намира една естествена могила, нарѣчена „Малъ Тепе", съ развалини на старо светилище и гробове около могилата. Нѣкои гробове сж изсѣчени въ скалиста почва. Строителния материалъ отъ светилището е дигнатъ.

[6]) Балчишката Тузла. Нейната лѣчебна каль и пр. Д-ръ П. Ив. Стояновъ, Варна 1911.

сѣвернитѣ вѣтрове, та основали на брѣга му заселище „*Круной*“ (отъ „круносъ“ значи „изворъ“ [1]). То е било послѣ прѣименувано по името на винарския богъ, на „Дионизовъ градъ“ (Дионизополисъ) [2]). Въ околностьта сѫ живѣяли Тракийци и Скити. Тѣхното заселище се намирало близу до града [3]), вѣроятно върху равнината около Баиръ Баши, дѣто се намира една голѣма група гробни могили (около 50). Разкопаването имъ ще хвърли свѣтлина върху погребалнитѣ обичаи на народитѣ, които ги насипвали.

Дионизовия градъ билъ автономенъ; тукъ били сѣчени монети отъ бронзъ [4]). Типоветѣ имъ сѫ слѣдни. На прѣднята имъ страна е изобразена главата на Дониза, а на задната вѣнецъ отъ брешланъ съ двѣ звѣзди, тояга и съкратеното име на града. Върху втория типъ има вѣнецъ отъ лозени листа, гроздъ и името на града. Върху третия типъ е изобразена главата на богиня Деметра, вѣнецъ отъ житни класове и името на града. Четвъртия типъ има изображение на сѣдяща богиня. Една монета отъ този типъ се съхранява въ варненския музей; върху прѣднята ѝ страна е ударена кржгла контрамарка съ звѣзда. Върху друга една автономна монета е ударена кржгла контрамарка съ човѣшка главичка. Тѣзи марки сѫ ударени, види се, отъ завладѣтелитѣ на града.

Изображенията върху монетитѣ иматъ свое значение. Дониза е билъ градския богъ и съ брешланения вѣнецъ е била овѣнчавана главата му. Вѣнцитѣ отъ лозени листа и житни класове показватъ произведенията на тукашния край.

Монетитѣ сѫ били сѣчени прѣди Р. Хр.

Още прѣди Р. Хр. Римлянитѣ почнали да завоюватъ балканския полуостровъ; въ 146 год. пр. Хр. била прѣвзета Македония. Тѣ трѣбвало да завоюватъ съсѣднитѣ страни чакъ до естествена граница, а именно до Дунава. Римскитѣ войски подъ началството на S. Scribonius Curio (въ 75—72 г. прѣди Р. Хр.) стигнали до Дунава и скоро слѣдъ това M. Lic. Lucullus прѣвзелъ Добруджа заедно съ елинскитѣ крайбрѣжни градове чакъ до устието на Дунава (до гр. Истросъ). Обаче слѣдъ малко, въ 59 г., се възбунтували народитѣ край Дунава, побѣдили Римлянитѣ, които били прѣдводителствувани отъ македонския императ. замѣстникъ C. Ant. Hybrida и ги пропѫдили.

По това врѣме отвъдъ Дунава имало голѣма държава на Дакитѣ; тѣхния кралъ билъ Биребиста. Той завладѣлъ елинскитѣ градове чакъ до бургашкия заливъ. Еднитѣ отъ тѣзи градове сѫ били принудени на сила да се прѣдадатъ, а другитѣ се прѣдали по миренъ начинъ. Между послѣднитѣ е билъ Дионизополъ; той се прѣдалъ благодарение на способностьта на гражданина Акорнионъ. За заслугитѣ които направилъ той на града се споменува въ единъ надписъ (декретъ), написанъ върху каменна плоча (0·46—0·50 м. широка, 0·63 м. висока и 0·10 м. дебела). Тази плоча намѣрихме захвърлена въ една грамада камъни до прогимназията (до Темелковия ханъ). Върху нея има надписъ, състоящъ отъ 49 реда, писани съ дребни букви. Плочата се съхранява въ софийския музей.

Споредъ надписа заслугитѣ на Акорниона сѫ били слѣднитѣ: 1) въ 1—9 редъ се говори за нѣкакво посолство въ което той зелъ главно участие. Вслѣдствие на него сѫ били освободени неговитѣ съграждани, 2) въ 9—21 редъ се говори за дѣятелностьта му като жрецъ на разни божества, които сѫ били почитани въ гр. Дионизополъ, 3) въ 22-редъ се говори за политическата му дѣятелность, която се отнася къмъ врѣмето, когато Биребиста билъ въ Тракия. Тази часть на надписа прѣд-

---

[1]) Въпроса за положението на „Крунои“ не считаме още за окончателно разрѣшенъ. Името напомва на „Cranea“ (с. Екрене) въ съсѣдния Батовски заливъ, дѣто могатъ да приставатъ кораби на разтояние 1½ мили отъ брѣга (при дълбочина 13—15 м.). Въ балчишкия заливъ приставатъ на разтояние ¾ мили (при дълбочина 15 м.). До с. Екрене има голѣмо укрѣпление (въ Хачуката) и старо селище, край пѫтя за с. Дишбудакъ. Тука сѫ били намѣрени разни старини като: 1) плоча 0·45×0·40 м. съ изображения (Kanitz III, 191), 2) плоча съ тракийски конникъ (въ варненския музей) и 3) плоча 0·80×0·42×0·14 м. съ изображения на нѣколко жени, които се държатъ за ржцѣ. Тази плоча е погрѣшно отбѣлѣзана въ „Antike Denkmäler m Bulgarien“ (№ 189, стр. 170), че била намѣрена въ Балчикъ. Плочата се намира въ софийския музей.

Плиний (№ h. IV 44) казва: „Дионизополисъ, наричанъ по-напрѣдъ Крунонъ, мие го рѣката Зирасъ“ (Dionysopolim Crunon antea dictam adluit Zyras amnis). Тази рѣка е била Батовска, която тече край с. Екрене. (D-r Weiss Dobrudscha, Sarajevo 1911 p. 10.).

Плиний споменува по тѣзи мѣста „Gerania“.

Mela (II 22 ed. Parthey) различава „Круносъ“ и Дионизополъ (est portus Crunos, urbes Dionysopolis, Odessos etc).

Въ XIV и XV вѣкъ се споменува „*Cranea*“. Въ единъ надписъ отъ Варна се споменува „Руни“ (Шкорпилъ, Записки импер. Одесскаго общества XXI, 27. и Denkmäler № 360).

[2]) Страбонъ знае само старото название (круной). Въ стихотворната география, която се приписва на Скимна Хиоски четемъ: „Дионизополисъ, който по напрѣдъ се наричалъ Крунои, прѣди теченията на тамошнитѣ води. Послѣ по тия мѣста изхвърлена била отъ морето една статуя на бога Дониза и отъ това казватъ, че града се е нарѣкалъ Дионизополисъ. А въ границитѣ на Кробизитѣ и Скититѣ обитаватъ смѣсени Елини“.

[3]) Близу лежащи заселища на елинскитѣ колонисти и на туземцитѣ (Тракийци и др.) се намиратъ до Месемврия, Созополъ, Каварна, Калиакра и Варна (гл. Извѣстията. Варна III, стр. 3, заб. 4),

[4]) Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands. I B. Pick. Berlin 1899, p. 125.

[5]) Гл. „Извѣстията“, Варна III стр. 3 заб. 4.

ВАРНЕНСКА ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

ставлява най-голѣмъ интересъ; чрѣзъ нея се опрѣдѣля и врѣмето, когато е царувалъ Биребиста (къмъ срѣдата на първия вѣкъ прѣди Хр.). Говори се за двѣ събития: 1) въ 16 редъ за Акорниона, че е изпълнявалъ длъжность жреца на бога Диониза, когато римския замѣстникъ С. А. Hybrida зимувалъ съ войската си въ гр. Дионизополъ или нѣкждѣ близу до него, 2) въ 32—35 редъ се пише, че Акорнионъ билъ изпратенъ отъ царя при римския императоръ Помпей, съ когото се е срѣщналъ въ Македония до гр. Иракли. Извѣстно е, че балканския полуостровъ е билъ тогава театръ на кървави междуособни войни между Цезаря и Помпея, които се завършили съ побѣдата на послѣдния при Фарсала (въ 48 г. прѣди Хр.). По този начинъ срѣщата на Акорниона съ Помпея е станала прѣзъ 48 или 49 год. прѣди Христа.

Освѣнъ показаното историческо значение надписътъ е още интересенъ и по съобщенитѣ въ него свѣдения за държавния и религиозенъ животъ на населението на града. Ний виждаме, че тойималъ демократическо управление. Единъ отъ главнитѣ богове билъ Дионизъ; въ негова честь се празднували всѣка година особени тържества, нарѣчени „Дюнизии.“ При тѣхъ сж били възнаграждавани заслужили лица. Съвѣтътъ и народътъ постановили: „да бжде Акорнионъ овѣнчанъ въ този праздникъ съ златенъ вѣнецъ и съ мѣдна статуя и да се опрѣдѣли за неговата статуя най-лично мѣсто на площада.“

Въ надписа се споменува още за други богове, като „Сараписъ, великъ богъ и самотракийскитѣ богове[1]).“

Почитане на египетскитѣ богове а особенно на Сараписъ, Изисъ, Арпократъ, Анубисъ и Осирисъ било много разпространено въ всичкитѣ части на балканския полуостровъ, въ южна Русия[2]) и др. Почитането на боговетѣ е било, види се, прѣнесено въ черноморскитѣ страни, чрѣзъ търговскитѣ сношения съ гр. Александрия въ Египетъ. Възможно е, че въ града живѣяли и търговци отъ Александрия. Сараписъ е изобразена, както ще видимъ подолу, върху римскитѣ монети, сѣчени въ Дионизополъ.

Въ Балчикъ е била намѣрена часть на глинена статуйка на бога Осириса (гл. табл. II фиг. 1); тя е 11 см. висока. Глината е червеникава, малко шуплеста. Отъ задната страна статуйката е изгладена; тя се съхранява въ варненския музей. Извѣстния египтологъ проф. Б. Тураевъ въ Петербургъ[3]) до когото изпратихме фотографията на статуйката, ни отговори слѣдното: „тя прѣдставлява Осирисъ, обикновенъ типъ на статуйкитѣ му. Обикновенно сж изработени отъ бронзъ, камъкъ и по нѣкогашъ отъ дърво. Жезълътъ се намира почесто въ лѣвата ржка. Намирането на египетския богъ въ България е отъ особенъ интересъ.“

„Великия богъ“ който билъ много почитанъ въ Одесосъ (Варна) е изобразенъ върху римскитѣ монети на гр. Дионизополъ.

За жрецитѣ на бога Диониза се споменува въ балчишкия декретъ, че жрецството оставало вакантно нѣколко години и че само по настояване на съграждани се е съгласилъ най-послѣ Акорнионъ да приеме тази длъжность. Въ римско врѣме сж били сѣчени въ града монети. Извѣстни сж такива отъ врѣмето на императора Комодъ (175—192), Северъ (193—211), негова жена Домна, Александръ (222—236) и Гордианъ III (238—244). Монетитѣ сж пиринчени. Досега сж извѣстни 33 разни вида[4]); отъ тѣхъ 21 сж отъ врѣмето на Гордиана. Това показва, че градътъ достигналъ най-цвѣтущо положение въ царуването на този императоръ. Слѣдъ него градътъ пропадналъ; това може да се заключи отъ обстоятелството, че е прѣстанало сѣченето на монетитѣ.

На прѣдната страна на тѣхъ е изобразена императорска глава или два срѣщугледащи бюстове на императора и на богинята Сараписъ. Върху задната страна (опакито) е отбѣлѣзано името на града съ изображения на разни богове като Дионизъ, голѣмия богъ[5]), Хераклъ, Деметеръ (съ класъ въ едната ржка), Зевсъ (съ орелъ), Сараписъ, Атина (съ щитъ), Асклепий (съ тояга около която е увита змия), Немезисъ (съ вѣзни), Конкордия и Тихе. У една монета, отъ врѣмето на Александра, е изобразенъ

[1]) *В. Латышевъ* „Декретъ изъ г. Діонисополя, сообщенный К. В. Шкорпиломъ“ (Журналъ Минист. Нар. Просвѣщенія 1896). К. и Х. Шкорпилъ „*Светлина*“ мартъ 1896 г. и Отчетъ на варненската мжжка гимназия 1898 г—Калинка: Antike Denkmäler in Bulgarien 1906 год. № 94.

[2]) W. Drexler. Mythol. Beiträge. Leipsig I. 1890.

[3]) Prof. B. Turajef. Objets égyptiens et égyptisants trouvés dans la Russie meridionale (Revue archéologique. Paris II, p. 20—36).

[4]) Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands, стр. 125—139.

[5]) Този богъ е билъ уважаванъ много въ гр. Одесосъ (Варна); той е изобразенъ стоящъ и държащъ рога на изобилието и чаша. До него се намира олтаръ. Богътъ не се е наричалъ „Кирза“, както е отбѣлѣзано въ Извѣстията III стр. 4; това е било името на чиновника който се разпоредилъ да се отсѣкатъ тетрадрахми съ името на Александръ Велики, Великия богъ и съ името на града „Одесосъ“. (стр. 524. Die Antiken Münzen etc.).

гроздъ и запаленъ факелъ. Върху монетитѣ е отбѣлѣзанъ знака на стойностьта съ букви: В, Г, Д. Е. Тѣжината на ония съ първия знакъ е отъ 3·52—4·70 грама, съ втория—7·7, съ третия отъ 8·90—14·55 и съ четвъртия отъ 8·12—10·24.

Прѣзъ Дионизополъ е минавалъ римския крайбрѣженъ пѫть отъ Цариградъ къмъ устието на Дунава (споредъ Tab. Peut.); втори пѫть отъ Балчикъ направо къмъ Манкалия (Callatis) съ станцията *Timogittia* (Itin. Ant.) а трети къмъ гр. Abrittus (до с. Абтаатъ). Станцията е била отдалечена отъ Callatis XVIII римски мили, а отъ Дионизополъ XXIV р. м.; тѣзи разстояния показватъ, че тя била на мѣстото на старото селище съ укрѣпление, до с. Калайджидере.

Споредъ разпрѣдѣлението на римскитѣ провинции на императора Диоклециана (284—305), Дионизополъ принадлежалъ къмъ „Скития"; границата ѝ съ провинцията „Долна Мизия" е била, види се, Батовската рѣка, наричана въ старо врѣме „Зирасъ" [1]). Мѣрата на града достигвала чакъ до с. Дишбудакъ, дѣто е билъ намѣренъ пограниченъ камъкъ на общината Одесосъ (Варна). Върху него има надписъ: *F(ines) terr (itorii) Odess (itani)* т. е. края на одеситанската мѣра [2]). Другъ пограниченъ камъкъ билъ намѣренъ до с. Калайджидере съ слѣденъ надписъ: *F (ines) terr (itorii) Call (atidis)* т. е. края на калатидската мѣра (мангалийска) [3]).

За благосъстоянието на града можемъ да заключаваме по намѣренитѣ архитектурни камъни отъ разни постройки, корнизи отъ мряморъ [4]), релиефи, статуи, гробни находки, олтари и пр.

Къмъ тѣхъ принадлежатъ: 10 кржгли олтарчета 0·5 м. високи съ 4 жгълна база отъ зеленикъвъ камъкъ, съ знакове на каменари [5]); петь статуи безъ глави отъ които едната е (0,55 м. висока) на бога Пана, сѣдящъ на скални блокъ, съ надписъ [6]), мряморна статуйка на бога Асклепия (0,22 м. висока) [7]), плоча съ изображение на бога Диоскура [8]), плоча съ елински надписъ [9]), часть отъ мряморна плоча съ релиефъ и надписъ [10]).

Отъ императорско врѣме произлизатъ нѣколко камъни съ надписи: отъ Веспазиана (79—81) [11]), М. Авр. Севера (222—235) [12]) и Гордиана III (238—244) [13]). Единъ надписъ билъ поставенъ въ честь на Полионъ, импер. замѣстникъ въ врѣмето на Антонина Пия (138—161) [14]).

Другъ единъ надписъ е билъ поставенъ въ честь на гражданина Димитри, синъ на Диогена, който заемалъ разни длъжности въ родния му градъ и е ходилъ като посланикъ при императора въ Римъ [15]). Другъ единъ надписъ гласи че е билъ поставенъ въ честь на заслужилия М. Аврели Диоскуръ: „ . . . свещеникъ на богъ Дионизъ, основателя на града" [16]). Освѣнъ това надгробенъ латински надписъ [17]).

Останки на стара крѣпость се забѣлѣзватъ на платото на Добруджанската равнина, на С.И. надъ града. Отъ нея се познава една кула въ югозападния жгълъ; отъ кулата слиза единъ зидъ (65° ЮИ) къмъ края на равнината. Той е 200 разкрача дълъгъ; на него има кула. Втория зидъ върви съ направление 25° СИ, успоредно съ сърта (550 разкрача) като се завива послѣ къмъ него (280 р.) Отъ кое врѣме е тази крѣпость не може още да се опрѣдѣли.

Въ врѣмето на Юстиниана [18]), прѣзъ 543 г., внезапно се е дигнало морето до Дионизополъ и Одесосъ (Варна), като се е разлѣло четири римски мили надалечъ отъ брѣга (до Варна). Това подигане на морето е било причинено, види се, отъ подморско землетрѣсение [19]).

Въ първитѣ християнски врѣмена въ Балчикъ е имало епископъ [20]).

Въ срѣднитѣ вѣкове се споменува градътъ въ българскитѣ и византийски лѣтописи отъ XIII и XIV вѣкъ подъ название *Карвона* или *Карвуна* [21]). Прѣзъ 1346 г. господарътъ на града е билъ *Бали-*

---

[1]) D-r J. Weiss. Die Dobrudscha. Sarajevo 1911 стр. 10, 24, 78.
[2]) C. I. L. III 12507. Камъкътъ се съхранява въ варненския музей.
[3]) C. I. L. III 7587.
[4]) Antike Denkmäler № 12.
[5]) Ib. № 231. [6]) Ib. № 188 (Сборникъ, XIII, 432, № 15).
[7]) и [8]) Въ варненския музей.
[9]) № 117. [10]) № 300. [11]) № 20. [12]) Варн. музей. Отъ надписа се вижда че въ града имало Елини отъ Азия.
[13]) Въ варн. музей.
[14]) Jirecek. Arch. epigr. Mitth. X 184. [15]) № 98. [16]) Arch. Zeitung. VIII. 1850. 141. [17]) № 385.
[18]) Theophanes. Ed. Boor I, 222.
[19]) Землетрѣсенията доста често ставатъ по тѣзи страни. Неизвѣстно кога срутилъ се високия брѣгъ между гр. Балчикъ и с. Т. Суютчукъ. При едно землетрѣсение прѣди Р. Хр. унищоженъ билъ гр. Бизоне (до каварненското пристанище). Прѣзъ 1901 г. срутила се часть отъ върха Кечи-кая (козя стѣна) до с. Момчилъ и др.
[20]) De Boor. Zeitschrift für Kirchengechichte XI. XII. 531.
[21]) Jirecek. Cesty str. 616.

касъ отъ болярски куманскиродъ. Той е зималъ участие въ тогавашнитѣ граждански междуособия въ Цариградъ, като е изпратилъ 1000 конника, подъ прѣдводителството на своитѣ братя Теодора и Добротича, на помощь на царица Анна. Името на болярина и града се споменува въ единъ надписъ, който билъ намѣренъ до с. Аджемлеръ (Варненско), въ старо селище подъ срѣдневѣковното укрѣпление „Михлюзъ", за което се споменува въ 1444 г. че е било прѣвзето отъ Владислава [1]). Надписътъ е издълбанъ върху варовитъ камъкъ, широкъ 0·27 м., дебелъ 0·15 и високъ 0.21 (гл. табл. II фиг. II). За съдържанието на надписа се произнася извѣстния Д-ръ Иречекъ, до когото пратихме прѣписа му, така: „Първия редъ е може би началото на нѣкое лично име (Теодоросъ, Теофилосъ и др.). Въ втория редъ безъ всѣко съмнение е името на *Баликасъ* (Мпаликасъ), за който се споменува въ 1346 г. у Кантакузена (кн. III, сар. 95). Въ третия редъ е името *Карвунасъ*. Прѣдполагамъ че камъкътъ е надгробенъ на брата му Теодоръ." [2]).

Възможно е, че Теодоръ живѣялъ въ укрѣплението „Михлюзъ"; то е построено върху единъ издаденъ връхъ (острогъ), на сѣверъ отъ с. Аджемлеръ. Укрѣплението е прѣградено на тѣсното мѣсто съ зидъ и съ окопъ. Подобна направа иматъ и други укрѣпления въ областьта на Баликовитѣ владѣния както Четаларското укрѣпление въ Батово, Чаракменъ надъ Каварненското пристанище, Гелареto и др.

Сегашното име Балчикъ се споменува за пръвъ пѫтъ въ XVI вѣкъ. Това име напомня името на владѣтеля „Баликасъ", който произлиза отъ куманския родъ. Въ извѣстния куманскикодексъ отъ 1303 г., който пройсхожда отъ италианскитѣ колонии въ Кримъ, се срѣща думата „балчукъ" съ значение „каль" [3]). Интересно е, че турския пѫтешественикъ Е. Челеби, както ще видимъ по-долу, обяснява името на града отъ турската дума „балчикъ" (тиня). Дъното на балчишкото пристанище е тинесто. [4]).

Прѣзъ 1651 г., споредъ Евлия Челеби, Балчикъ е билъ богатъ градъ; въ него е имало спахийски кехая и еничерски сердаръ (безъ мюфтия и аянъ). Градътъ се състоялъ отъ около 500 хубави кѫщички, покрити съ керемиди и тънки дъски. Всичко е имало 5 махали и петь джамии. [6]) Най-извѣстната е находящата се до пристанището джамия, която се казвала „Еминъ джамия." Пристанището се е напълнило съ врѣме съ пръсть и пѣсъкъ, та когато духа югоизточенъ вѣтъръ корабитѣ засѣдватъ; непомагатъ и 5 котви. Понеже на едната страна на пристанището има само тиня, затова се казва и „Балчикъ" (на турски значи „тиня").

Ев. Челеби споменува какъ казацитѣ пристигнали до Балчикъ съ 36 голѣми лодки, като се опитали да нападнатъ града. Тѣ били отблъснати отъ Турцитѣ като паднали 400 души и 300 сѫ били плѣнени. Тогава е билъ, види се, опустошенъ и изгоренъ гр. Варна. [7]) Въ 1828 г. Турцитѣ съградили надъ града, откъмъ *CZ.*, земленно укрѣпление, което се състояло отъ три съединени табии съ окопъ прѣдъ тѣхъ [8]). Споредъ Вретосъ Балчикъ е билъ, прѣди 70 г., бѣдно градче; то е било заселено изключително отъ Турци. Когато турското правителство позволило да се изнасятъ храни въ странство, тогава градчето е станало по-богато. Край брѣга сѫ били съградени голѣми житни складове и край тѣхъ християнски кѫщи. Търговията се е развила повече и повече, благодарение сигурностьта на пристанището, въ което корабитѣ сѫ били по-сигурни отъ силнитѣ вѣтрове отколкото въ варненското пристанище.

Населението на Балчикъ възлизало на около 4000 души, между които е имало повече отъ 500 християни. Имало аянъ на варненския паша, санитарно управление и митница, която била подчинена на варненската. Аянътъ ималъ подъ своето сѫдебно вѣдомство повечето села изъ околията и неговата въоружена сила, както казва Вретосъ, се е състояла отъ нѣколко стражари.

Християнитѣ които се заселвали въ града сѫ били Гърци, Гагаузи и Българи. Първитѣ „Hellenes et Joniens" както ги нарича тогавашния гръцки консулъ въ Варна, A. Vrétos, [9]) сѫ били агенти на

---

[1]) Сражението при Варна въ 1444 г. стр. 52. Варна 1908.
[2]) Надписътъ билъ намѣренъ отъ Вълчанъ Констадиновъ и се съхранява въ варненския музей.
[3]) Гл. К. Иречекъ (str. 27 Petschenegen und Kumanen. Prag 1889).
[4]) Мѣстото дѣто приставатъ сега корабитѣ е отдалечено ¾ мили отъ брѣга. Дълбочината на това мѣсто е 14—15 м.; дъното е тинесто (Mer Noir et mer d'Azov. Paris 1904. 78).
[5]) Период. списание XXI 1909, стр. 673.
[6]) Сегашнитѣ джамии сѫ: 1) Керванъ сарай (съградена прѣзъ 1651 г.), 2) Тахна джамиси (1849 г.), 3) Чаршн джамиси (1858 г.), 4) Бошнакъ джамиси (1865 г.) и 5) Джами атикъ (1875 г.).
[7]) Гл. Извѣстията на Арх-то друж. Варна V стр. 10 заб. 4 и Втория год. отчетъ на дружеството 1908 стр. 39.
[8]) Moltke. Der russisch-türkische Krieg 1828, pl. № 13 g.
[9]) A. P. Vretos. La Bulgarie. 1856 St. Pétersbourg. p. 197.

голѣми търговски кжщи съ храни въ Цариградъ и Триесть.[1]) Тѣ си построили черквица, при която е имало гръцко училище.

Българитѣ[2]) построили прѣзъ 1847 г. черквата св. Никола и почнали въ нея да четатъ на славянски. Обаче слѣдъ малко Гърцитѣ насилствено усвоили черквата и изхвърлили славянскитѣ книги.[3])

Прѣзъ 1851 г. Българитѣ построили черквата св. Троица[4]), но и тукъ Гърцитѣ почнали на сила да четатъ гръцки отъ едната страна. Слѣдъ нѣколко врѣме Гърцитѣ откраднали славянски книги и почнали да четатъ само на гръцки.[5])

В. Гробни находки. (Табл. № III — XI[6]).

На площада прѣдъ прогимназията, намѣрена била прѣзъ юли 1907 г. една гробница, която се е състояла отъ двѣ части: *подземна гробница* и *надземна постройка* (като паметникъ); първата била намѣрена напълно запазена и отъ втората сж запазени само най-долнитѣ части.

Тогавашния кметъ на града г-нъ Задгорски извѣсти за находката на Археол. Дружество въ гр. Варна, което веднага изпрати двама делегати (К. Шкорпилъ и А. Явашовъ) да я изучатъ. Делегатитѣ намѣриха повечето прѣдмети вече дигнати отъ гробницата и прѣнесени въ близката прогимназия; благодарение на тинята, която се е натрупала съ течение на врѣме въ гробницата, делегатитѣ намѣриха нѣкои прѣдмети още на мѣстата си.

Постройка. Основата на гробницата образува единъ правожгълникъ (6·20 × 5·6 м.) съ странитѣ обърнати почти къмъ свѣтовнитѣ. Ситѣ на гробницата и на горната постройка сж перпендикулярни (на гробницата 80° СИ, а на постройката 12° ЮИ.) (Табл. III, фиг. 2).

Подземната гробница (фиг. 2, 3 и 4 въ таб. III) прѣдставлява едно правожгълно помѣщение (2,8 × 2,3 м.), проточено къмъ истокъ. Основитѣ сж положени въ самородна, здрава почва и сж направени отъ простъ ломенъ камъкъ и жълтеникъвъ хоросанъ; гробницата е покрита съ цилиндрически сводъ, положенъ върху основния зидъ и е построенъ отъ тухли; сводътъ е билъ построенъ съ помощьта на една дървенна скеля, на която отпечатки отъ дъскитѣ личатъ въ хоросана на свода. За постройката на свода сж употрѣбени два вида тухли: квадратни съ страна 0,35 м. и правожгълни 0,35×0,17 м.; двата вида тухли се изрежданъ правилно въ съсѣднитѣ пластове на свода, които сж успоредни съ осьта на свода. Правожгълнитѣ тухли сж поставени върху тѣснитѣ си страни. При сключване на свода сж употрѣбени тухли и единъ плосъкъ камъкъ. Гробницата е 1,85 м. висока (до върха на свода) и е била измазана грубо съ хоросанъ по цѣлата повърхность. Мазилката, особено на свода, е почти паднала.

Край дългитѣ стѣни въ гробницата сж направени *двѣ легла*, 0,75 м. високи, отъ изправени грубо обработени плочи (по двѣ на всѣка страна) 0,14—0,18 и 0,28 м. дебели, тъй щото външнитѣ имъ стѣни сж на растояние 0,6 м. отъ стѣнитѣ на гробницата. Пространството между плочитѣ и стѣнитѣ е изпълнено съ пръсть. Пространството между леглата е 0,98 м. широко, отъ долу постлано съ плоча отъ варовикъ. На източната отъ тѣснитѣ страни се намира входъ въ гробницата, 0,65 м. широкъ, на височина на леглата, отъ долу подпренъ съ една плоча, изправена върху пода на гробницата; страничнитѣ стѣни на входа сж направени отъ голѣми плочи (0,2—0,25 м. дебели и 0,37—0,55 м. широки и 1,35 м. високи), отсѣчени на вжтрѣшна горна страна на височина до свода (0,1—0,2 м. широко). Отъ входа се излиза въ едно четвъртито кладенцообразно пространство (0,85×0,67 м.), дълбоко 1,6 м., подъ нивото на надземната постройка; то е построено отъ ломенъ камъкъ, прошаренъ съ тухли и хоросанъ въ масивната основа. Входътъ въ това пространство е въ настилката на надземната постройка на гробницата и е закритъ съ източната подвижна плоча на срѣдния редъ на настилката.

Нивото на подземната гробница е 2,5 м. подъ нивото на горната постройка.

Въ гробницата, вѣроятно въ врѣме на проливни дъждове, се е събирала вода, която се е просмуквала прѣзъ сѣверния зидъ на основата, и е течала прѣзъ западното легло като се събирала въ срѣдната

---

[1]) Прѣзъ 1847 г. гръцкото правителство е изпратило въ Балчикъ единъ агентъ. Прѣзъ 1851 г. билъ подигнатъ въпросъ да се назначи единъ агентъ на триесткия Лойдъ, който да изпълнява длъжноститѣ на австрийския консулски агентъ.

[2]) Прѣзъ 1812—1830 г. нѣмало въ града нито една българска кжща (гл. стр. 485 на „Читалище“ 1873. Цариградъ.)

[3]) Цариградски вѣстникъ 1858 и 1859 г. №№ 364, 401, 421 и 455.

[4]) Прѣзъ 1911 г. имаше слѣднитѣ черкви въ града: 1) св. Никола (строена прѣзъ 1862 г.), 2) св. Богородица (1873), 3) св. Георги (1898) и 4) св. Константинъ и Елена (1895). Датитѣ на строението имъ сж съобщени отъ общината.

[5]) Прѣзъ 1859 г. Българитѣ търсили учитель, който да знае български и гръцки. За такъвъ билъ назначенъ Костадинъ отъ В.-Търново; ученици имало 60. Слѣдъ него е дошелъ Димитръ отъ Казанлъкъ. Между Българитѣ първенеца билъ К. Райчевичъ отъ Ст. Загора (Г. Г. Димитровъ. Княжество България. 1895, стр. 202, 203).

[6]) Описанието ѝ публикувахме въ „Извѣстията на археологическия институтъ въ Виена“ (Априлъ. 1912).

часть на гробницата. Отъ утайката на тази вода сѫ били покрити малкитѣ прѣдмети на казаното легло и дюшемето на срѣдната часть (до височина 0,14 м.); на отвѣснитѣ плочи личи ясно, че водата е стояла въ срѣдната часть до височина 0,3 м. Съ тази вода е било пълно едно шише.

Надземната постройка (фиг. 1, 3 и 4 въ табл. III и фиг. 2 въ табл. IV) е положена върху единъ пластъ отъ плочи отъ варовикъ, 0,28 м. дебели, които сѫ положени върху подземната основа отъ ломенъ камъкъ. Върху този пластъ отъ плочи сѫ положени четвъртити камъни (квадри) въ два реда, които се допиратъ съ заднитѣ си плоскости и които образуватъ доленъ пластъ на постройката (1,04 м. дебелъ). Квадритѣ, 0,4 м. високи на външнитѣ страни, сѫ работени въ видъ на пейки, така че подъ горната имъ повърхность (1,42 м. широка) е оставенъ поясъ 8 см. дебелъ и подъ него квадритѣ сѫ дѫгообразно подсѣчени (на ширина 0,2 м.).

Въ срѣдата на долния пластъ, върху фугата между двата реда квадри, е положенъ втори пластъ квадри, слагани правилно на редъ единъ до други; тѣ сѫ отъ долу 0,705 м. широки, 0,36 м. високи и на външнитѣ страни сѣчени въ видъ на простъ корнисъ, който образува цоклъ на стѣнитѣ; горната ширина на квадритѣ (дебелина на стѣнитѣ) е 0,54 м. Съ това се образуватъ на долния пластъ на стѣнитѣ, отъ двѣтѣ имъ страни, каменни пейки (0,34 м. широки), съ изключение на вънкашната сѣверна стѣна на постройката. Тѣзи пейки сѫ били подпрени отъ долу въ срѣдата на странитѣ имъ съ особени подпорки въ видъ на лъвски крака[1]), работени доста грубо отъ варовикъ. Подпоркитѣ сѫ три вида: въ срѣдата на стѣнитѣ съ една задна стѣна; въ вѫтрешни ѫгли и въ вънкашни ѫгли съ двойни задни ѫглови стѣни (Табл. IV, фиг. 2, 3 и 4).

Стѣнитѣ на постройката на втория пластъ сѫ били построени отъ квадри, които били намѣрени разхвърлени въ развалинитѣ; отъ размѣритѣ имъ (височина 0,30—0,35 м, дебелина 0,54 м.) се вижда, че тѣ сѫ били слагани въ правилни пластове.

Входътъ въ постройката се е намиралъ въ срѣдата на южната стѣна; той е 1,35 м. широкъ, съ гладки странични стѣни и отъ долу съ прагъ който билъ намѣренъ на мѣстото си. Прагътъ е направенъ отъ една плоча отъ варовикъ (0,85 м. широка, 1,85 м. дълга) и зазидана отъ двѣтѣ страни, съ единъ издигнатъ (отъ вънъ 0,09 м. и отъ вѫтрѣ 0,04 м.) поясъ на разстояние 0,43 м. отъ външния край на прага. Подъ вѫтрѣшния край на пояса сѫ издълбани двѣ кръгли дупки съ диаметръ 8 см. и 4,5 см. дълбоки за ситѣ на двоекрилна врата, на растояние 0,9 м. една отъ друга; между двѣтѣ дупки (не въ срѣдата) е издълбана правоѫгълна дупка (7×4,3 см.). (Табл. III, фиг. 1).

Подътъ на горната постройка е постланъ съ правоѫгълни варовити плочи, 0,15 м. дебели, наредени въ три реда, перпендикулярни къмъ осьта на постройката; на източния край на срѣдния редъ е подвижната плоча, закривающа входа въ подземната часть; плочата е 0,76×0,8 м. голѣма и отъ три страни на долу клинообразно подсѣчена и съ тѣзи страни е лежала върху околнитѣ три плочи които сѫ сѫщо клинообразно на горѣ сѣчени. Плочата е била закрѣпена съ сѫсѣднитѣ двѣ плочи (западна и сѣверна) съ желѣзни скоби, залѣяни съ олово (Табл. III ф. 1, 3, 4 и табл. IV ф. 2).

Задната сѣверна стѣна на постройката е била отъ послѣ закрѣпена съ другъ подпоренъ зидъ, види се, въ слѣдствие на натиска на наклоненъ теренъ отъ тази страна.

Въ послѣдно врѣме, по причина на регулацията на площадьта, гробницата била дигната; материалитѣ отъ нея сѫ запазени.

Прѣдмети намѣрени въ гробницата.[2]) (Инвентаръть на гробницата).

Въ гробницата сѫ били намѣрени много прѣдмети, които били положени на едно отъ двѣтѣ легла и на земята (между леглата). Много отъ прѣдметитѣ сѫ били покрити съ пластъ отъ каль, която се утаила отъ дъждовна вода, която напълвала гробницата.

I. Сѫдове. Тѣ сѫ направени отъ бронзъ, желѣзо, бѣлезникава смѣсъ, (калай, олово, мѣдь и др.), стъкло и глина.

А. **Бронзови.** (Табл. V, VI, VII, VIII). 1. Бронзенъ сѫдъ, 10 см. високъ, въ видъ на стомна; тѣлото на сѫда има яйцеобразна форма, съ най-голѣмъ диам. 10,6 см.; до долния остъръ край е залѣпена една стойка (съ диам. до 5 см.), излѣта, обработена на стругъ съ вдлъбнато дъно, украсено съ концентрически кръгове. Гърлото на сѫда е стѣснено на горѣ; то е било залѣпено до тѣлото и при долния си край то е украсено пръстенообразно. Горния край на гърлото е разширенъ, издутъ

[1]) Двѣ части отъ тѣхъ се съхраняватъ въ варненския музей.

[2]) Прѣдметитѣ сѫ били съхранявани въ единъ шкафъ въ коридора на прогимназията въ Балчикъ; благодарение на бившия кметъ въ гр. Балчикъ г-нъ Ст. А. Минковъ тѣ сѫ били прѣнесени въ Варненския музей, (нѣкои отъ тѣхъ повредени).

ВАРНЕНСКА ГРАД... БИБЛИОТЕКА

напрѣдъ, за полесно изливане на течностьта. Интересна е дръжката на сѫда; тя е изливана отъ бронзъ и има форма на единъ лежащъ звѣръ надъ устата на сѫда; съ прѣднитѣ си крака се подпира и вилообразно обхваща по-голѣмата задна часть на устата, срѣзана наклонено; муцуната му е дълга и отворена, главата е украсена съ напрѣчно поставенъ гребенъ; опашката на звѣра е обла, на горѣ извита, прѣдставлява по-голѣмата часть на дръжката и на края е разклонена на двѣ; долния край на дръжката, гдѣто е залѣпена до тѣлото на сѫда, е разширенъ въ видъ на плочка, разрѣзана по крайщата и украсенъ съ изпъкнала глава на Медуза, съ крилца въ разхвърлена коса и голѣми уши.

Сѫдътъ е намѣренъ върху сѣверното легло (Табл. V фиг. 1 и 2).

2. Бронзенъ сѫдъ 13,6 см. високъ; тѣлото му е яйцеобразно, отдолу плоско, отсѣчено съ най-голѣмъ диам. 12,8 см., гладко, безъ украшения. Дъното е плоско (диам. 8,1 см.), украсено съ два двойни концентрически кржгове, слабо врѣзани. Гърлото е стѣснено въ срѣдата елипсообразно (5,4×4 см.) и на горѣ разширено и смачкано въ срѣдата като образува издута уста (Schnabel-Kanne), за по-лесно изливане течностьта.

Дръжката е извита надъ сѫда и закрѣпена върху задната периферия на устата; тя е раздѣлена отъ външната страна на три изпъкнали пояса отъ които срѣдния прѣдставлява дълга брада на една глава изобразена въ по-широката горна часть на дръжката; главата е изпъкнала, груба и грозна, съ единъ остъръ калпакъ; очитѣ, дълги уши, широка уста и косата подъ калпака сѫ обозначени съ прости рѣзки. Долния край на държката е залѣпенъ до тѣлото на сѫда и е разширенъ въ четирожгълна плоскость, украсена съ изпъкнала кржгла глава безъ брада и мустаци. Главата е доста изтрита, грубо работена, съ коса въ срѣдата раздѣлена като крилца, виси отъ странитѣ на долу; главата вѣроятно прѣдставлява Медуза.

Сѫдътъ е намѣренъ на земята между леглата (Табл. IV фиг. 3, и Табл. VI фиг. 2).

3. Бронзенъ сѫдъ, 28,8 см. високъ; тѣлото му е конусообразно, съ най-голѣмъ диам. 18,5 см. при горния край, отъ долу плоско отсѣчено; дъното е плоско (диам. 9,5 см.). Гърлото се стѣснява къмъ горния му край гдѣто е разширено фуниообразно; устата сѫ смачкани, на вънъ остро издути за по-лесно изливане.

Държката на сѫда е желѣзна, проста, обла, закрѣпена на гърлото съ единъ желѣзенъ обржчъ залѣпена до гърлото и на горѣ извита а на най-горното мѣсто снабдена съ една издатка, за полесно носене на пъленъ сѫдъ. Долния край на дръжката е залѣпенъ до тѣлото на сѫда и стегнатъ съ едно напрѣчно желѣзо, закрѣпено до обржча на гърлото което липсва.

Сѫдътъ е намѣренъ на южното легло. (Табл. IV. фиг. 4).

4. Броизенъ сѫдъ, 13,2 см. високъ съ обикновена крушообразна форма съ най-голѣмъ диам. 9,7 см. Дъното (диам. 5,1 см.) е плоско на периферията съ стойка и вдлъбнато въ срѣдата, украсено съ концентр. кржгове, работени на стругъ. Устата широки (6.5 см. диам.), кржгли, периферията имъ плоска, на вънъ издута. Дръжката е обла, залѣпена отъ горѣ върху задната часть на устата; на дръжката има само една ноктообразна издатка и при долния край е овално разширена и залѣпена на тѣлото на сѫда.

Сѫдътъ е намѣренъ на южното легло (табл. VI. фиг. 1).

5. Долната часть (тѣлото) на единъ бронзенъ сѫдъ, 9 см. висока, съ най-голѣмъ диам. 11,5 см.; ограничена съ кржгла плоска, навънъ изпжкнала стойка; дъното е плоско и украсено съ слабо врѣзани двойни концетр. окржжности. Гърлото е било разкапано и е било залѣпено къмъ тѣлото. Да ли е имало и дръжка е неизвѣстно (на тѣлото не личи мѣсто за залѣпването ѝ).

Сѫдътъ е намѣренъ на южното легло.

6. Кофа отъ бронзъ съ форма на прѣсеченъ конусъ (Situla), каквито сега се употрѣбяватъ; горенъ диам. 29,4 см. и височина 27,3 см. Дъното, плоско, вдлъбнато съ диам. 12,6 см., съ стойка и украсено съ двѣ двойни кржгли концетр. рѣзки. Външната повърхность на кофата е украсена съ двойни тънки хоризонт. рѣзки; отъ вжтрѣ личи само една проста такава рѣзка. Горния край на кофата е остро клинообразно изпъкналъ (на вънъ). Дръжката на кофата е подвижна, полукржгла, призматическа съ отъпени ръбове; закривенитѣ крайща на дръжката сѫ обли и сѫ завършени въ видъ на прости птичи глави съ плоски дълги човки (юрдечки), каквито сѫ характеристични за дръжки отъ римско врѣме. Халкитѣ за дръжкитѣ сѫ пръстенообразни, отъ долу разширени въ плоска листообразна (сърдцеобразна) плокость, залѣпена подъ горния край на кофата.

Кофата е намѣрена на земята, между леглата, до задната стѣна, (табл. VI. фиг. 3).

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

7. Кофа отъ бронзъ, 25,5 см. висока съ цилиндрическа форма (ciste), съ диам. 27 см., до дъното на височина 3 см., по-широка (диам. 29,5 см.); повърхността на кофата е украсена съ 4 на вънъ изпъкнали, двойно вълнообразни обръчи, ограничени съ прости и двойни рѣзки.

Дъното е съвсѣмъ плоско, малко вдлъбнато и украсено съ прости и двойни концентр. рѣзки.

Дръжкитѣ сѫ двѣ, подвижни, надъ по широката долна часть на кофата, полукржгли, обли, съ прости рѣзки; краищата имъ сѫ извити, обли и завършени съ малки змѣйски глави. Халкитѣ пръстенообразни, на вънъ малко изпъкнали, съ сърдцеобразни плоскости, които сѫ били залѣпени на тѣлото въ долната половина на кофата, надъ по широката му часть.

Кофата е намѣрена до задната стѣна на гробницата, между двѣтѣ легла. (Табл. VI фиг. 4).

8. Бронзена кофа въ форма на ваза, 17,2 см. висока, съ най-голѣмъ диам., при горния край 24,7 см. Външната повърхность е украсана само съ прости рѣзки (прости, двойни и тройни), каквито има и при горния край на вѫтрѣшната повърхность. Дъното на кофата (диам. 10,8 см.) е плоско, украсено съ прости концентр. рѣзки. Горния край на кофата е остро на вънъ срѣзанъ. Дръжката е подвижна, полукржгла, обла, извъртена, краищата ѝ завити въ видъ на прости птичи глави, съ дълги остри човки. Халкитѣ пръстенообразни, отъ долу върху сърдцеобразни пластинки, които сѫ залѣпени на кофата подъ горния ѝ край.

Кофата е намѣрена на земята, между леглата (Табл. VII фиг. 1).

9. Блюдо съ кржгла форма отъ бронз. тенеке, 12,5 см. високо и съ горенъ диаметръ 43 см.; горния край е извитъ навънъ и на горѣ е напрѣчно вълнообразно изкривенъ. Дъното е плоско, малко вдлъбнато (диам. 10,8 см.) съ надолу плоско изпъкнала стойка.

Тѣлото на сѫда, подъ горния край, въ единъ поясъ 8 см. широкъ, е украсено съ редъ геометрически фигури (полуокржжни и сълзообразни), симетрично положени къмъ двѣ перпендикулярни оси на сѫда и сѫ незначително вдлъбнати или изпъкнали или ограничени само съ тънки рѣзки.

Подъ пояса съ орнаментитѣ до дъното, тѣлото на сѫда е украсено съ редъ къмъ дъното перпендикулярни, вдлъбнати и остро се допиращи жлебинки. Дръжкитѣ сѫ двѣ, противоположни, подвижни, полукржгли и призматически съ напрѣчни рѣзки отъ вънъ нарѣзани на малки кубчета; краищата имъ сѫ обли и извити, крушообразни завършени.

Халкитѣ сѫ направени отъ завити опашки на сърдцеобразни плоски листа, съ които тѣ сѫ залѣпени подъ горния край на сѫда.

Блюдото е намѣрено на земята, между двѣтѣ легла; то е било наклонено подпрено върху плочата, подъ сѣверното легло, въ прѣдната часть на гробницата. (Табл. VII фиг. 2).

10. Блюдо 9,2 см. високо, отъ тънко бронзено тенеке; отъ горѣ елиптична форма (35,7 × 26,5 см.) съ кржгло дъно (диам. 8,3 см.); то е доста масивно, залѣпено до тѣлото на сѫда и работено на стругъ. Дъното е украсено съ концентрически вдлъбнатини и изпъкнали кржгове и една плоска кржгла стойка, 1 см. широка. Горния край на сѫда е остро и наклонено надолу прѣгънатъ.

Дръжкитѣ сѫ двѣ противоположни, подвижни, полукржгли, призматически съ отъпени ръбове; краищата имъ сѫ почти хоризонтално завити и заострени.

Халкитѣ сѫ кржгли, масивни, само съ конусообразни вдлъбнатини, въ които се крѣпятъ остритѣ краища и дръжкитѣ. Халкитѣ сѫ отъ задъ съ листообразни изпъкнали плоскости, изливани; тѣ сѫ залѣпени подъ прѣгънатия край на сѫда.

Блюдото е намѣрено на дъното на гробницата между леглата, напълнено съ пепель, смѣсена съ каль, въ която сѫ се намирали части отъ огорѣли (калцинирани) човѣшки кости, боядисани на сино-зелено отъ ръждата на сѫда и два златни пръстена (вижъ по долу). Табл. VII фиг. 3.

11. Тиганъ отъ бронзъ, 6,4 см. високъ, отъ горѣ съ диаметръ 24,5 см. Най-напрѣдъ изливанъ и послѣ работенъ на стругъ; горния край е малко навѫтрѣ извитъ и обло издутъ навънъ; дъното е отъ вѫтрѣ изпъкнало, въ профилирана рамка. Отъ външъ дъното е ограничено съ много надолу издута стойка; то е плоско и украсено съ изпъкнали и вдлъбнати кржгове, въ видъ на кржгла розетка. Тѣлото на тигана е гладко и само отъ вънъ, подъ горния край, украсено съ едно тѣсно поясче, ограничено съ двойни рѣзки и между тѣхъ по крайщата и въ срѣдата пилообразни рѣзчици. (Табл. VIII фиг. 7).

Дръжката е неподвижна, 18 см. дълга, залѣпена подъ горния край на тигана, въ хоризонтално положение и вѫтрѣ куфа; тя е въ срѣдата цилиндрическа (2,5 см.), украсена надлъжъ съ издути

поясчета и ограничена съ профилирани пръстени; отъ прѣдната страна цилиндрическата часть е завършена съ овенска глава, съ сравнително голѣми назадъ и надолу извити рога; отъ задната страна тя е въ видъ на тънка, по крайщата криволинейно, симетрично изрѣзана пластинка, съ която дръжката е била залѣпена; освѣнъ това тя е закрѣпена съ 4 нити; пластинката е хубаво украсена съ симетрично къмъ срѣдната ось разположени спирално листови изпъкнали орнаменти.

Тиганътъ е намѣренъ на сѣверното легло (табл. VIII. фиг. 1. 2. 3 и 7).

12. Тиганъ напълно запазенъ, изливанъ отъ бронзъ и послѣ работенъ на стругъ; горния край е плоско на горѣ прѣвитъ и по края малко на вжтрѣ издутъ. Височината на тигана е 4,6 см. и горния му диаметръ 20,9 см. Дъното е отъ вжтрѣ изпъкнало въ профилирана кржгла рамка и отъ вънъ съ кржгла, много изтжкнала стойка, вдлъбнато и съ издути и дълбото врѣзани концентр. кржгове, въ срѣдата въ видъ на кржгла розетка. (Табл. VIII. фиг. 5 и 6).

Дръжката е 14,7 см. дълга, въ срѣдата цилиндрична (диам. 2,1 см.), украсена съ надлъжъ изпъкнали пояси и ограничена отъ двѣтѣ страни съ кржгли пръстени; отъ прѣдната страна дръжката завършва съ вълча глава съ отворени уста и съ остри зжби; отъ задната страна е плоска пластинка, съ която дръжката е била залѣпена хоризонтално къмъ тигана. Пластинката е по крайщата симетрично изрѣзана, доста повредена и украсена съ симетрично разположенъ къмъ срѣдната ось спирало листовъ изпъкналъ орнаментъ.

Тиганътъ е намѣренъ на сѣверното легло (табл. VIII фиг. 4, 5 и 6).

13. Части отъ напълно разкапана кофа, на която горния диаметръ е билъ около 9 см.; тѣ сж намѣрени на земята между двѣтѣ легла. Запази се напълно само подвижна полукржгла (диам. 10 см.) дръжка отъ желѣзо; тя е обла, на крайщата извита и завършена съ топчеобразни части.

Халкитѣ сж пръстенообразни, отъ долу въ видъ на сърдце образни, по крайщата нарѣзани плочки, изливани отъ бронзъ; въ срѣдата на плочкитѣ има изпъкнала младешка глава. (Табл. X. фиг. 1).

14. Една халка, съ диам. 2.3 см., отъ бронзъ, пръстенообразна отъ задъ, съ една на вънъ изпъкнала плочка съ сърдцеобразна листова форма; тя е била залѣпена върху нѣкой сждъ. (Табл. X. фиг. 3).

В. **Сждове отъ бѣлезникавъ металъ.**

15. Едно малко тазче 4,5 м. високо въ форма на отсѣченъ конусъ, съ най-голѣмъ диаметръ при горния край 9,4 см. и 3,7 см. дълбоко; дъното отъ вънъ и отъ вжтрѣ плоско, отъ вънъ снабдено съ надолу изпъкнала стойка (диам. 4 см.). Тазчето е било работено на стругъ. Горния му край е малко на вънъ издутъ. (Табл. VIII фиг. 8).

Тазчето е намѣрено до огледалото (вж. по-надолу) на сѣверното легло; то е служило за разтриване на мехлеми съ една разтривалка отъ сжщия материалъ, намѣрена до тазчето (вж. хирургически и тоалетни прѣдмети).

С. **Стъкленн сждове.**

16. Стъкленъ сждъ, 24, см. високъ отъ зеленикаво стъкло; долната часть е конусообразна съ най-голѣмъ диам. 10 см.; гърлото 17,7 см. дълго, цилиндрическо въ долната половина малко издуто (до 2,8 см.); дъното е малко вдлъбнато и устата много на вънъ издути.

Сждътъ е намѣренъ на сѣверното легло (табл. XI фиг. 3).

17. Счупенъ стъкленъ сждъ, 23 см. високъ; гърлото дълго (17 см.) и цилиндрическо; дъното е много вдлъбнато и устата издути. Стъклото е зеленикаво.

18. Горната часть отъ гърлото (12 см.) съ издути уста. Стъклото е синкаво. Послѣднитѣ двѣ сж намѣрени на земята, въ югозападния жгълъ.

19. Стъкленъ сждъ, 23,6 см. високъ; тѣлото му е високо, цилиндрическо, съ диам. 11,6 см., съ почти плоско, на вжтрѣ незначително вдлъбнато дъно. Тѣлото е по повърхностьта украсено съ 4 двойни хоризонтални рѣзки. Гърлото е кжсо съ двойно на вънъ издути уста (дъ 6,6 см.). Една дръжка широка 6 см. е залѣпена подъ издутия край, при долния си край е пилообразно набрѣздена. Стъклото е синкаво.

Сждътъ е намѣренъ между двѣтѣ легла, напълненъ съ чиста вода (табл. IX фиг. 1).

20. Стъкленъ сждъ 15,8 см. високъ. Тѣлото му е коническо, на долу издуто, съ най-голѣмъ диам. 15 см., съ малко вдлъбнато дъно. Гърлото се стѣснява на горѣ (срѣденъ диам. 4,5 см.), горния му край е фуниобразенъ съ устата на вънъ, и на долу издута. Стъклото е зеленикаво. Намѣренъ на сѣв. легло (Табл. IX. фиг. 2).

Сждътъ е намѣренъ на сѣверното легло (табл. IX, фиг. 2).

21. Стъкленъ сждъ, 16 см. високъ, съ крушообразна форма, съ най-голѣмъ диам. надъ долния край 8 см. Дъното е плоско, съ кржгла, на долу издута стойка. Гърлото е стѣснено къмъ срѣдата; подъ горния му край (2 см.) има една тънка рѣзка, а друга спирална (между нея и горния край). Стъклото е тънко и чисто.

Сждътъ е намѣренъ на южното легло.

22. Отъ единъ счупенъ стъкленъ сждъ е намѣрена закривена тръбичка, стѣснена къмъ края. Намѣренъ на южното легло.

23. Части на цилиндрически сждъ съ по-голѣмъ диаметръ, украсенъ съ пояси отъ много тънки рѣзки. Стъклото е чисто. Частитѣ сж намѣрени на южното легло.

D. **Глинени сждове.**

24. Амфора, 0,46 м. висока, съ яйцеобразна форма, съ много малко гърло (4 см.) и една малка дръжка. Тѣлото е по цѣлата височина набрездено съ плитки хоризонтални брезди.

Амфората е намѣрена на земята, между леглата, до заднata стѣна.

25. Амфора, 0,52 м. висока, отъ бѣлезникава глина. Тѣлото има крушообразна форма; гърлото е цилиндрическо, при горния край издуто навънъ. Двѣ сравнително голѣми дръжки, залѣпени на гърлото подъ горния му край и на тѣлото на амфората.

Тя е намѣрена между леглата, до заднata стѣна.

26. Амфора, 1,04 м. висока; тѣлото ѝ е дълго, конусообразно, съ най-голѣмъ диаметръ при горния край 0,30 м., на долу остро отъпено. Гърлото ѝ е цилиндрическо (17 см. високо) и устата му малко на вънъ издута. Дръжкитѣ сж двѣ, сравнително малки, и залѣпени до гърлото. Глината е червена.

Тя е намѣрена между леглата, лежаща на земята и напълнена съ каль.

27. Стомна безъ дръжки, 0,25 м. висока и счупена. Тѣлото ѝ е сферообразно съ плоско дъно (диам. 6 см.); гърлото е цилиндрическо (0,1 м. вис.) съ на вънъ издути уста, отъ горѣ плоски. Глината е тъмночервена (табл. VII, фиг. 10).

Стомната е намѣрена на земята между двѣтѣ легла, въ срѣдата до южното легло.

28. Стомна безъ дръжки, 24,1 см. висока. Тѣлото ѝ яйцеобразно съ най-голѣмъ диаметръ 14 см., съ острия му край обърнатъ на долу, гдѣто има една пръстенообразна стойка. Гърлото е стѣснено на горѣ, устата разширена и на вънъ издута. Глината е червена.

Стомната е намѣрена между леглата (табл. VII, фиг. 4, 8).

29. Стомна, 26,3 см. висока. Тѣлото ѝ е яйцеобразно, при долния край съ пръстенообразна стойка, въ срѣдата украсено съ 7 прости хоризонтални и остро се допиращи брезди. Гърлото е стѣснено на горѣ и при горния край фуниообразно разширено; въ разширения край е вложенъ единъ простъ търкалестъ конусообразенъ капакъ отъ глина съ една издатка на върха (за дигане) двѣ дръжки (една счупена) противоположни, залѣпени до гърлото подъ горния широкъ край. Глината е червеникава. Намѣренъ между леглата (табл. VII, фиг. 59).

40. Стомна, 13,8 см. висока, безъ дръжки. Тѣлото е малко издуто съ диам. до 7,2 см. и съ плоско дъно. Гърлото (7 см.) е въ срѣдата издуто и устата на вънъ изпъкнала. Глината е червена. Намѣренъ на южното легло (табл. VII, фиг. 6, 12).

31. Блюдо съ най-голѣмъ диаметръ 11,6 см., при горния край незначително стѣснено. Височината 5,3 см. Дъното е плоско съ пръстенообразна стойка. Глината е червена. Намѣрена на южното легло (табл. VII, фиг. 7, 11).

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

Хирургически и тоалетни прѣдмети. [1])

32. Щипци (forceps) отъ бронзъ, 10,5 см. дълги, съ крушеобразна къса дръжка; щипцитѣ сж плоски, на края на вътрѣ закривени та се допиратъ остро (табл. XI, фиг. 1., Милне табл. XXVI, фиг. 6 и табл. XXIX фиг. 2).

33. Щипци отъ бронзъ, 10 см. дълги съ подобна дръжка, както прѣдидущитѣ; щипцитѣ сж широки, на долу заострени, допиратъ се плоскости (1,5 см. вис.), които сж нарѣзани съ тънки напрѣчни рѣзки (табл. XI, фиг. 3). (Милне табл. XXIX, фиг. 3).

[1]) Въ бѣлѣжкитѣ къмъ инструментитѣ сравненнето е взето отъ съчинението на John Stewart Milne „*Surgical instruments in greek and roman times*“ *Oxford* 1907.

Двата вида щипци сѫ намѣрени на сѣверното легло.

34—35. Двѣ ланцети, по 11 см. дълги, отъ бронзъ, съ топчеобразни дръжки; иглитѣ украсени съ пръстенообразни издатки и на долу кукообразно закривени (табл. XI, фиг. 4, 5). (Милне табл. LI, фиг. 1, табл. XXIV).

Намѣрени на сѣверното легло.

36—38. Една бронзова цилиндрическа кутия отъ тънка тенекия, 18 см. дълга и съ диаметръ 2 см.; кутията е напълнена съ инструменти, които сѫ слѣпени отъ ръжда. Между тѣхъ се познаватъ слѣднитѣ (Милне табл. LIII):

36. Спатула въ видъ на една плоска лопатка съ обла дръжка (17,5 см. длъжина). Милне табл. XII, фиг. 4; XIII, фиг. 1.

37—38. Двѣ еднакви сонди (specilium) съ дръжки 17, 3 см. дълги, въ видъ на дълги тѣсни лъжички; дръжкитѣ имъ били украсени съ пръстенообразни издатки; краищата имъ сѫ крушообразни. (Милне табл. XIV, фиг. 5).

Кутията, която е била отъ горѣ затворена съ капаче (4,5 см. дълго), е намѣрена на сѣверното легло.

39—41. Три еднакви бронзови дръжки на хирургически ножове отъ бронзъ, по 7 см. дълги; дръжкитѣ отъ части призматически (2 см.), по срѣдата разцѣпени, гдѣто личатъ още долнитѣ части на желѣзнитѣ ножове, закрѣпени въ дръжката; на крайщата на двѣ отъ призматическитѣ плоскости има доста дълбоки рѣзки, въ които сѫ били намѣрени слѣди отъ бронзова тель, съ която е билъ стегнатъ края на дръжката[1]); на другия край дръжкитѣ сѫ плоски, лопатообразни, като спатули.

Намѣрени на сѣверното легло (табл. XI, фиг. 7). (Милне табл. I—VI).

42. Инструментъ за разтриване мехлеми отъ бѣлезникавъ металъ, намѣренъ до тазчето отъ сѫщия металъ (вж. горѣ подъ № 15) върху огледалото и вѣроятно двѣтѣ образуватъ едно цѣло. Разтривалката е обла, 10 см. дълга, отъ горѣ отчупена, отъ долу закривена въ видъ на продълговато копито; отъ горѣ дръжката е въ видъ на два разклонени плоски листа, между които е вложена спиралообразна горна, плоска, отчупена часть на дръжката (табл. XI, фиг. 9).

43. Лъжица отъ бѣлезникъвъ металъ, кржгла (диам. 2,7 см.) съ издутъ край; дръжката проста, обла, на края заострена (13 см. дълга).

Намѣрена върху огледалото на сѣверното легло. (Табл. XI, фиг. 10) (Милне табл. XIX, фиг. 4).

44. Лъжица отъ бѣлезникъвъ металъ, съ яйцеобразна обикновена форма (6,6×3,7 см.) съ малка часть на отчупената плоскообла дръжка.

Намѣрена върху огледалото на сѣверното легло (Табл. XI, фиг. 11).

45. Стъргало (Strigilis) състоящо отъ дръжка и сърповидна часть отъ бронзъ (29,5 см. дълго); дръжката е цилиндрическа отъ тънка тенекия, пробита по дължина на двѣ противоположни страни и украсена съ вдлъбнати канелки по дължина, отдѣлени съ тънки плоски поясчета.

Намѣрена съ слѣднитѣ двѣ на земята, между леглата (Табл. IX, фиг. 5).

46. Стъргало отъ желѣзо отъ сѫщата форма, както прѣдидущето, само че дръжката е безъ канелки и сърповидната часть е много закривена. (Табл. IX, фиг. 6).

47. Часть отъ желѣзна сърповидна часть на едно стъргало.

48. На сѣверното легло, около огледалото, сѫ намѣрени части на разкапани отъ ръжда цилиндрически кутийки отъ бронзова тенекия; намѣрени и части отъ капачетата имъ, върху кутийкитѣ; кутийкитѣ сѫ били съ диам. 1,4 см., 2,5 см. и 3,6 см. и сѫ служили, вѣроятно, за разни лѣкарства, както показва гробна находка на подобни кутийки въ с. Рѣка-Девня (въ Варненския музей), въ които е запазено лѣкарство въ видъ на прахъ.

49. Желѣзна часть на една дръжка, призматическа, 2,3 см. дълга, въ срѣдата кржгла, съ нарѣзани макарообразни изпъкнали пръстенчета. Въ квадратни основи има дупки, съ които е била закрѣпена въ други части на нѣкакъвъ инструментъ.

50—52. Три костени цилиндрически дръжки, съ диам. 0,4 см. На нѣкои мѣста стѣснени на дължина по 1 см. и на повърхностьта украсени съ кржгли и витлообразни рѣзки. Намѣрени двѣ цѣли (12,4 см.) и фрагментъ на една, до огледалото на сѣверното легло (Табл. XI, фиг. 1, 2).

53—54. Каменни плочки, 0,7 см. дебели, съ горната повърхность изгладена и страничнитѣ стѣни наклонено сѣчени.

---

[1]) Милне табл. VII, фиг. 6 и 7).

53 отъ сивъ камъкъ, който лесно се рѣже съ ножъ (лиска-аспидъ), 11,4×6,7 см.

54 отъ синьосивъ камъкъ, който мѫчно се рѣже съ ножъ. Двѣтѣ плочки сѫ намѣрени на сѣверното легло.

55. Прости ножици, 14,5 см. дълги, каквито до сега се употрѣбяватъ за стрижене овце; ножоветѣ сѫ желѣзни, остреии само на вѫтрѣшната страна и отъ горѣ сѫ съединени съ дѫгообразна, плоска, бронзена, еластична пластинка, която е закрѣпена съ ножоветѣ съ по 4 нити (Милне, табл. X, фиг. 5). Намѣрени до огледалото на сѣверното легло.

56. Часть отъ ножъ съ часть отъ опашката, съ която е билъ закрѣпенъ въ дръжката, която нѣма; възможно е да е била тя костена, защото били намѣрени части отъ разкапанъ кокалъ (до ножа). Ножътъ е желѣзенъ, при долния край 3,5 см. широкъ, стѣснява се къмъ горния край и остренъ отъ една страна. Фратментътъ съ опашката е 14 см. дълъгъ.

Намѣренъ на сѣверното легло.

57. Часть отъ желѣзенъ ножъ съ часть отъ опашката; остренъ само отъ една страна (дължина около 5 см.), безъ дръжка.

58. Часть отъ желѣзенъ ножъ, остренъ отъ двѣтѣ страни, съ остра опашка (дължина около 4 см.); отъ дръжката е запазенъ само бронзенъ обрѫчъ (при долния край на ножа).

59—61. На сѣверното легло, до хирургическитѣ прѣдмети, сѫ намѣрени металически части на една дървена лѣкарска кутия, която е изгнила и е била направена отъ тънки дъсчици, 1,1 см. дебели. Въ нея сѫ били сложени хирургическитѣ и нѣкои тоалетни прѣдмети, защото металическитѣ (бронзени) части на кутията сѫ били намѣрени до тѣхъ. Тя е била около 40 см. дълга.

59. Пластинка на ключевата часть, отъ бронзена тънка тенекия, правожгълна (7,6×6.6 см.), наоколо украсена съ проста рамка отъ изпъкнало избити точки; въ нея три правожгълни дупки, срѣдната (1,5 см. широка) за ключъ, украсена съ рамка отъ избити точки, а другитѣ двѣ за халкитѣ на заключалкитѣ (1,2—0,4 см.). Пластинката е била закрѣпена за сандъка съ 4 гвоздеи въ жглитѣ ѝ; гвоздеитѣ сѫ дълги (3,4 см.), пробиватъ дървената стѣна, 1,1 см. дебела, и послѣ сѫ били закривени. Въ срѣдата на горния край личи, че е било закрѣпено едно копче съ желѣзна ось, която е изгнила; до пластинката е намѣрено едно копче и тръбичка отъ бронзъ (разширена на крайщата). Главитѣ на гвоздеитѣ сѫ бронзени, кржгли и плоски; тѣ сѫ нарѣзани по периферията въ видъ на розетки. (Табл. XI, фиг. 12).

60. Двойни заключалки въ видъ на пластинки, отъ трапецообразна форма, на долу разширени, украсени на повърхностьта съ по три кржгли рѣзки; халкитѣ имъ сѫ четиржгълни и плоски. Тѣ сѫ били закрѣпени въ стѣната на кутията съ прости халки, съ дълги опашки, които пробивали стѣната и на краищата сѫ били закривени. Тѣзи халки крѣпили отъ външната страна и една правожгълна (7,5×1 см.) пластинка отъ тънка тенекия, украсена съ рамка отъ изпъкнало-избити точки, отъ двѣтѣ страни съ трижгълни прибавки отъ подобни точки. (Табл. XI, фиг. 13).

61. Двѣ полукржгли подвижни дръжки, призматически, съ завити обли краища, крушообразно украсени. Халчици съ дълги опашки които пробивали стѣната на кутията и на краищата сѫ били закривени. Халчицитѣ крѣпили и една правожгълна пластинка, украсена, както прѣдидущата, безъ трижгълни краища. (Табл. XI, фиг. 14).

62—64. Златни пръстени, куфи, съ не напълно кржгла форма, разширени въ едната половина, дѣто сѫ продупчени за влагане на камъкъ.

62. Намѣренъ на южното легло, безъ камъкъ, отъ който е останала само овална дупчица (1,1×0,6 см.). Този пръстенъ не е прѣдаденъ въ варненския музей (голѣмина 2,5×1,7 см.).

63. Напълно подобенъ на прѣдидущия безъ камъкъ (голѣмина 2,4×2,3 см.).

64. Подобенъ по формата на прѣдидущитѣ (1,9×1,5 см.), но съ запазенъ черенъ камъкъ отъ овална форма (0,8×0,6 см.); на камъка е изобразенъ единъ вдлъбнатъ орелъ върху една стойка, въ видъ на антична база съ малко разтворени крила, съ главата обърната на дѣсно и въ клюна си държащъ единъ вѣнецъ съ двѣ ленти.

Послѣднитѣ два пръстена сѫ намѣрени въ единъ отъ бронзенитѣ блюда съ пепель и съ остатъци на огорѣли човѣшки кости (вж. стр. 55 подъ № 10).

65. Огледало отъ бѣлезникавъ металъ (подобенъ металъ на огледалото е намѣренъ въ Сливенската могила; той се състои отъ смѣсъ: калай (23,53%), олово (7,45%) и мѣдь (69,10%) [1]).

[1]) „Могили." Х. К. Шкорпилъ. Пловдивъ. 1898, стр. 137.

Огледалото е кржгло, съ диаметъръ 23,3 см., съ заобленъ и съвсѣмъ незначително извитъ на вънъ край. На задната повърхность има една концентрическа изпъкнала стойка. Дръжката е била закрѣпена къмъ периферията на огледалото чрѣзъ една желѣзна опашка. Дръжката е костена, 12,2 см. дълга, призматическа, съ отъпени ръбове (въ разрѣза 8 жгълна), стѣнитѣ ѝ сж украсени съ широки и плитки канелки, ограничени съ изпъкнали линии; края на дръжката е обълъ (въ разрѣза елиптиченъ), украсенъ съ изрѣзана въ костьта глава на лъвъ (или куче?).

Огледалото е намѣрено съ хирургическитѣ прѣдмети на сѣверното легло (табл. IX, фиг. 4).

66. Една бронзена пафта 9,2 см. вис., малко изпъкнала, съ сърдцеобразна форма съ най-голѣмъ диаметъръ 6,8 см., украсена по периферията съ двойна рамка и въ срѣдата съ единъ орнаментъ отъ врѣзани линии, симетриченъ къмъ срѣдната ось, спиралообразенъ съ листа и въ срѣдата съ една палмета. На задната стѣна личи, че до нея е била залѣпена една халка съ сърдцеобразна плоскость (сега изгубена).

Намѣрена на сѣверното легло (табл. IX, фиг. 7).

67—69. Правожгълни рамки (до 6,5 см. дълги и 2,5 см. широки) отъ тънка тенекия (бѣлезникъвъ металъ), плоско разширени съ симетрично закривени крайща. Полета въ рамкитѣ сж изпълнени съ геометр. орнаментъ, плетенъ отъ тънъкъ тель въ три разни фигури (по два екземпляра всѣка). Рамкитѣ сж били закрѣпени съ къси нити (2,5 мм.), съ изпъкнали главички, за нѣкакъвъ, сега изгнилъ, прѣдметъ. Може би че тѣ сж украшения на дрѣха.

Намѣрени на сѣверно легло. (Табл. XI, фиг. 15, 16 и 17).

70. Часть отъ едно украшение, 4,5 см. висока, съ най-голѣмъ диаметъръ 3 см., отъ тънки, тѣсни пръчки, отъ бѣлезникъвъ металъ, въ видъ на симетрично разположенъ спираленъ орнаментъ, въ една незначително на вънъ изпъкнала плоскость. Орнаментътъ, съ къси гвоздейчета и съ изпъкнали главички, е билъ закрѣпенъ върху нѣкакъвъ прѣдметъ съ дебелина до 3 мм., крайщата на гвоздейчета сж закривени.

Намѣренъ на сѣверното легло (табл. XI, фиг. 8).

71. Единъ прешленъ съ кржгла форма, отъ мекъ варовикъ съ диаметъръ 2,5 см. и до 1 см. (въ срѣдата) дебелъ. Намѣренъ на южното легло.

72. Костени, дълги, правожгълни поясчета 1,5 см. широки, за украшение. На една отъ дългитѣ страни нарѣзани, въ видъ на спираленъ меандръ. Намѣрени нѣколко, повечето изгнили части, на сѣверното легло. Види се, че тѣ сж служили за украшение на дървени стѣни и сж били вложени въ тѣхъ.

73. Желѣзни, къси, гвоздейчета, съ голѣми, полусферически изпъкнали глави, въ прави или закривени редове, забити въ дървена дъсчица, отъ която сж останали само остатоци между гвоздейчета. Види се, че тѣ сж остатоци отъ дървени изгнили сандали.

Намѣрени на земята, между леглата, въ много парчета. Подобни сж били намѣрени върху покривната плоча на гроба въ могилата,[1]) на западъ отъ гр. Варна, до шосето за гр. Добричъ (отъ II-то столѣтие сл. Хр.).

Ламбички.

74—76. Глинени ламбички съ къси човки отъ добрѣизработена червена глина, съ кржгла форма и съ пръстенообразни, на горѣ издадени дръжки. Намѣрени на горното легло.

74. Диаметъръ 6,2 см. и височина 2,2 см.; дупката за фитилъ въ сърдцеобразно поле; отъ горѣ украсена съ едно концетр. поясче съ яйцеобразенъ орнаментъ (Eier-Stab). На дъното личатъ остатъци на печатъ (... НИА). Глината е червена (табл. X, фиг. 4).

75. Диаметъръ 5,8 см. и височина 2,2 см., проста, безъ украшения, съ слѣди отъ голѣмо употрѣбление; глината е червеникава (табл. X, фиг. 5).

76. Диаметъръ 6,2 см., височина 2,2 см.; дупката за фитилъ въ кржгло поле, украсено отъ вънъ съ простъ листовъ орнаментъ; на горната повредена повърхность личатъ слѣди отъ розетовидно концентр. украшение. Глината е тъмночервена (табл. X, фиг. 6).

[1]) Извѣстия на Варненското Археол. Дружество II кн. (1909 г.) стр. 10.

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

77. Бронзова кржгла ламба съ диаметръ 6,7 см. и съ дълга човка (6 см.) отъ бронзъ. Ламбата е била отъ долу залѣпена върху кржгла стойка, сега изгубена.

Крайщата на стѣнитѣ сж изпъкнали въ видъ на мелонообразни части. Ламбата е била снабдена съ една дръжка, отъ която сж запазени само слѣди отъ залѣпването ѝ.

Намѣрена на сѣверното легло (табл. X. фиг. 7).

78. Бронзова ламба, въ форма на единъ седналъ лебедъ (или гъска), 7 см. дълга и 7 см. висока; главата на лебеда е извита назадъ и на долу и е служила за дръжка. Ламбата е поставена върху една кржгла (до 3,2 см. диам.) стойка, работена на стругъ. Крилата и краката на лебеда сж малко изпъкнали; перушината е означена по шията, краката и тѣлото съ тънки рѣзки.

Намѣрена на сѣверното легло (табл. X фиг. 8).

Разни прѣдмети.

79. Бронзова полукржгла подвижна дръжка; тя е обла, въ срѣдата (горѣ) украсена съ едно пръстенче съ перли, отъ което излизатъ нѣколко вълнообразни (лозени) линии, отъ двѣтѣ страни съ кржгли врѣзани листа; на края на послѣднитѣ има малки листови капители, подъ които тънкитѣ крайща на дръжката се извиватъ, и на края си сж украсени съ по една плоска фигурка на животно, което прилича на лъвъ (полулежащо, приготвено за скокъ); тѣлото имъ е покрито съ тънки рѣзки.

Въ закривенитѣ части на дръжката виси по единъ обрѣчъ; тя е направена отъ бронзовъ телъ, крайщата на която сж овити около обрѣча.

Намѣрена на сѣверното легло (табл. X. фиг. 2).

80. Часть отъ желѣзна, подвижна, дръжка, съ диаметъръ ок. 10 см.; крайщата сж просто завити и въ тѣхъ висатъ парчета на бронзовъ телъ.

81. Бронзова пръстенообразна халка, грубо работена, съ 2,5 см. диаметъръ и 1 см. ширина, върху една листообразна плоскость, назадъ срѣзана въ жгълъ. На върха на жгъла има една малка халчица (диам. 0,7 см.), чрѣзъ която тя е била закачена.

82. Кржгла бронзова халка (като гривна) съ диаметъръ 6,9 см.; стѣнитѣ на халката сж набрѣздени съ концентр. кржгове.

83. Желѣзна кржгла халка, съ обли стѣни и 5 см. диаметъръ, въ която се движатъ други 4 халки съ дълги, на края вилообразно закривени опашки, които сж били забити въ дървена наймного до 2 см. дебела; слѣди отъ дърво личатъ върху опашкитѣ на халкитѣ.

Цѣлта ѝ е неизвѣстна; намѣрена на земята между леглата.

84. Желѣзно длето, 20 см. дълго; долната половина клинообразно заострена, украсена почти въ срѣдата съ двѣ успоредни и между тѣхъ напрѣчни наклонени рѣзки; горната половина е цилиндрическа съ диаметъръ 3,3 см.

85. Части отъ нѣколко желѣзни правожгълни рамки, съ сферообразни издатки по крайщата на дългитѣ страни. Една такава рамка (0,4×0,18 м.) отъ плоско призматическо желѣзо, 3,2 см. широко; въ рамката (33,6×13,3 см.) има едно полукржгло, плоско желѣзо, симетрично къмъ напрѣчната ось.

86. Край плочата на сѣверното легло, на земята, между леглата, е намѣрена (въ калъта) една дълга (1 м.), на нѣколко части счупена желѣзна, обла (съ диам. 2 см.) тояга, която е на края снабдена съ една обла дръжка, (направена отъ тънка бронзова тенекия, обвита цилиндрически върху края на тоягата и отъ двѣтѣ страни ограничена съ двойни прешленообразни търкалца (6 см. диам.).

87. Бронзова гилса (тръбичка) съ яйцеобразенъ размѣръ (5,5×3 см.), до 1,5 см. висока, отъ прѣдъ закрита съ бронзова елиптична плочка съ мжжка маска (на трагедия) съ дълга брада, съ единъ обрѣчъ около висока фризура и мустаци на долу извити и на края завъртени. Маската има отворени уста и очи пробити. Всичкото е изливано отъ бронзъ. Маската, съ помощьта на гилсата, е била закрѣпена на равна плоскость.

Намѣрена на сѣверното легло. (Таб. IX. фиг. 8).

88—89. Двѣ масивни бронзови краченца отъ сандъкъ, по 6 см. високи; долната имъ часть е сферообразно издута; срѣдната е пръстенообразна и горната (2 см.) е полуцилиндрическа.

Намѣрени на сѣверното легло.

90—91. Въ гробницата (между леглата) сж намѣрени два фрагменти отъ мраморни украшения, които вѣроятно случайно сж попаднали въ гробницата.

90. Фрагментъ отъ малъкъ корнизъ (7 см. високъ, 6,8 см. шир. и 17 см. дъл.), състоящъ се отъ едно плоско поясче (1,8 см.) и три елемента, отъ които срѣдния, въ видъ на сима, е най-широкъ,

91. Фрагментъ на мрам. плочка (2,3 см. деб., 14 см. дълга и 8,3 см. широка, отчупена). На горната ѝ плоскость, по дължина съ плитки канелки (2,7 см. шир.), отдѣлени съ плоски поясчета (1,6 см. шир.).

92. Най-интереснятъ прѣдметъ, който е намѣренъ въ гробницата, е бронзовъ сѫдъ съ релиефи, изобразующи сцени отъ старогръцка митология (Орестъ и Ифигения). Описанието му отлагаме за идущата книга (VI) на Извѣстията, защото не получихме на врѣме нужнитѣ изображения.

Върху двѣтѣ легла е имало по единъ почти напълно изгнилъ скелетъ и части на третия скелетъ (нѣколко полуизгнили кости), намѣрени въ едно отъ голѣмитѣ *блюда* (вж. № 10 стр. 55).

Близо до описаната гробница, при събаряне на околнитѣ кѫщи, намѣрени сѫ били два голѣми камъни отъ антични постройки:

1. Архитравъ отъ варовикъ, който, вѣроятно, е принадлежалъ къмъ гробницата и е билъ поставенъ надъ входа ѝ, за което напълно свидѣтелствуватъ размѣритѣ на архитрава (Таб. IV, фиг. 1).

Архитравътъ има 2,15 м. дълга основа и е 0,27 м. високъ; на прѣдната му страна има три нееднакво високи хоризонтални пояси. Горнитѣ два пояса сѫ отдѣлени съ едно поясче отъ плетена лента и върху тѣхъ има старогръцки надписъ[1]) отъ врѣмето на имп. М. Авр. Антонина (Каракала 196—217 г. сл. Хр.). Надъ пояситѣ съ надписа има перловидни и яйцевидни пояси и върху тѣхъ поясче, въ срѣдата на което е началото на надписа „Ἀγαθῇ τύχῃ“, украсенъ съ два сърдцевидни листа съ завити дръжки между двѣтѣ думи. Архитравътъ е профилиранъ и по страничнитѣ му стѣни.

Надъ архитрава се намира едно тримѣгълно поле (Giebelfeld) 1,15 м. дълго и 0·22 м. високо, украсено съ една рамка съ два пояса; долния яйцеобразенъ, грубо работенъ и въ срѣдата съ релиефъ, прѣдставляющъ глава на Медуса. Надъ дѣсния край на архитрава е запазена часть (Giebelsima) съ ѫглова палмета.

Задната стѣна на архитрава показва отдолу само два хоризонтални пояси и върху тѣхъ единъ напрѣдъ наклоненъ поясъ. Долната стѣна (0,22 м. шир.) е по крайщата, гдѣто е била зазидана, грубо работена, и въ срѣдата гладко (колкото е широчината на входа въ гробницата), съ едно правоѫгълно поле (0,92 м. дълго и 0,105 м. широко). Стѣната е украсена съ геометрически орнаментъ (меандръ съ розетки).

2. Часть отъ мраморенъ корнисъ (1,32 м. дълга), намѣрена въ единъ дюкенъ, между гробницата и шосето. Корнизътъ е 0,32 м. дебелъ, отъ двѣтѣ страни профилиранъ, дѫгообразенъ и е билъ положенъ върху една стѣна, 0,785 м. дебела. Двата профила (Табл. III, фиг. 5) много си приличатъ, само че вънкашния е украсенъ повече съ единъ зѫбообразенъ поясъ (зѫбитѣ 4,5 см. широки и разстоянието имъ 2,2 см.) при долния му край, който липсва при вътрѣшния профилъ. Споредъ закривението на корниза може да се сѫди, че той е принадлежалъ къмъ полукръгла часть на постройката (абсида) съ диаметъръ 3 м. Горната и долната стѣни на камъка сѫ грубо работени. Корнизътъ е принадлежалъ, види се, къмъ храма, за който се говори въ надписа на по-горѣописания архитравъ. Дебели основи на постройката сѫ намѣрени въ основитѣ на околнитѣ кѫщи, отъ двѣтѣ страни на шосето. Единъ храмъ е изобразенъ върху монетитѣ на града Дионисополъ отъ врѣмето на имп. Гордианъ; фронтътъ на храма се състои отъ 4 колони, украсенъ щитъ (Giebel) отъ горѣ и върху една основа съ три стѫпала[2]) и въ срѣдата стоящъ богъ Дионисъ и до него пантеръ.

Близо до развалинитѣ на горния храмъ намѣрихме прѣзъ 1895 год. една мраморна плоча въ една грамада камъни (вж. по-горѣ стр. 49), прѣдназначена за строене основи на една кѫща, съ декретъ на старогръцки езикъ. Плочата прѣнесохме въ училището да се запази; при второто посѣщение на града, намѣрихме плочата у чушмеджии и втори пѫть я спасихме отъ унищожение; слѣдъ това тя е била прѣнесена въ Софийския музей[3]).

---

[1]) Споредъ Вл. Шкорпилъ:

1 редъ: Ὑπὲρ τῆς τοῦ θειοτάτου αὐτοκράτορος (καίσαρος Μάρκου Αὐρ). Ἀντωνείνου τύχης τε καὶ νείκης καὶ αἰωνίου διαμονῆς (часть въ скобкитѣ е нарочно изтрита).

2 редъ: ὑ)μνωδοὶ νεῶ ἱεροπ(οι)ὸν ἑαυτῶν φιλότιμου καὶ εὐεργέτην καὶ ποιήσαντα τὸ προνάει(ο)ν Θεόδωρον Δημητρίου ἀνέγραψαν.

„За щастието, побѣдата и вѣчното траяние на божествения самодържецъ императоръ Маркъ Аврели Антонинъ, храмопѣвци на химни, провъзгласили Тодора, сина на Деметрия, за свой щедъръ управитель на храма, благодѣтель и строитель на прѣдхрамието.“

[2]) Die antiken Münzen Nord-Griechenlands. „Dacien und Moesien“ B. Pick. I Bd. № 392. Табл. XX. фиг. 20. Друга подъ № 393; храмъ безъ основата и богътъ безъ пантеръ.

[3]) Продължение на настоящата статия ще слѣдва въ идущата книга на „Извѣстията“ (VI).

ГРАДСКО ОБЩИНСКИ МУЗЕЙ ВАРНА

ПРИТУРКА.

Хирургическитѣ инструменти.

Д-ръ П. Ив. Стояновъ.

Инструментитѣ които сѫ били намѣрени въ балчишката гробница интересуватъ освѣнъ археолога и лѣкаря-хирурга; тѣ опрѣдѣлятъ единъ мигъ въ еволюцията на прогресията ни въ България.

Ще взема инструментъ по инструментъ, ще го изуча за какво е служилъ едно врѣме, за какво служи сега и дали е останалъ като такъвъ още въ модерния хирургически арсеналъ. Литературнитѣ източници сѫ оскждни; ще си служа съ магистралното съчинение на англиски на John Stewart Milne *„Хирургическитѣ инструменти въ гръцкоримско врѣме“* [1]).

Ще почна съ инструмента, който има форма на малка местрийка (фиг. 9 въ табл. IX); той се нарича *стригилъ* (лат. strigilus). Инструментътъ е служилъ за вкарване лѣкарства (масла, мехлеми) въ ушитѣ, които, благодарение на формата имъ, можали и да се стопятъ въ него. *Galenus* го описва изрично така въ едно свое съчинение [2]). Стригилътъ имаше различни голѣмини и форми. Балчишкия има форма, която е удобна за да се сгрѣятъ и наливатъ въ ухото топли разни масла и мехлеми. Имало и голѣми стригили като голѣма местрия, изкривена и съ дръжка, въ която има отверстие за да се прѣкара прѣзъ него каишъ и да се върже. Такъвъ единъ стригилъ се съхранява въ варненския музей; той е намѣренъ въ единъ гробъ въ двора на дѣвическата гимназия въ гр. Варна [3]). Тѣзи стригили отъ бронзъ сѫ служили на атлетитѣ да си стъргатъ съ тѣхъ, слѣдъ борбата, киръ отъ тѣлото.

Крилата лъжичка (табл XI) съ дълга крива опашка е служила за взимане мехлеми и вкарването имъ въ очитѣ или другадѣ, като при това можали мехлемитѣ и да се сгрѣятъ. Такива лъжички сѫ служили и за измѣрение на лѣкарства въ прахъ или течна форма, а опашката за да се смѣсятъ тѣ въ мехлема. Тази лъжичка прилича много на № 4 въ таблица XIX на съчинението на Milne; тя се съхранява въ лондонския музей (British Museum).

Другата лъжичка съ счупена дръжка (табл. XI) е служила, вѣроятно, като мѣрка за лѣкарства или за даване лѣкарства на болнитѣ.

Ножицитѣ, които много приличатъ на сегашнитѣ градинарски ножици, сѫ служили на старитѣ хирурзи за разни операции. *Celsus* съвѣтва при нараняването на корема и подуването на булото да се изрѣже то съ ножици изъ корема [4]), сѫщиятъ съвѣтва при кила да се изрѣже съ ножици булото (omentum).

Ножицитѣ сѫ били правени повече отъ желѣзо, отъ колкото отъ бронзъ. Въ табл. X № 10 Milne изобразява едни бронзени ножици, намѣрени въ Помпей; тѣ се съхраняватъ въ неаполския музей. Балчишкитѣ ножици сѫ отъ желѣзо а дръжката имъ е отъ бронзъ. Тѣзи ножици сѫ се употрѣблявали при най-различнитѣ операции, при рѣзане прѣвръзочния материалъ и при стрижене космитѣ въ оперативното поле.

Намѣрена е била една дръжка отъ ножъ (отъ бронзъ) въ която се вкарваше рѣжилото на ножь и се прикрѣпваше. Въ самата дръжка се вижда парче отъ желѣзенъ ножъ, който билъ хирургически (скалпелъ) и е служилъ като инструментъ за тъпо отдѣление на тъканитѣ въ врѣме на операциитѣ, сѫщо както дръжкитѣ на нашитѣ сегашни скалпели служатъ при дисекция или дръжкитѣ на нѣкои ножчета. Само че сегашната форма е друга, като прави лопатки, като длето. Такива дръжки има най-разнообразни. Milne въ своитѣ първи 4 — 5 таблици изобразява най-различни такива бронзови дръжки. Имало и бронзови дамаскинирани, украсени и съ златна или срѣбърна сърма (телъ).

---

[1]) Surgical Instruments in Greek and Roman Times. Oxford. 1907 (съ 54 таблици), както и отъ току що излѣзлото съчинение „Chirurgische Instrumente des Alterthums. D-r T. Mayer-Steineg. Jena 1912.“

[2]) *Celsus* казва: In aurem vero infundere aliquod alimentum oportet quod semper ante tepefieri convenit; commodissimeque per strigilem instillatur (VI vii. 1) т. е. „Трѣбва въ ухото да се налива лѣкарство, което винаги по-рано да се сгрѣе; най-удобно се наливатъ съ стригила.“
Marcellus казва: Et in strigili calefacies, et infundes et lana occludes aurem. (IX 1). т. е. „въ стригила ще сгрѣешъ и ще налѣешъ и съ вълна ще затворишъ ухото.“ Scribonius Largus казва: „aut cucurbitae ramentorum sucus tepens per strigilem in foramen auris dolentis infusus (XXXIX) т. е. „или сокъ отъ краставица, топълъ, налѣтъ въ болното ухо посрѣдствомъ стригила.“

[3]) Първи годишенъ отчетъ на варненското археол. дружество. 1907 стр. 7.

[4]) Omentum quoque considerandum est: ex quo, si quid iam nigri et emortui est, forfice excidi debet: si integrum est, leniter super intestina deduci (VII. XVI).

Други сѫ позлатени, други пъкъ сѫ били кокалени или даже желѣзни. Отъ когато жлебоватата сонда или разнитѣ спитули или рататории изпълняватъ тази функция, точно да отдѣлятъ тъканитѣ, формата на дръжката на ножоветѣ ни се е измѣнила, станала тънка, полигонална или кръгла за да служи само за удобна дръжка. Само на ножоветѣ, съ които дисекираме труповетѣ е останала тази форма на дръжката, за да отдѣлятъ по тъпъ начинъ помежду си разни тъкани.

Инструментитѣ съ двѣ сонди-спитули, на една край иматъ топче като маслинка и на другия край като лопатка. Тѣ се наричали по латински *spathomela;* то е по-скоро единъ аптекарски инструментъ отколкото хирургически и е служилъ съ единия край да се бърка мехлема, а съ другия да се маже мехлема върху платно като пластиръ. Служили сѫ тѣзи инструменти и за сондиране на рани, за тъпо разширение на тѣхъ и за натискане езика за да се гледа дъното на устата. Сѫщо и за вкарване лѣкарства и фитили въ ноздритѣ. Спатомелата употрѣбявали и живописцитѣ за да смѣсватъ бои. *Milne* въ своята книга (табл. XII фиг. 2 и 4) рисува почти сѫщитѣ инструменти както двата намѣрени въ Балчикъ. До тѣзи инструменти фигурира на таблицата и една цилиндрическа кутия, която е служила за прибиране на инструментитѣ. Такива кутии[1]) е имало по-малки и и по-голѣми и сѫ служили за прибиране и удобно носене на инструментитѣ; нѣкои кутии сѫ служили за носене лѣкарство въ прахъ[2]) или солидна форма.

Такава кутия е изобразена въ книгата на Milne (табл. LIII).

Малкитѣ щипци (дилафообразни), които сѫ изобразени въ фиг. 3 и 6 табл. XI, сѫ щипци или пинцети както ги наричаме сега или цимбистри (латински vulsella). Тѣ сѫ служили едно врѣме за изтъргване косми отъ лицето (epilatio), отъ клепача, когато косъмътъ се обърне къмъ окото (при trichiasis). Тѣ сѫ служили и за държане на буци на тъкани като че съ пръстъ, та да могатъ по лесно да се изрѣжатъ или за да се извади изъ рана кость, чуждо тѣло, полипъ изъ носа и прочее, съ една дума за всичко за каквото ни служатъ сегашнитѣ наши пинцети (анатомически или хирургически). Такива щипци сѫ изобразени у Milne (табл. XXVI, XXVII и XXVIII).

Двата инструмента въ видъ на гага сѫ така нарѣченитѣ по латински hamus (hamulus); когато гагата е тъпа тѣ се казватъ hamus retusus. Послѣднитѣ сѫ служили, както сегашни такива гаги, за да се дисекцира и дигне кръвоносенъ сѫдъ, за да се върне и изолира както гагитѣ на аневризми. Остритѣ гаги сѫ служили за да се хване или държи или скъса парче тъканъ, което ще се рѣже или за да се хванатъ устнитѣ на раната за да се разтвори и по добрѣ зине за да се види дъното или се отиде и разрѣже по дълбоко, сѫщо както сегашнитѣ „ecarteurs" сѫ служили за да се забоде съ тѣхъ сливицата, за да дръпне да изпъкне повече и се отрѣже отъ основата; тѣ служили и за вадене чуждо тѣло изъ ушитѣ. Такива инструменти сѫ изобразени у Milne (табл. XXIII и XXIV).

Въ кутията за инструментитѣ сѫ намѣрени и други инструменти, нъ споени, слѣпени помежду си отъ ръждата.

Съ горнитѣ инструменти сѫ били намѣрени още двѣ каменни плочки отъ аспидъ (лиска), дълги около 11 см. и широки около 7 см. Плочкитѣ сѫ отъ едната страна изгладени. Подобни плочки сѫ служили, споредъ Milne, главно за триене и мѣсене лѣкарсво по тѣхъ, както служатъ сега порцеланови хаванчета. Нѣкои такива плочки сѫ служили за точене ножчета.[3]) Върху нѣкои плочки се писвало, съ ножче или игла или стилъ, името на окулиста и името на лѣкарството; тѣ сѫ служили като единъ видъ етикета (като печатъ). Нѣкои сѫ служили като визитна карта-реклама за нѣкои лѣкари особено окулисти (очни лѣкари), когато тѣ по площади рекламирали своето лѣкарство или лѣчене. Намѣренитѣ въ Балчикъ двѣ плочки сѫ служили, види се, за смѣсване и триене на прахове, които се смѣсвали на мехлеми. Камъкътъ на плочкитѣ е мекъ.

Балчишката находка е важна за насъ защото ни открива единъ жгълъ на една страница отъ историята на медицината въ България.

---

[1]) Въ варненския музей се съхраняватъ находки отъ гр. Марцианополъ (Рѣка Девня) и отъ гр. Варна, съ цилиндрически, четвъртити и кръгли кутии.

[2]) Въ една кутия отъ Рѣка Девня се намира зеленикавъ минераленъ прахъ.

[3]) Върху една такава плочка, която била намѣрена при копане основитѣ за варненския театръ, се забѣлѣзватъ брезди чки отъ точене на инструментитѣ.

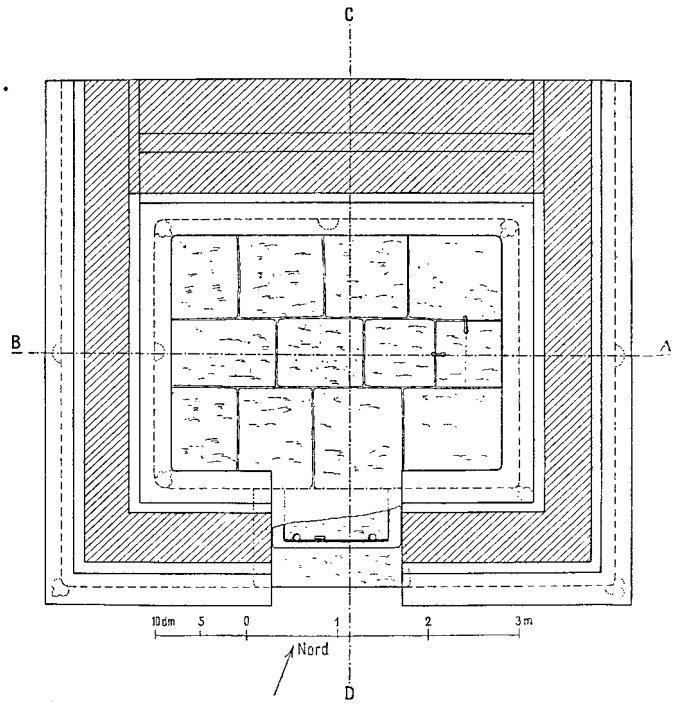

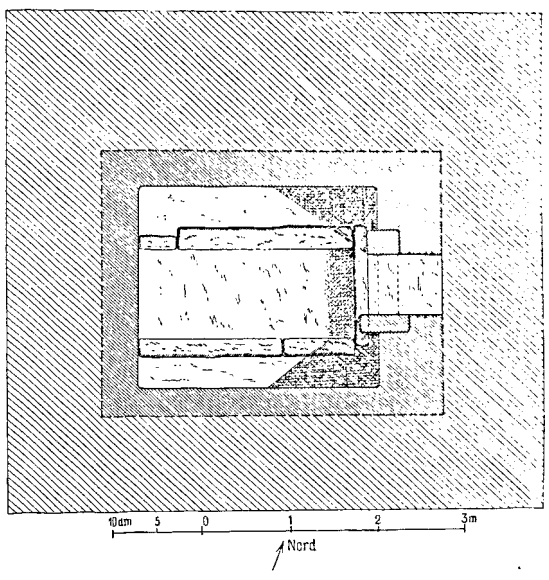

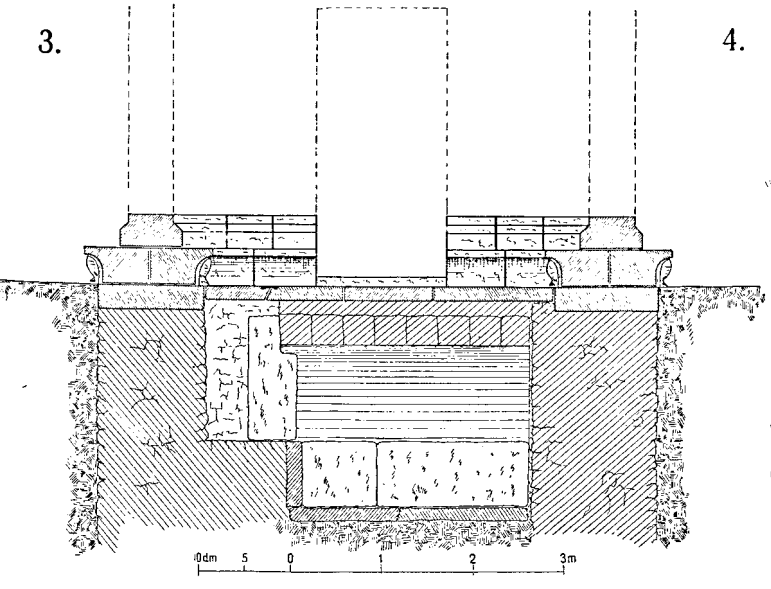

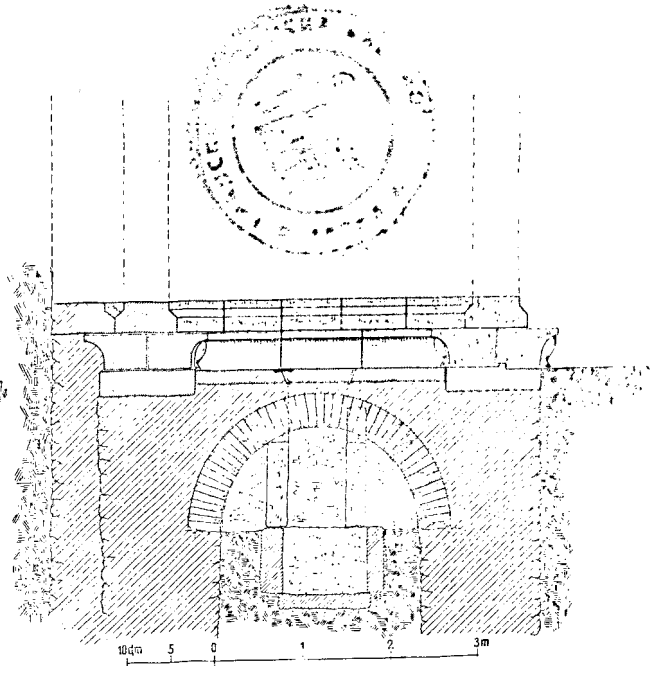

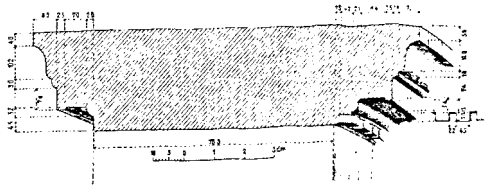

Гробницата въ Балчикъ (Планъ).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

1.

2.

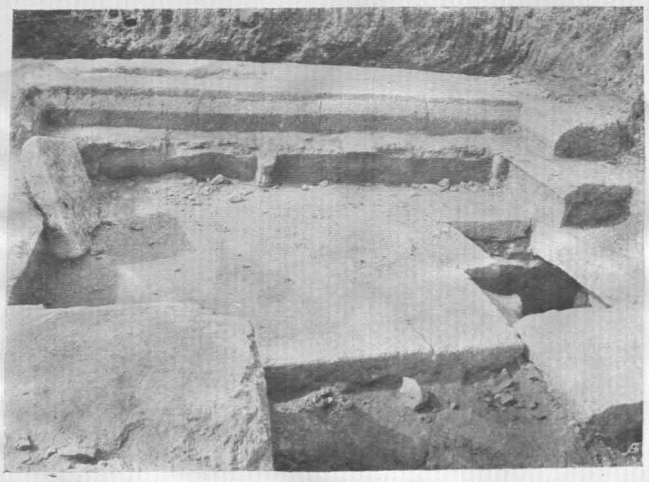

ГРАДСКО ОБЩИНСКА БИБЛИОТЕКА ВАРНА

3.

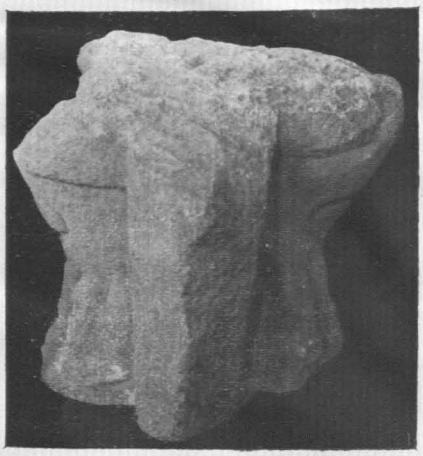

4.

Гробницата въ Балчикъ (Части отъ нея).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА ВАРНА

1.

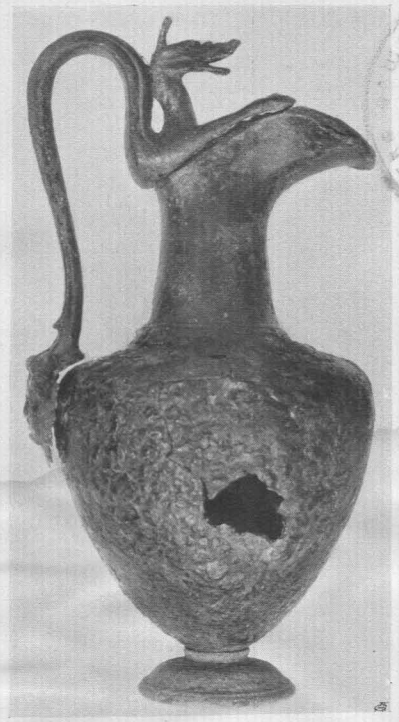

2.

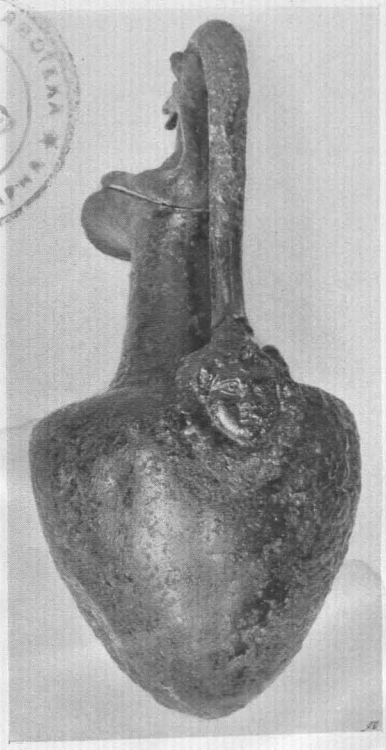

3.

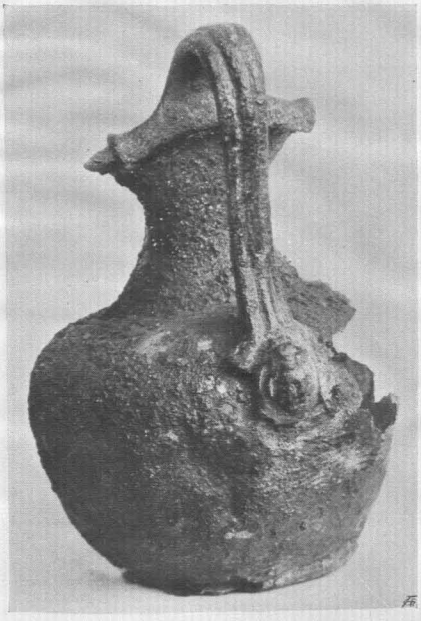

4.

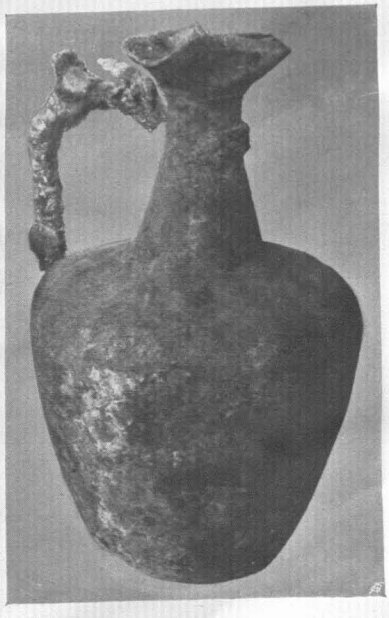

Гробницата въ Балчикъ (Бронзени съдове).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

1.

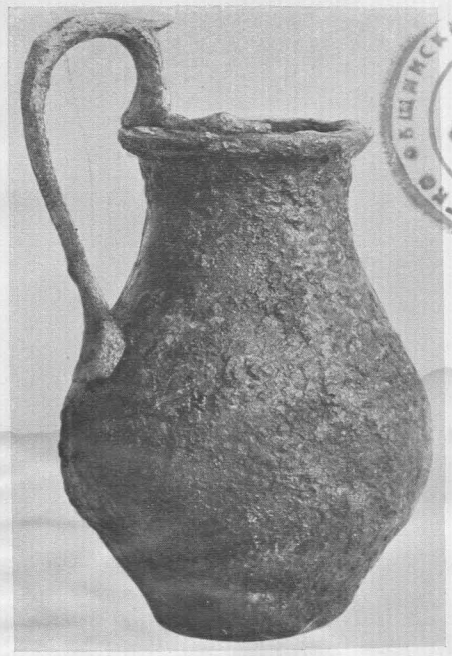

2.

3.

4.

Гробницата въ Балчикъ (Бронзени съдове).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

Варненска град. общ. библиотека

1.

2.

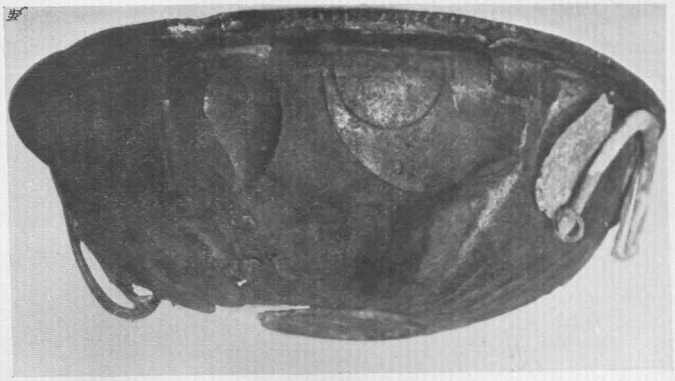

3.

4. 5.

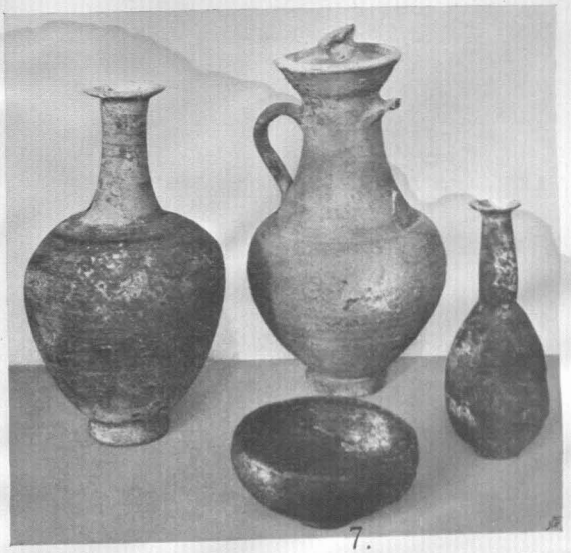

6.

7.

8. 9. 10. 11.

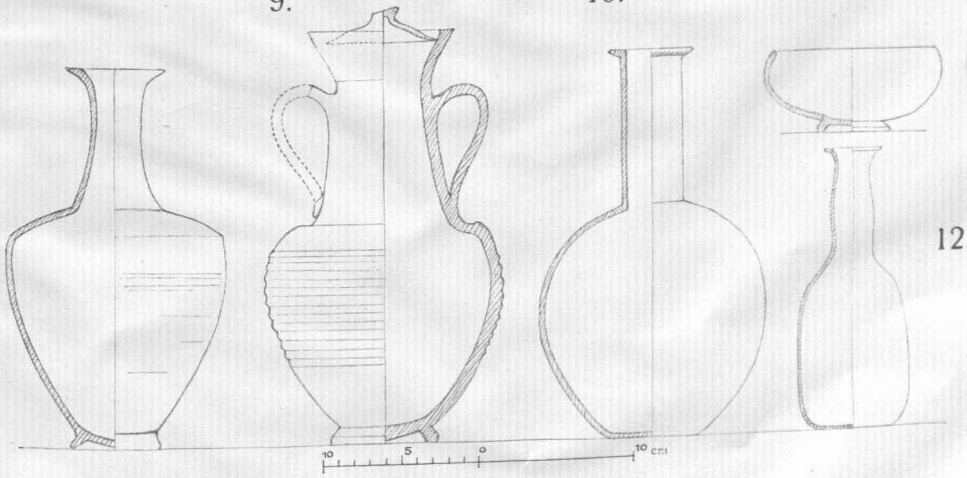

12.

Гробницата въ Балчикъ (Бронзени и глинени съдове).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

1.

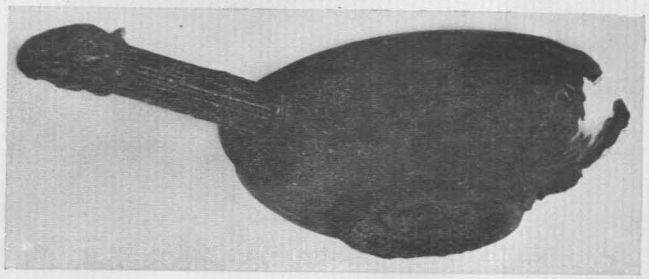

2.

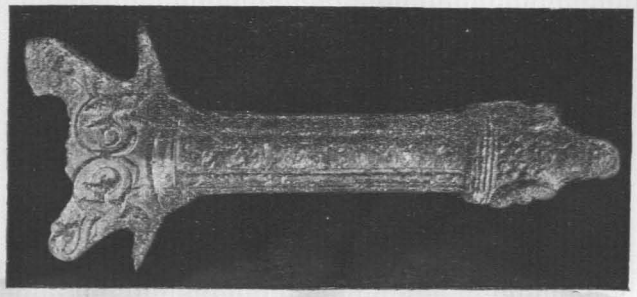

3.

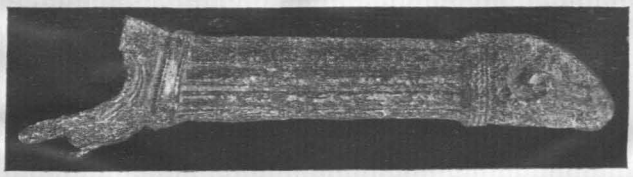

5.

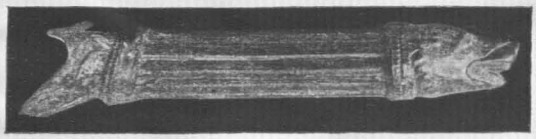

4.

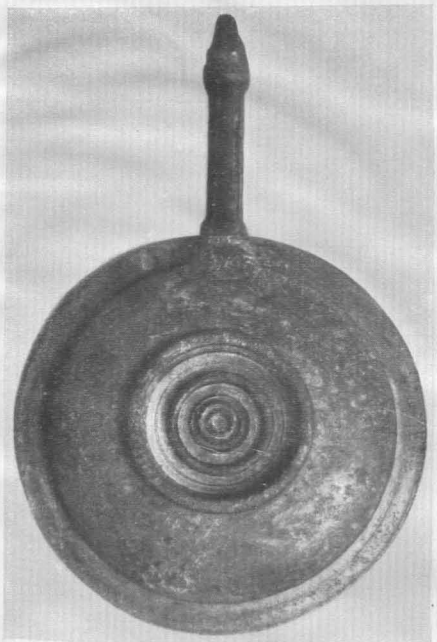

6.

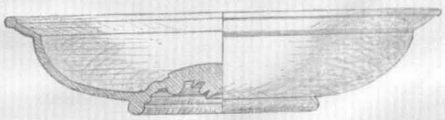

7.

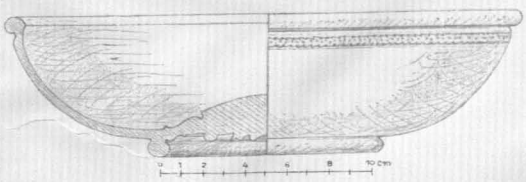

8.

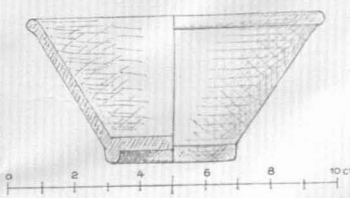

Гробницата въ Балчикъ (Бронзени тигани и тасче отъ бѣлъ мѣталъ).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

1.

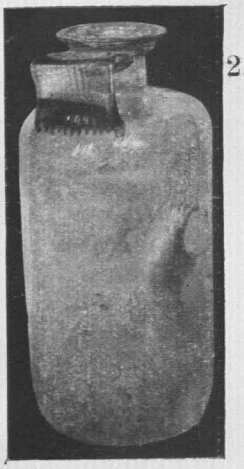

2.

3.

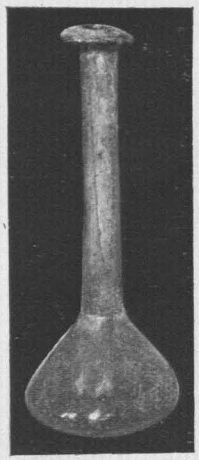

4.

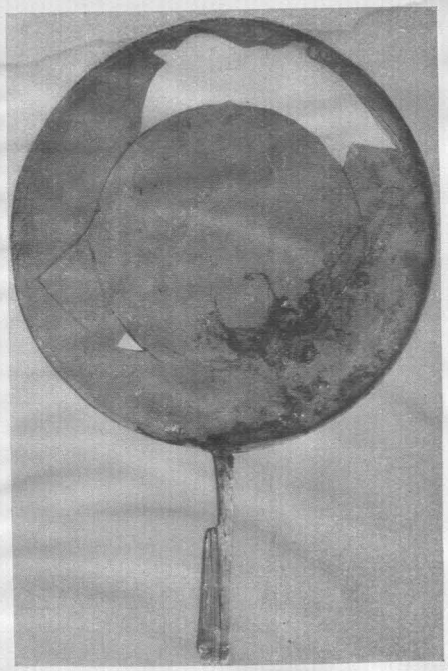

5.

6.

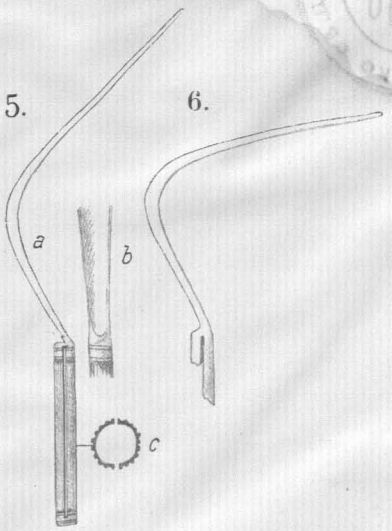

7.

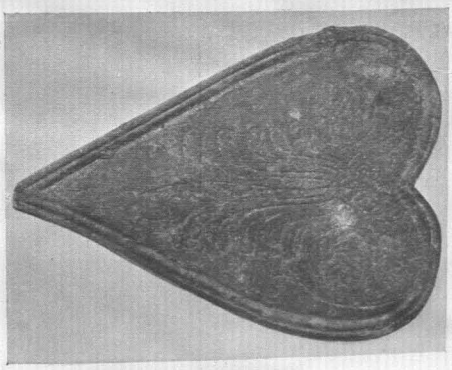

8.

Гробницата въ Балчикъ (Стъклени съдове, тоалетни прѣдмети и др.).

Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

1.

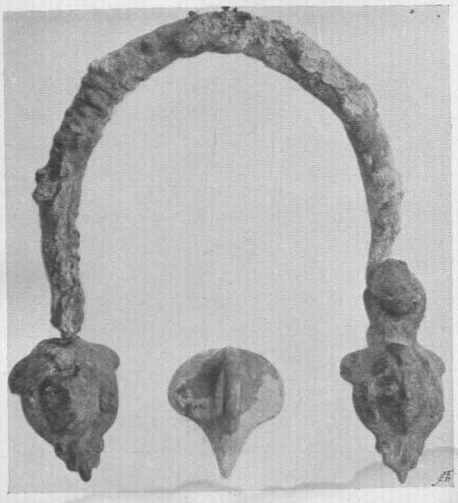

2.

3.

4.

5.

6.

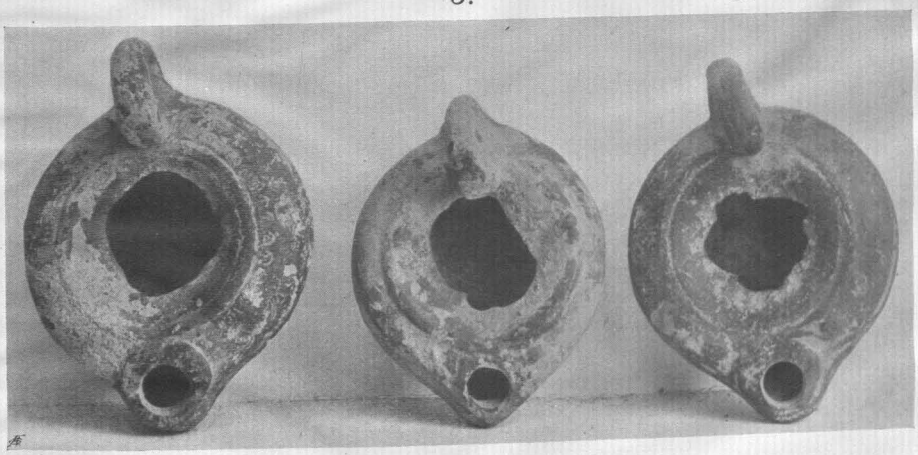

7.

8.

ВАРНЕНСКА ГРАД. ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

Гробницата въ Балчикъ (Дръжки и ламбички).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

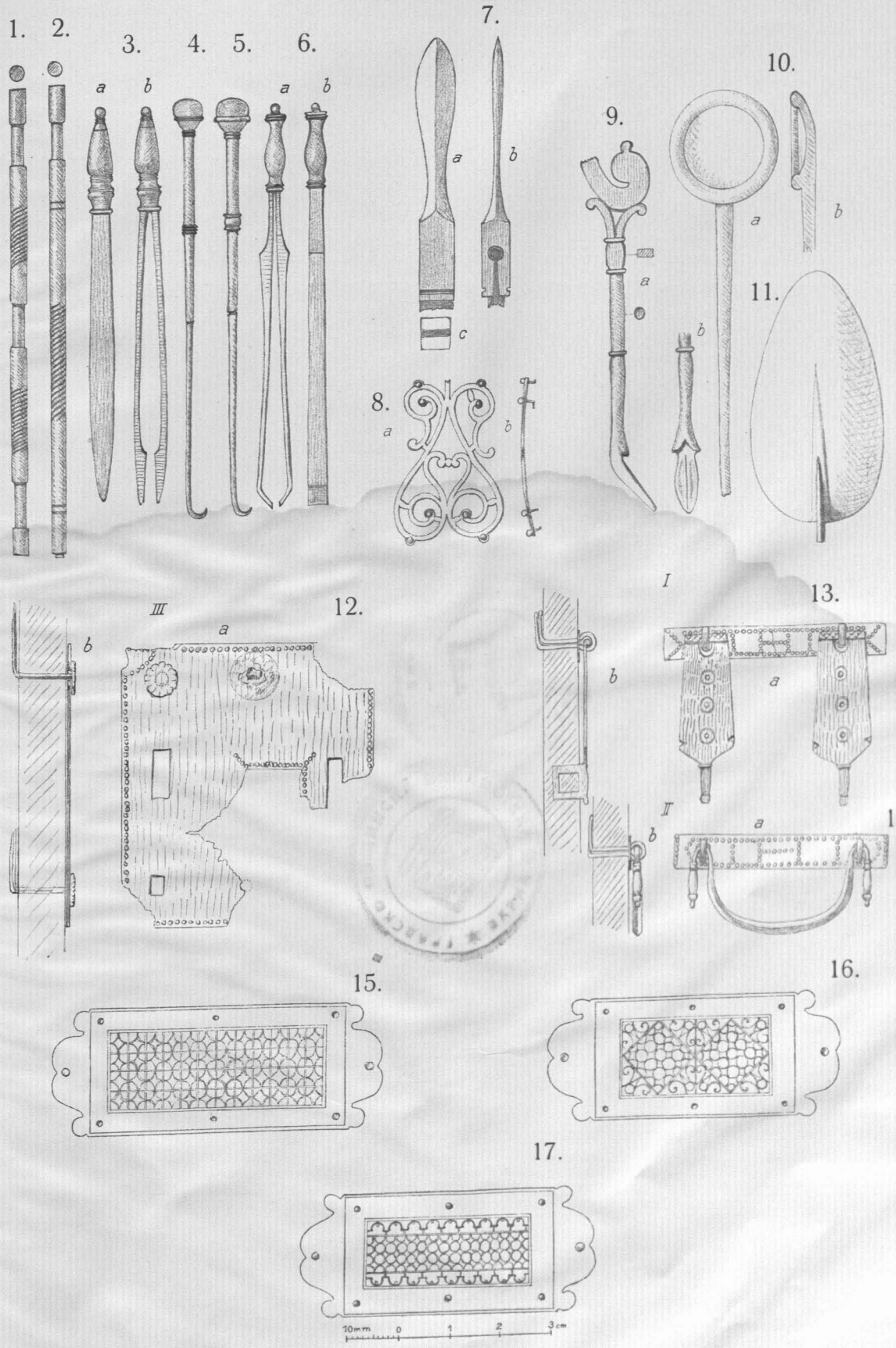

Гробницата въ Балчикъ (Хирургически прѣдмети, украшения и др.).

(Къмъ статията на К. Х. Шкорпилъ).

КНИГА IV.

Материали за изучване историята на гр. Варна и окржга.

Съдържание: I. *Възраждане на българщината въ Варна.* II. *Възраждане на българщината въ Правадия* (отъ Ив. К. Радовъ). III. *Французитъ въ Варна въ 1854 год.* (отъ Прива Белардъ). IV. *Пазители на проходитъ.* V. *Варна прѣди 260 години.* VI. *Неизвѣстно писмо и крайбрежни насипи* (отъ Х. Шкорпилъ). VII. *Рускотурската война въ 1828—1829 год.* (отъ Г. Димитровъ). VIII. *Спомени за прѣвзимане Варна въ 1828 г.* (отъ Г. Антоновъ). XI. *Холерата въ Варна въ 1829 г.* X. *Обичаи на Гагаузитъ* (отъ Ив. А. Мановъ).

(112 страници, 3 таблици и 5 образа).

ЦѢНА 1 ЛЕВЪ.

ВАРНА-АЛАДЖА-МЪНАСТИРЪ.

Пжтни впечатления.

Отъ **Ил. Веновъ.**

(24 страници и 1 таблица).

ЦѢНА 30 СТ.

ЦѢНА 3 ЛЕВА.